YIVO Institute for Jewish Research
6 6000 00032159 7

חכמת

יהושע בן סירא

SYS
4963

העתקת הרב החכם וכו׳

יהודה ליב בן־זאב

עם באור

אבן שלמה

ווילנא

בדפוס ר׳ שמואל יוסף פין ור׳ אברהם צבי ראזענקראנץ

שנת תרכ״ט לפ״ק

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תש"ע

חכמת
יהושע בן סירא

על פי ההעתקה הנפלאה

מאת הרב החכם המדקדק ושר השפה

יהודא ליב׳ בן־זאב.

עם

באור קצר ומספיק

מאת

אבן שלמה

חותם בית עקד
הספרים להגאון
המנוח ד׳ מהו״ר [illegible]
זצ״ל מווילנא

ווילנא

בדפוס ר׳ שמואל יוסף פין, ור׳ אברהם צבי ראזענקראנץ.

בשנת, תרכ״ט לפ״ק

ХОХМАТЪ ІЕГЕШУА БЕНЪ СИРА,

т. е.

Мудрость Исуса Сираха. съ комментаріемъ Нафтали Машкилеешана.

ВИЛЬНА.

Въ типографіи Фина и Розенкранца.

1869.

На Вилейской улицѣ домъ № 713/24

הגדה

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Дозволено Цензурою 18 Декабря 1868 г. Вильна.

[illegible]

דברים אחדים

כמעשה הרב החכם המדקדק הראש בן זאב בכל מקום אשר טבל עטו נשכבו פנינים מתחתיו, כן מעשהו בזה בהעתקתו את הספר בן סירא מארמית לעברית, אין ערוך לו בכל ספרי מליצה ואין על עפר משלו בין כל הספרים שחברו על טהרת הלשון לכן היום סר החזון מעל יהודה ושתו בנות שירי אלוה! כמעט הוא האחד אשר עמד טעם מקראי קדש בו וריחו לא נמר, רוח כתבי הקדש דבר בו וסגנון מלת הנביאים על לשונו, הגדיל בן זאב לעשות! על כן יאמר בין כל אנשי טעם כי הספר הזה על פי העתקתו הנפלאה הזאת ראוי להיות משנה לכתבי הקדש ולישאת עליו שם כתובים אחרונים, תחת אשר ספרי בן סירא המעתקים בלעדו, מהם הראשון הקל, טעם כל מקרא אין בו וכל ריח טהרת שפת עבר לא יריח, וכקלות שפתו כן היה לכובד תפות אפר וערמות דשן על כל מאמר חכמה ועל כל פתגם הרוץ אשר בו לכסות ולהעלים את כל נצוצי האור ואת כל הגחלים הלוהשות אשר יכלכל כתנור מאופה, והשני גם הוא הנספח לספר האפוקריפא אשר בידנו שפתיו ברור מללו, אבל חסרו בו המאמרים השנונים המוריגים החרוצים בעלי פיפיות, גם הוא סך בענן לו להעניק ולהעביב את כבבי האור המריקים מעליהם ברקים ונגהות, אך האחרון בן זאב הכביד, לשונו החדה וגם מורטה לחדור כליות ולב כחצי גבור שנונים, אמרותיו לטושות למען היות להם ברק, וכל רעיון בולט והודר עד מאד, גם שת נוספות פסוקים שלמים בעברית על הארמית וכלם אומרים כבוד, ע״כ יתרון מלאכתו בכל היא, כיתרון האור מן החשך! — .

הסגלה היקרה הזאת נדפסה זה ארבעה פעמים בימי המחבר ואחריו, וחברו יחדיו העברית עם הארמית ותרגום אשכנזי, ונוסף עליהם באור הענין והערות מוסר, ויחד כלם היו לספר גדול ולפיהו גדל מחירו, וזה כארבעים שנה מאז נדפס אחרונה ומני אז כמטמונים יחפשוהו יבוקש ואיננו, על כן התעוררתי לשוב להדפיסו, אבל להקל מקנתו ולהמעיט מחירו הדפסתי רק את העברית לבד, כי רק אליו ידרושון עם באור קצר אשר לקטתי מבאורו הארוך ואשר הוספתי אני, אשר יספיק לתתו בינה גם לנערים וצעירי הצאן, גם הצעתו והקדמתו אשר שלח המחבר לפני מחברתו הדפסתי כאשר הם, גם מתוקן בפעם הזאת טעיות הרבה, ובזה תמו דברי האחדים.

אבן שלמה

הצעה

השאלה הראשונה, אשר יפול לב הקורא המשכיל עליה בקראו שם הספר בן סירא, מפסקת בתלמוד, אמר רב יוסף אף בספר בן סירא אסור למיקרי (סנהדרין דף ק): ואנכי טרם אענה לכוין דעת רב יוסף על מי ועל מה אמר? אביא מערכת התנאים והאמוראים, העומדים לימין לדקת הספר, והמיקרים דבריו כדברי ספר מוסר יקר כאשר הוא באמת; ולזה אציג לעיני הקורא כל המקומות בתלמוד, שמביא דבריו, לשם ולתהלה ללמוד ממנו חכמה ומוסר:

א איתא בברכות (דף מח) ינאי מלכא ומלכתא כריכו ריפתא, לא הוה להו אינש לברוכי ..כו' אמרה ליה דביתהו, אשתבע לי, דאי מייתינא לך גברא דלא מצערת ליה כו' אייתה ליה לר"ש בן שטח, אותביה בין דידיה לדידה · א"ל חזי כמה יקרא עבדינא לך, א"ל לאו את קא מוקרית לי אלא אורייתא היא דקא מוקרית לי · שנאמר סלסלה ותרוממך ובין נגידים תושיבך (בן סירא ו) [ואף שמפירש"י משמע שהביא קרא (דמשלי ד) אך תוס' דסוף פ' החובל ודעירובין (דף סד) מייתו, שהוא מס' ב"ס ע"ש · והיה אללם כעין דמיון בלבד, אך יש לי ראיה חזקה כי ר"ש ב"ש כיון אל קרא דבן סירא, מהא דבמדרש רבה פ' מקץ סי' צ"א, מביא האי מעשה גופא דינאי המלך בשנוי לשון קצת, וז"ל א"ל ולמה יתבא לך בין מלכא למלכתא? א"ל בס' בן סירא כתיב סלסלה ותרוממך ובין נדיבים תושיבך ע"כ · הרי לך שאמר בהדיא קרא דב"ס · ומהתימה כי נעלמו מעיני רש"י ז"ל דברי מדרש הנ"ל וגם בתלמוד ירושלמי נזיר פ' ב"ש מביא בהדיא שהוא מס' ב"ס]:

ב ובעירובין (דף סה) אמר רב חייא ב"א אמר רב, כל שאין דעתו מיושבת עליו אל יתפלל שנאמר בצר אל יורה (ב"ס ז') (ועיין שם בתוס'):

ג בגמ' הנ"ל (דף נ"ד) א"ל רב לרב המנונא בני אם יש לך היטיב לך · כי אין בשאול תענוג ואין למות התמהמה ואם תאמר אניח לבני ולבנותי חק בשאול מי יגיד לך · בני אדם דומים לעשבי השדה הללו נוצצים והללו נובלין ע"כ (והם מדברי ב"ס פרשה י"ד, ואף שלא הזכירם בשמו) · כי הספר הזה שגור היה בפי רב, כנראה:

ד חגיגה (דף יב) ואמר רב אחא בר יעקב, עוד רקיע אחד יש למעלה מראשי החיות כו' · עד כאן יש לך רשות לדבר · מכאן ואילך אין לך

רשות

רשות לדבר · שכן כתוב בס' בן סירא במפלא ממך אל תדרוש ובמכסה ממך אל תחקור במה שהרשית התבונן ואין לך עסק בנסתרות (בן סירא ג')
[ובמדרש רבה (פ' ח' דף י) ר' אליעזר אומר בשם בן סירא בגדול ממך אל תדרוש בחזק ממך אל תחקור במופלא ממך אל תדע ובמכוסה ממך אל תשאל במה שהרשית התבונן ואין לך עסק בנסתרות (פי' רש"י) ד' מדות יש כאן, לומר שלא תחקור מה למעלה ומה למטה ומה לפנים ומה לאחור) :

ה ביבמות (דף סג ע"ב) אמר רבא לרבה בר מרי כו' כתיב בס' בן סירא אשה טובה מתנה טובה כו' (ב"ס כו) העלם עיניך מאשת חן כו' (שם ט) אל תהי צר צרת מחר כו' (שם לא) :

ו כתובות (דף קי) כל ימי עני רעים בן סירא אומר אף בלילות בשפל גגים גגו ובמרום הרים כרמו כו' (ב"ס לב) והמאמר הזה שנוי בבבא בתרא (דף קמ"ה) ומשולש בסנהדרין (דף ק) :

ז ב"ק (דף לב) אמר רבא לרבה בר מרי, מנא הא מלתא, דאמרי אינשא, מטייל ואזיל דיקלא בישא לגבי קניא דשרכי · א"ל ד"ז כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים · כתוב בתורה וילך עשו אצל ישמעאל (בר' כח) שנוי בנביאים דכתיב ויתלקטו אליו אנשים פוחזים (שופטים יא) ומשולש בכתובים שנא' כל עוף למינו ישכון ובן אדם לדומה לו (ב"ס יג) .

ח ב"ב (דף לח) הכל שקלתי בכף מאזנים ולא מצאתי קל מסובים, וקל מסובים חתן הדר בבית חמיו, וקל מתתן אורח מכנים אורח · וקל מאורח משיב דבר בטרם ישמע (ב"ס לא) :

ט סנהדרין (דף ק) אמר רב יוסף מילי מעליותא דאית ביה דרשינן להו אשה טובה מתנה טובה, כו' כדאיתא בגמרא דיבמות שהבאתי (סי' ד) :

י נדה (דף יז) ור"י האי קרא מה דריש ביה מבעי' ליה לדכתיב בס' ב"ס שלשה שנאתי וארבע לא אהבתי · שר הנרגל בבית המשתאות ואמרי לה שר הגרגן, ואמרי לה שר הנרגז והמושיב שבת במרומי קרת והאוחז באמה ומשתין והנכנס לבית חברו פתאום :

ואחרי הדברים והאמת האלה, שגדולי התנאים והאמוראים מביאים דבריו, בלי חשש ומיחוש היותו ספר חיצון, ואין אחד מהם גולה את אזנם לאמר, איכה הבאת את דבריו הלא ספר חיצון הוא ואסור למיקרי ביה ולא זו בלבד אלא אדרבא היה הספר ההוא יקר בעיניהם והיו דורשים וסומכים מדרשם עליו כעל אחד מכתבי הקדש כנראה מלשון רב שהבאתי (עירובין דף סד) שהביאו כמקרא ידוע שנאמר · ומדברי ר"ש בן שטח (ברכות דף מח) · ורבה בר מרי אמר בהדיא ומשולש בכתובים (ב"ק דף לב) וא"כ משמע מדבריו שהיו מונים אותו בין כ"ד כתבי הקדש, ואיך א"כ יעלה על הדעת שהאחד מונה הספר בין כתבי הקדש, והאחר יאסר למקרי בו? ובודאי מה שכיון זה לא כיון זה ומה שכיון זה לא כיון זה, כאשר אבאר · וכל הגדולים והשלמים המה לי בעוזרי, כי לא לבד מותר לקרות בספר הזה, אך ראוי ונכון לקרות בו, ללמוד ממנו יראה חכמה ומוסר · ופקח נא עיניך וראה מה שכתב הריטב"א (ב"ב דף לח ע"ב) וז"ל כתוב ב"ס · אעפ"י שקראוהו בסנהדרין ספרים חיצונים שמעינן שלא אסרו שם אלא לעשות ממנו קבע, אבל מ"מ ראוי להגות בו ללמוד ממנו חכמה ומוסר עכ"ל · ומי הגיד לו לריטב"א ומנא לו המלוק הזה, אם לא שהיה

קורא

קורא בו, וראה דבריו טובים ונכוחים והיה נפלא בעיניו, איכה יאסר בלם ההומה למקרי בספר מלא יראה ומוסר? ע"כ דחק עצמו ליישב, כי האזהרה לא נאמרה אלא לחלק באה · לאסור עיון קבע ולהתיר עיון עראי · ואם כדבריו כן הוא הנה המשפט הזה לא לבד על ספר בן סירא נחרץ כי אם על כל מקראי הקדש כדאיתא בברכות (דף כח) דאמר ר' אליעזר לתלמידיו מנעו בניכם מן הגיון (פירש"י לא תרגילום במקרא יותר מדאי): אך לענ"ד, דברי התלמוד צדקו גם יחד, ר' יוסף לדעתו צדק כי אסר למקרי בס' בן סירא לגמרי, ואנחנו נלך בטח בעקבות שאר חכמי התלמוד כי נקרא בספר הזה, הא כדאיתא והא כדאיתא:

ולזה נביא דברי ר"י והסוגיא בלשונו והשקלא וטריא בגמרא, דסנהדרין (דף ק), כהויתו וז"ל תנא רב יוסף אף בס' ב"ס אסור למיקרי, א"ל אביי מ"ט אי לימא משום דכתיב ביה לא תנטוש גילדנא מאודניה דלא ליזל משכא לתבלה · אי מפשטיה באורייתא נמי כתיב לא תשחית עצו כו' · ואלא משום דכתיב ביה בת לאביה מטמון שוא כו' הא רבנן נמי אמרוה כו'? · ואלא משום דכתיב ביה, לא תיעול דויא בלבך דגברא גיברין קטל הא שלמה נמי אמרה? · ואלא משום דכתיב ביה מנע רבים מתוך ביתך ולא הכל תביא ביתך הא רבנן נמי אמרוה? · ואלא משום דכתיב ביה זלדקן קורטמן עבדקן סכסן, דנפח בכסא לא צחי, אמר במאי ניכול להמא סב לחמא מיניה, מאן דאית ליה מעברתא בדיקניה כ"ע לא יכלי ליה · (ופירש רש"י וכל אלה דברי רוח הן לכן אין קורין ט') ע"כ · ועתה הקורא הנעים כאשר תשים נא עינך ולבך בספר הזה אשר הוא עתה בידינו, ולא תמצא בהם מדברים האלה שמביא בעל התלמוד מאומה, אשר על אודותם אסר למקרי בו, זולתי פסוקי בת לאביה, מנע רבים מתוך ביתך · ושאר המאמרים שמביא, אין מהם לא רמז רמיזה בו, וא"כ אינם מספר בן סירא הזה · והראיה החזקה אשר לי על זה, כי אותן הפסוקים שנמצאים בו, מביא בעל התלמוד בלשון עברי, צח ונקי, הלשון שדבר המחבר, ואותן הפסוקים שאינם נמצאים בספרים אשר בידינו, מביא בעל התלמוד בלעגי שפת בבלית ארמית · ומי לא יראה ויבין כי מלילת זלדקן קורטמן עבדקן סכסן הוא גם מליצה בלשון ההוא לשון נע"ל, ולא העתקה מעברית, ואלו היה מספר בן סירא שלנו המחובר בלשון עברי היה בעל התלמוד מביא בל"ע כפסוק מנע רבים מתוך ביתך · וכפסוק בת לאביה · אלא שאינם מדברי ב"ס כאשר אבאר · ואחר שמסקנת התלמוד, באסור קריאת ב"ס משום אותה פסוקים הנזכרים לעיל, ועליהם באו ראיות ברורות ועדות מוכיחות, כי אינם מספר ב"ס שלנו, א"כ בנפול הסבה בטל המסובב ולא חל המאמר אסור למקרי על הספר הזה · ואין כאן השם אסור כלל:

ולא נשאר לי מעתה אלא לגלות, איך יתכן שיחסו בעלי התלמוד דברים לספר ההוא מה שלא אמר המחבר ולא עלו על לבו? אולם גם זה נקל ליישב, כי אחרי העיון בכל המקומות שמביא התלמוד דברי הספר, אף שהם לקוחים ממנו, הם משנים מאד בנוסח הלשון, ובסדר הפסוקים, אשר מזה נראה להוכיח, שלא היה ספר בן סירא, שלם ומסודר על סדר הראוי בידי בעלי התלמוד, בכתב ספר מחובר, כאשר הוא עתה בידינו, אך היו מאמריו ומליצותיו שגורות להם ע"פ במסורת איש מפי איש, והיו משתמשים במשליו גם ההמון כמנהג האומה עד היום בספר משלי, ועל דברים מסורים ע"פ מה נקל

להתעות

להשתנות נוסח מאמר אחד בתוספתא ובגרעון (כאשר תראה החלוף בנוסחת פסוק במפלאה ממך בל תדרוש כו' לפי מה שהובא בגמרא חגיגה (דף יב). נגד מה שהובא במדרש רבה (פ' ח דף י) הנזכר למעלה · ולפי שהיה ישוע בן סירך, בימים ההם מפורסם באומה לאיש גדול בתורה ובחכמה, וידוע לאיש ממשל משלים מליצה וחידה לו, ע"כ כל משל ומליצה השגור בפי האומה אז; ולא היה נודע מי אביהו ומי אמרו, היו אומרים בשמם בן סירא אומר · כאשר עד היום מיחסים דברים ללא אמרם להומר דברים כדומה להם · ועל אופן הזה נקל היה ליחס מליצות הבל ודברי תועה לבן סירא, · ולכונה הזאת לדקו דברי ר"י אסור למיקרי בו · אבל על האופן אשר הספר בידינו, ועינינו לנכח יביטו, כי הוא ברור ונקי מסיגי משלי תועה ודברי רוח, רק כלה יראת ה' חכמה ומוסר, המעיר לב בני אדם לטוב ומרחיק מרשע, לכונה הזאת גם רב יוסף יתן עדיו וילדיק הספר כאמרו מילי מעליותא דאית ביה דרשינן להו (סנהדרין ק) ומשפטי החכמים אמת לדקו יחדיו :

ולא עוד, ומה אם ספר קהלת אמרו (בשבת דף ל) בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת, מפני שדבריו סותרים זה את זה, ומפני מה לא גנזוהו, מפני שתחלתו ד"ת וסופו ד"ת · ומה אם ספר משלי בקשו לגנוז (שם) ולא גנזוהו כי עיינו ביה ואשכחו טעמא, אף כי הספר הזה, אשר כלה מלא חכמה ומוסר ויראת ה' כי ראוי הוא לאשרו ולקימו · הן אלה אשר העליתי בדרישה ובחקירה, יגעתי ומלאתי בראיות ברורות ועדים נאמנים, העומדים לימין לדקת הספר, והוצאתי המחבר היקר מתלונת פי הבוערים בעם, המעלימים עיניהם ומשכים ידיהם מספר בן סירא, ונשענים על מאמר ר"י הנ"ל מבלי דעת הסבה על מה ולמה? כאשר הוכחתי, וזכות המחבר וספרו יגן עלי ועל כל אוהבי אמת בלבבם · והקורא אשר ישים עינו ולבו אל דברי הספר יקרא ואז יגזור משפטו ויראה היש אמת בדברי אם לא :

עוד אחת למודעה אני לריך, כי ספר אחד קטן מהגולל בידינו, שמו בן סירא בן ירמיה הנביא, נדפס היום מאה שנה (שנת תנ"ז) בעיר לא נודע שמה · וכתב שם בהקדמת הספר, וז"ל, כתיב עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר · בא וראה כמה גדולים מעשיו של הקב"ה כו' פירז"ל עושה גדולות עד אין חקר, כנגד כל יצירה, ונפלאות עד אין מספר כנגד שלשה שנולדו בלא שכיבה הורתן עם אדם, ואלו הן בן סירא, רב פפא, ורב זירא, כו' · ומביא שם המעשה, כי בתו של ירמיה נתעברה באמבטי במרחץ שנכנס זרע בקובתה, ממה שכבשו רשעי הדור את ירמיהו הנביא להוציא ז"ל במרחץ, ע"ש ואין קץ לדברי רוח הבלים ודברי שטות שמביא שם בהקדמה : ובראשונה האמנתי, כי אולי הוא איזה אגדה בתלמוד או במדרש, ואם קבלה היא נקבל, אבל אין הדברים כן, כי שאל שאלתי, את פי אדונינו מורנו ורבנו הגאון מ' ישעיה ברלין זצ"ל, כי הוא היה בקי בתלמוד במדרש בספרי ספרא ותוספתא, וכל דבר מדברי החכמים לא נעלם ממנו, ופה הקדוש אמר, לא מיניה ולא מקצתה נמצא בדברי החכמים, ואח"כ מצאתי בצמח דוד ח"א נ"א תמ"א, אמר ג"כ כי לא מצא דבר זה בתלמוד או במדרש, אך הוא מלקוטי מהרי"ל, ואמר שלפי דעתו הוא גוזמא בעלמא · וכמוהו אמר בעל סדר הדורות (דף לד) · גם לפי מה שאמר בהקדמה, לא היה אפשר שהיה בן ירמיה, לפי שהוא מהלל בסוף ספרו

פרשה

פרסם כ', את שמעון בן חוניו הנקרא שמעון הצדיק, והוא היה יותר ממאה שנה אחר מיתת ירמיה · וגם המשלים והמליצות שהביא שם ע"פ א"ב נראים כי הם בדוים מאחד מקטני הדעת, אשר אסף וליקט המאמרים המוזכרים בתלמוד, וסדרם ע"פ א"ב, בדרך שאלה ותשובה רב ותלמיד, ככל העולה על רוח המלקט, ולא ידע דרך החכמה ואיה מקום התבונה · ואחר המשלים אשר הביא עוד שם בשמו בלשון ארמית הן מעטין מאד ונער יכתבם · ואלו הן : בלהא עלתה לגננא ולא ידעא מא מטי לה : לחכימא ברמיזא לשטיא בברמיזא : מוקיר סבסרוהי דומיא לחמרא : נור דליק סוקיר גדישין סגיאין : סבא בביתא סמנא טבא בביתא : ערבא טבא מאה צפרין ובישא אלף אלפין : פתור פתורא פריש מחלוקת : צריך את למסב ולמתן ויהא חולקך עם בר מזלא : קריבא סחורתא אבלהיה מריה ורחיקא אביל לבריה : רחימא קדמאה לית את כפרי ביה : שתין מלוכין יהון לך ומליכות נפשך לא תשבוק : תתיהב לך יד כי הות שביעא ולא דהות כפנא : זהו ענין כל הספר הקטן הזה אם ראוי לקרוא ספר · ואם על הספר ההוא כיון רב יוסף מה לדקו דבריו, כי מלא הבל הוא ודברי תועה לא חכמה ולא מוסר · אך ברור אצלי כי הספר הזה בדוי מלב אחד האחרונים, אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו, כי הוא שם בפי בן סירא מעשה דר"י בן לוי אשר חטף חרב מלאך המות וקפץ לג"ע, ע"כ ראיתי להעיר לב הקורא על זה שידע להבדיל בין אמת לשקר, ולא יחליף חכמה בסכלות. ולא ימיר דברי מוסר בדברי הבל, ומה לתבן את הבר, וסכל את נבר · ואתה הקורא המשכיל שים לבך לספר הזה כי בו תמצא חפץ ודבר דבר : רפאות יהיה לשריך ודעת דבריו לנפשך ינעם :

הקדמה

הספר הזה, גם הוא אחד מסגלות יקרות, הנשאר לנו מאבותינו, לזכר תפארת ישראל, בהיותם גוים וקמים על אדמתם בארץ הנבחרת, והוא אחד מהמונה ספרים הנוספים על כ"ד כתבי הקדש, ואינם נמנים עמהם, הנקראים בלשון העמים (אפאקריפא)· הכי נכבד הוא מהם, בערך ויקר עד למרבה, אם מצד איכותו, כי הוא כולל פנינים יותר יקרי הערך מכל שארי הספרים הנוספים, ואם מצד מחברו, כי נודע בברור מי ומי אשר חברו, והיה הספר ההוא רם באומה בימים ההם, ונשא בפי חכמי התלמוד (עיין הלעה)· וגבה מאד בעיני העמים והשרים, כי ראו את יפיו, וחברוהו אל הביבליאה שלהם, וקראוהו בשם (עקקלעזיאסטיקוס, פאלקס-ויסטענבוך)· לפי שהוא ספר מוסר לכל כתות בני אדם: כולל משלים ומליצות בדרכי המוסר והמדות כספר משלי שלמה· התבוננות והשקפה בדרכי העולם ובעסקי בני אדם כספר קהלת· והקירות בפליאות הילורים בספר איוב· ואם היות הספר גלוי לכל העמים, והוא לא מקרב אבותם הוא, עם זה נסתרה דרכו עתה מעם יי' אלה, אשר מאהד העם מקרב אבותינו יצא, כתום היה באוצרות לשונות זרות, ובלשון הקדש לא נראה ולא נמצא, כי אבד מאתנו, והיה כל מבקש חזון בדבריו (לשמע שמעו) אל לשונות הגוים ידרוש, לכן קמתי עתה להשיבו אל נוהו הראשון, ולהלבישהו באדר יקר תפארת לשוננו, להפיץ מעינותיו גם בקרב בני עמנו, וראו גם המה יקרו וישרים יאשרוהו, יאכלו מפרי דבריו, ויהללו בשערים חכמתו:

מחבר הספר הזה· יהושע בן סירא מתושבי ירושלים [כן חתם הוא שמו בסוף פרשה נ"ד, וברא"ש התרגום הארמית חתום שמו יהושע בן שמעון בן סירא, ובעל שבט יהודה (הביאו צמח דוד ח"א, ג"א תמ"ח, ובסדר הדורות דף לה) כתב עליו, שהיה בן בנו של יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול הנזכר בעזרא ג']· והוא היה חכם גדול ומכובד בעם, כאשר כתב עליו

היוסיפון

היוסיפון (ס' ג' פט"ו) בימים ההם היה יהושע בן סירך כר וגדול על היהודים ע"כ והוא בן סירא היה כמו מאה שנה ויותר אחר בנין בית שני: וזה נודע אלד מה שמהלל בסוף ספרו (פרשה נא) את שמעון בן חוניו כהן הגדול, שהנביא כאלו בה"מ, כאלו ראהו בעיניו, והוא שמעון בן חוניו בן שמעון בן חוניו בן עדו הנקרא שמעון הצדיק, היה בימי (בטאלמיוס פילאדעלפוס) כמבואר ביוחסין (דפוס א"ד דף קג קל) כתב שם וז"ל: בטאלמיוס פילידעלפוס מלך שנת תמ"ט (דהיינו כ' שנים אחר בנין הבית) ואז חוניו בן ידוע (או עדו) אביו של שמעון הצדיק, ותקף שמעון בנו אשר יצא לאלכסנדר כו' ואחריו חוניו בן שמעון כו' ואחריו שמעון בן חוניו כהן גדול, והנביא כיהלי בה"מ כו' (שנת ג"א תקלט) ובסוף זמן הזה היה ר' יהושע בן סרוק שחבר ב' ספרים, והם מחוברים עם הכ"ד לרומיים עכ"ל. וא"כ נראה מדבריו שהיה בימי שמעון בן חוניו השני, שלא כדעת החכם אייכהארן במבוא לספרים הנוספים (איינלייטונג אין דיא אפאקריפישען ביכער) ואף שיש לעיין עוד בהצטדקות החשבון הזה, אך אין רצוני להאריך בדבר אשר אין הכרח ולא תועלת גדול בידיעתו, אשר אחר כל הפלפול והטענה והמענה והברור לא יצא מכלל ספק:

החכם בן סירא הנזכר, חבר ספר בלשון עברי נח ונקי, כנראה מהמאמרים שמזכיר התלמוד מדבריו. וכאשר נתבונן מספרו, נשכיל כי החכם לקח לו לדוגמא ספר משלי, והלך בעקבותיו, לחבר משלים ומליצות במאמרים קצרים מעטי הכמות ורבי האיכות, אשר כל פסוק ענין לעצמו, והוא מחובר לרוב משני צלעות, הצלע האחת נושא והצלע השנית הנושא. ע"כ אין לבקש בו סדר והמשך וחבור בין פסוק לפסוק, כמו שלא ימצא הסדור הזה והחבור הזה בספר משלי, כי המאמרים והמשלים כאלה יסודרו מיד הכותב כפי אשר העלינה על מלודת רעיוניו, וכפי השקפתו בדברים, זולתי במקצת המקומות, ובפרט מפרשה ה' עד פרשה ט"ו ועל המעט בפרשיות שאחריו, יש לספר הזה יתרון בענין הזה על ספר משלי, שימצאו בדבריו חבור והמשך בין הפסוקים והתלות ענין בענין, מה שלא ימצא במשלי, אבל זולת זה, אשר הספר בכל וכל דוגמת ספר משלי, ובעבור זה קרה לו ג"כ מקרה מחבר משלי, שישנה ויכפל מליצה אחת, ומשל אחד, ומאמר אחד, במקומות מתחלפות, אם בלשון ההוא בעצמו, או בשנוי הלשון קצת, או בהרחבת הבאור, ותוספות החזוק, וביתרון המשך כמנהג ממשלי משלים קצרים כאלה. גם ימצאו בו למעט פסוקים קצרי השנה, כמו שימצאו ג"כ בספר משלי, וזה לפי שמביאים לפעמים איזה מליצה, אשר היתה כונתה ידועה לכל מלד פרסום המליצה בפי כל המון, ועתה נעדרה ממנו הכונה (עיין פרשה ו' פסוק נ 7). עוד הבדל אחד התבוננתי, בין ספר משלי לספר הזה, בענין איכות המליצות. והוא, כי מחבר ספר משלי להיותו מלך וראש האומה במעלת האנשים הגדולים במדרגה, ע"כ רוב משליו ומליצותיו, להורות דרכי מוסר והנהגה לשרים שופטים ומנהיגים, ונכבדי הארץ, ועל המעט שיופיע אורו על ההמון, במדותיו ומוסריו, אבל החכם הזה, לפי שהיה איש פשוט, מערך ההמון, ע"כ רוב מליצותיו ומוסריו לתועלת המוני, ואדרבה מרחיק את האדם הבינוני, מהתקרב אל הגדולים הרמים והנכבדים, ומשתדל לרוב עם האנשים אשר במדרגת המון, והם מועילים מאד לכל אדם כערכו, ועם זה הוא מעריך לקחו לכל כתות בני אדם, ומורה דרך מוסר והנהגה איש איש לפי מדרגתו ודרכו, ולפי מדת ימיו, כצעיר כצעירתו והבחור כבחרותו הקטן לפי

קטנו

קטנו וכזקן כזקנותו, לקטן כגדול, לתושב כנכר, והיה משקיף על מדות בני האדם והפעליותיהם, חפציהם, עסקם ועניניהם, טובם ורעתם תומתם וערמתם, אם מצד הנסיון ומצד הבחינה, או מצד הידיעה והפרסום, וידבר על כל המדות, הטובות והרעות, המהוללות והמגונות, ומעיר על המדות הטובות, כרחמים וענוה, בשת, וסבלנות, ספוק וכלכול אמונה, וחברות רעות, וכדומה להם: ומרחיק ממדות הרעות, ככעס, ורגז, קנאה, שנאה, מדון, מריבה ורכילות, לשון הרע, והדאגה, והחמדה, ובקשת התענוגים והמותרות, והערמה ומרמה ובכל הנכללים בהם, ועם זה מהלל החכמה, ומצוה על יראת ה' ושמירת התורה. ועל אלה, על אל אלים נפלאות ידבר, מצד הפלאי יצוריו, והודות לה' על טובו וחסדו, ולשבח פאר עלילותיו: וגם מזה לא הניח ידו לפאר גדולים אנשי השם מעשי אבותינו הקדושים אשר בארץ איש איש בדורו בחתימת ספרו. זהו כלל ענין הספר, אשר על זה ראוי להקרא בשם היקר אשר נתן לו חכמת יהושע בן סירא [לפי מה שמצאתי בשם בפתיחת תרגום הארמית כתבא דישוע בר שמעון אסירא, דמתקרי הא כתבא חכמתא דבר אסירא]:

ויהי אחרי מות החכם הנזכר, קם נכדו הנקרא ג"כ בן סירא, והעתיק את הספר ההוא ללשון יון בהיותו במצרים, בימי (בטאלמאוס אווערגעטעס) כאשר הזכיר הוא בעצמו בהקדמתו אשר הגיע לפני העתקתו (ואנכי אזכירנה אח"כ). ועשה זה לפי שקרוב בימים שלפניו נעתק כל התורה. אל לשון יונית במצות (בטאלמיוס פילאדעלפוס) ע"י ע"ב זקנים, כנזכר בתלמוד (מגלה דף ט) ובכל כותבי הדורות (ובפרט בספר מאור עינים שמספר כל המעשה בפרוטרוט בחלק הנקרא הדרת זקנים). וראה הוא להעתיק גם ספר היקר הזה ליונית, אם במצות המלך מצד פרסום יקרו אז לספר מפואר, או לכבוד אבותיו, להראות העמים והשרים את יפי הספר. ומן ההעתקה ההיא נעתק כמעט אל כל לשונות הגוים המזרחיות והמערביות בלשון ארמי (סורים) וערבי, ורומי, ואשכנזי. (וזאת לא ידעתי אם גם הארמית נעתק מיוני או מגוף העברי כאשר אדבר עוד. אך זאת ברור, כי העתקת הרומי והאשכנזי הם מלשון יונית), ומאז ועד עתה, לא נשאר בידינו שאר וזכר מגוף הספר בלשון עברי כי נאבד מאתנו על אופן אשר לא ידענו סבתו. (כאבדן שאר ספרים יקרים משכיות חמדת אבותינו, ואבל על האבדן) וכל ההעתקות מספר הזה המתגוללות בעמים בלשונות הנזכרות, הן כלם מהעתקת היונית הנזכרתי, וגוף העברי עיניהם לא ראו, כאשר יתנו עדיהם ויצדיקו:

ואני בבואי להעתיק הספר ההוא ללשון עברי (זה ימים רבים) ולא ידעתי אז לקרות מקרא אחר להעתיק ממנו, זולתי העתקה האשכנזית המחובר בספרי הביבליאה. וראיתי הספר בהעתקה הזאת, והשיבותי את ידי, ולא מלאני לבי לקרבה אל מלאכת ההעתקה ממנו משתי טעמים, האחד מי יבטיח לי בהעתקה הזאת (המורקת מכלי אל כלי זה כמה פעמים מעברי ליוני ומיוני לאשכנזי ומי יודע עוד) אם כיון המעתיק, אל הכונה האמתית מגוף הנעתק? אם לא שגה וטעה בהבנת הענין, מהפך אל הפך? הכ לא הוסיף או גרע כפי העולה על רוחו, עקב רוח אחרת היתה עמו? והשני, להעתיק ספר יקר כזה במליצה אחת, מלשון אל לשון, אשר שתי הלשונות הן מתחלפות ומרוחקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב, ואין להם שווי ודמיון בשום צד, בדרכי הדבור ובסדור המלות, הוא ענין קשה מאד, כאשר יבין זה כל איש יודע ומבין משפט ההעתקה וכבד

עליה

עיניה · והייתי א"כ מוציא מתחת ידי ספר שאינו מתוקן, משחת המראה לא תאר ולא הדר לו, ע"כ נאלמתי דומיה זה ימים רבים, החשיתי מטוב וכאבי נעכר:

אך זה ימים מקרוב חפץ ה' בידי הצליח, כי אנה לידי ספר התנ"ך הגדול עם העתקת ארבע לשונות המשוארות והם ארמית בכתב ולשון אשורית (זיריש) ערבי (אראביש) יונית (גריכיש) ורומית (לאטיין) ונקרא (פאליגלאטטא) הנדפס בלאנדאן קרוב מאתים שנה ובתוכם מצאתי גם ספר בן סירא בלשון ארמית בכתב אשורית, הנקרא בפי המון לשון תרגום, שמתי עליו כמוצא חפץ, ומהר חשתי ולא התמהמהתי, לגשת אל מלאכת ההעתקה, כי בו קויתי להנצל משתי סבות הנזכרות אשר מנעוני מתלאת חפצי; האחד יען כי העתקה הארמית קדומה ונראה להיות מגוף הספר הכתוב בעברי היא נצלת יותר מסיני הערוב והשנוי והחלוף בכוונה ובנוסח · והשני לפי שיש ללשון ארמית קרבות גדולה עם לשון עברי, כשתי אחיות, ומצד זה יקל לי גם מלאכת ההעתקה ולשער יותר נוסח גוף לשון המחבר; ואף אם לא אשיב לאות המלילה ממש אל טהר הראשון מ"מ יהיה קרוב לה:

והיה עם לבבי בראשונה להעתיק רק מהעתקה הארמית מלה במלה, אך המחשבה הזאת לא עלתה בידי, כי לא הספיק לי ל' הארמית לבדו לבאר כל כונתו, כי באו בו מאמרים סתומים · והוא מצד העדר שלמותו וחסרון וטעות אשר נמצאו בו, אם מצד חלוף ידי המעתיקים, או מצד טעות הדפוס ומצד הדמיון באותיות, כמו א' וז' ב' וכ' ל' וע', ולפעמים חסרים מקראות רבות, לזה ראיתי לפשר בין ב' ההעתקות, הארמית והיונית · ושתי ההעתקות שקלתי במאזני הבחינה והטובה מהן בחרתי להעתקה העברית · ולכן חברתי העתקה הארמית מול העברית זה לעמת זה, למען יפלס המבין מעגל העתקתי, כי הוא מועיל, משכיל ומורה מאלף ומיסר, מיעץ ומזהיר, לכל איש ואיש למקטון ועד גדול, · (ועד כמה הטיבה מלאכת העתקתי · המשפט לקורא) · והפעם אודה ה', כי נפתלי אלקים נפתלתי עם לחץ עתי וגם יכלתי בעזרתו להוציא גם הספר הזה, והוא יזכני להוציא גם שאר חבורי לאור כי בו בטחתי:

פה ברעסלויא ר"ח אדר תקנ"ח.

יהודה ליב בן זאב.

חכמת
יהושע בן סירא

א (א) החכמה מאת יי אלהים ומעולם ועד עולם אתו היא :
(ב) מי מנה חולים ומי ספר אגלי מטר ומי שם
צבא לימי עולם : (ג) מי תכן גבהי שמים ומי מדד אפסי ארץ ומי
כל תהום לעמק : (ד) והחכמה רבה מכל אלה ואין חקר לתבונתה :
(ה) מי גלה מאז מקור החכמה ותעלומות שכל מי ידע : (ו) אחד
הוא אל יחיד נורא ואדיר תקיף ושליט על כל אוצרותיה : (ז) הוא
בחנה הבנה וגם חקרה ופלג אותה בכל יצוריו : (ח) הוא שפך
חכמתו על כל בשר והרבה מדע ליראיו : (ט) יראת יי הדר ויקר
כבוד וכליל תפארת : (י) יראת יי שמחת־לב חדוה וגילה וחיי
עולם : (יא) ירא יי ייטב אחריתו ולקץ ימיו יברך : (יב) ראשית
חכמה יראת יי ועם אמונים מבטן אמם נוצרה : (יג) באנשי
אמת תכון לעד ולבניהם תשמור אמונתה : (יד) ראשית חכמה

באור
אבן שלמה

א (א) **החכמה** פתח דבריו בתהלות החכמה כדרך משלי מבני חכמה ומוסר לתת לה ראשית תהלתם ולהגיד אותה כעצם נמצא עומד בעצמו : (ב) מי מנה · מי יכול למנות : אגלי מטר · נטפי הגשם : צבא · חוק וגבול : (ג) ומי כל · מי מדד כמו וכל בשלש : (ד) רבה מכל אלה · גדולה מכלם : (ז) ופלג אותה · ר"ל חלק את החכמה בכל יצוריו שבכל דבר ודבר

נגלה

יִרְאַת יְיָ תַּרְבֶּה שָׁלוֹם וְחַיֵּי מַרְפֵּא׃ (טו) תְּמַלֵּא אוֹצָרָיו חָכְמָה
וַאֲסָמָיו תְּבוּאָתָהּ׃ (טז) רֵאשִׁית חָכְמָה יִרְאַת יְיָ תַּשְׁקֵהוּ מְטוּבָהּ
וּמֵרוֹב פִּרְיָהּ׃ (יז) מַטֵּה חָזָק וּמִשְׁעַן עֹז לְתוֹמְכֶיהָ תִּהְיֶה וִיקָר
לְמִתְהַלְּכִים בְּאָרְחוֹתֶיהָ׃ (יח) שָׁרָשֶׁיהָ חַיֵּי־עַד וַעֲנָפֶיהָ אֹרֶךְ יָמִים׃
(יט) אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ מַחֲזִיק בָּהּ יְקָרָה הִיא מִכָּל מַטְמוֹנִים׃ (כ) אַשְׁרֵי
אִישׁ הוֹגֶה בָהּ וְכָל מִצְוֹתֶיהָ יַעֲשֶׂה׃ (כא) עֲטֶרֶת עוֹלָם תִּתֵּן לְרֹאשׁוֹ
וְצִדְקָתוֹ תִּכּוֹן לָעַד בֵּין קְדוֹשִׁים׃ (כב) מַחֲזִיק בָּהּ תַּחֲזִיקֶנּוּ וְלֹא
תַעַזְבֶנּוּ לָנֶצַח׃ (כג) יִרְאַת יְיָ תַּצִּיל מֵרֶשַׁע וּמִתְהַלֵּךְ־בָּהּ יְכַפֶּה אָף׃
(כד) בַּעַל־אַף לֹא יִנָּקֶה כִּי עַל קְצַר אַפּוֹ יִדָּחֶה בְּרָעָה׃ (כה) וְאֶרֶךְ
רוּחַ יִצְפּוֹן אֲמָרָיו לְעֵת נָכוֹן וּלְיוֹם מוֹעֵד תְּנַחֲמֶנּוּ׃ (כו) יִשָּׂא עֹשֶׁק
יָמִים רַבִּים עַד בֹּא אֲרוּכָתוֹ וּבְפִי יְשָׁרִים יְהֻלָּל׃ (כז) יִרְאַת יְיָ חָכְמָה
וּמוּסַר אֱמוּנָה וַעֲנָוָה רְצוֹנוֹ׃ (כח) בְּאוֹצַר הַחָכְמָה מְשָׁלֵי תְבוּנָה
וְתוֹעֲבַת רְשָׁעִים מֵישָׁרִים׃ (כט) יְסַלֵּף בּוֹגֵד דְּבַר יְיָ כִּי מַטְמוֹן
הַחָכְמָה נִסְתַּר מִנֶּגֶד עֵינָיו׃ (ל) בְּנִי בְּיִרְאַת יְיָ לֹא תְכַזֵּב וְלֹא תִקְרַב
אֵלָיו בְּלֵב וָלֵב׃ (לא) לֹא תִתְהַדַּר בָּהּ לְעֵינֵי בְּנֵי אָדָם וְהִשָּׁמֵר מְאֹד
בִּשְׂפָתֶיךָ׃ (לב) אַל תִּתְרוֹמֵם בְּמַהֲלַל פִּיךָ פֶּן תִּפּוֹל וּלְעֵינֵי כֹל
תִּתְגַּלֵּעַ׃ (לג) פֶּן יְגַלֶּה יְיָ מְזִמַּת אוֹנְךָ וְחֶרְפָּתְךָ תִּגָּלֶה בַּקָּהָל׃
(לד) יַעַן לֹא נֶאֶמְנָה רוּחֲךָ בְּיִרְאַת יְיָ וְלִבְּךָ מָלֵא תוֹכָכִים׃

ב (א) בְּנִי בְּגִשְׁתְּךָ לַעֲבוֹדַת יְיָ הָכֵן נַפְשְׁךָ לְמַסּוֹת׃ (ב) הַחֲזֵק
בּוֹ וְלֹא תַרְפֶּנּוּ לְמַעַן תֶּחְכַּם בְּאָרְחוֹתֶיךָ׃ (ג) כַּלְכֵּל

באור

נגלה בו חכמת היוצר : (כב) מחזיק בה תחזיקנו · ר"ל שמחזיק ותופש ביראת ה' היראה תחזיק ותתפוש בו ג"כ ולא תרפנו : (כד) בעל אף · מי שהוא נח לכעוס : לא ינקה · סוף סוף לא יצא נקי בלי עונש : על קצר אפו · מפני מהירות החמה שלו ידחה ויפול ברעה : (כה) וארך רוח · אבל מי שהוא מאריך אף וקשה לכעוס : יצפון אמריו · ומחכה לעת רצון : (כו) ישא עשק · ישא ויסבול ימים רבים עד שתבוא רפואתו : (ל) לא תכזב · לא תהיה ירא את ה' בכזב ושקר : בלב ולב · בשני לבבות אין תוכו כברו : (לא) לא תתהדר בה · עם היראה לעיני בני אדם כדרך הצבועים המתראים ליראים את ה' למען יכבדו בעיני הרואים : (לב) במהלל פיך · כלומר לא תהלל את עצמך : פן תפול · כי ע"י שתהלל את עצמך תפול מגבהך ותהיה לחרפה בעיני כל : (לג) מזימת אונך · מחשבת און שלך :
(לד) תוככים · ערמה ומרמה :

ב (א) הכון נפשך · כי שמכין עצמו לדבר מה לא יחרד בבואו : למסות · לנסיונות כי יתכן שירצה ה' לצדיק כדי לנסות אותו (ג) כלכל לכך · כלומר תשא ותסבול כל אשר יעבור

לכך בכל אשר יעבור עליך ונצור רוחך ברעה וביגון : (ד) האמן
ביי והוא יעזרך בטח בו והוא יישר ארחותיך : (ה) כי זהב באש
יבחן ובן־אדם בכור עני : (ו) יראי יי חכו לתשועתו ולא תמהרו
פן־תפלו : (ז) יראי יי האמינו־בו כי לא יעשק פעלתכם : (ח) יראי
יי הוחילו לתשועתו לחדות עולמים ולחסדו : (ט) זכרו נא לימים
הראשונים התבוננו לימי קדם וראו : (י) מי האמין ביי ונעזב או
מי בטח בו ויבוש ומי קרא אליו ולא ענהו : (יא) כי חנון ורחום
יי עונה ומציל בכל צרה ושומע בקול עושי דברו : (יב) לב נמס
וידים רפות אדם פוסח על שתי סעפים : (יג) אי לו איש לא נכון
לבו ביי ואף הוא לא יקום : (יד) אי לו איש רפתה רוחו ומה יעשה
ליום פקדת יי : (טו) יראי יי לא יפונו בפקודיו ואוהביו נוצרי
עדותיו : (טז) יראי יי יבקשו רצונו ואוהביו יאלפו חקיו : (יז) ירא
יי ירבה הון וזרעו אחריו לברכה : (יח) ירא יי נכון לבו ועוזבו רוחו
נכאה : (יט) יראי יי יכינו לבבם לפניו ויכניעו רוחם : (כ) לאמר
טוב לנפול ביד יי מנפול ביד אדם : (כא) כי רחמיו כרב גדלו
וכשמו כן עלילותיו :

ג (א) **שמעו** בנים לדברי אביכם ועשו למען ייטב לכם : (ב) כי
יי השר אב על בניו ואם על ילדיה : (ג) מכבד
אביו נשוא פשע ומוקיר אמו יאסף הון : (ד) מכבד אביו יכבד
מבניו יקרא ויי יענה : (ה) מכבד אביו יאריך ימים ומוקיר אמו
יפיק רצון מיי : (ו) בני כבד הוריך בפה ויד למען תברך
מברכתם : (ז) ברכת אב בנתה בית בנים וקללת אם תהרסנו :

באור

יעבור עליך : (ה) ובן אדם · יבחן אם טוב הוא ואם רע ע"י כור עוני : (ו) ולא תמהרו · לבקש העזרה טרם בואה : (יב) לב נמס · הפוסח על שתי הסעיפים אינינו בוטח בה' באמת נמס לבו וידיו רפות מעשות טובה וכל מעשיו במבוכה וספק פעם ישען על ה' ופעם יבקש עזר מבני אדם : (יג) אי לו איש · אוי לו לאיש אשר לא נכון לבו בה' כי הוא לא יקום : (טו) לא יפונו · אין להם ספק בפקודי ה' ובוטחים כי בודאי טובים המה : (יז) ירבה הון · ה' יברך אותו בריבוי הון · או כי תמיד יחשוב שיש לו הון רב כי הוא שמח בחלקו : (יח) נכון לבו · שהוא שמח וטוב לב תמיד : רוחו נכאה · הוא עצב ומתפחד תמיד :

ג (ב) **השר** · לשון שררה וממשלה : (ג) נשוא פשע · הקב"ה סולח לעונו : (ו) בפה ויד · בדיבור ובמעשה

(ח) אל תבוז ליקדת אביך כי לא לכבוד הוא לך: (ט) כי כבוד אב כבוד בנים וקלון אם קלון בר בטנה: (י) בני כלכל שיבת אביך ולא יהיה עמלו עליך לטרח: (יא) שאהו כי פג טעמו ואל תבז כלחו בכח בחוריך: (יב) צדקת אב לא תשכח מגן היא בעד חטאים: (יג) בימי רעה תזכר לך כקרח בשמש ימסו עוניך: (יד) כזאב חרף עושהו ועוכר אמו זעום יי: (טו) בני ברוב עשרך הצנע לכת ותרב תפארתך מאיש מתן: (טז) ברבות שיאך הכנע רוחך ומצאת חן בעיני יי: (יז) כי רם יי ונשגב ואת ענוים סודו: (יח) במפלא ממך בל־תדרוש ובמכסה ממך בל תחקור במה שהרשית התבונן: (יט) חדל לבך מנסתרות ובתעלומות המעשים ומסבותם לא תחפש כי רב ממך הראה לך: (כ) כי רבות מחשבות מבוכת בני אדם ודמות כזב תתעמו: (כא) חסר־בת־עין יבצר מראות ונבער מדעת חדל עצה ותושיה: (כב) כי בגובה אפם רבים כשלו וגדולי לכת יפלו במורד: (כג) מתהלך במהמרה בה יחבל ומעקש דרכיו יכשל: (כד) קשה־לב מעותיו רבות ואוהב טוב יישר לכת: (כה) קשה־לב רבים מכאוביו ורהב ישפות און על און: (כו) למחץ יהיר אין מזור כי שרש רשע שרשו: (כז) לב חכם ישכיל במשלי חכמים ואזן שומעת תשמח בנבונים: (כח) מים מכבים אש וצדקה תמח חטאה: (כט) גומל טוב הולך במח ולעת ימוט ימצא מסעד:

ד (א) בני נפש מסכן בל תמאס ולא תמק עין איש מחסור:

באור

ובמעשה לדבר גם בכבוד ולהשכילם ולהשקותם: (ח) ליקדת אביך · לזקנת אביך תרגום ליקהת אם לקשישותה דאמה: (י) כלכל שיבת אביך · סבול טרחת זקנתו: (יא) כי פג טעמו · אם סר טעמו ובטלו חושיו ושכלו: כלחו · זקנתו: (יג) כקרח בשמש · כאשר ימס הקרח מפני חום השמש כן ימסו עוניך מפני זכות צדקת אביך: (יד) חרף עושהו · המבזה את אבותיו כאלו חרף מערכות אלהים: (טז) שיאך · גדולתך: (יט) כי רב ממך הראה לך · ר"ל אל תחקור בנסתרות כי די לפניך הנגלות לבד · וכבר נראה לך מה שרב וגדול משכלך: (כ) כי רבות מחשבות כו' · מי שנכנס במחשבות רבות נופל במבוכה · ודמיונות כזב יתעוהו מן דרך הישר: (כא) חסר בת עין · מי שחסר לו האישון בתוך העין אינו יכול לראות כן מי שהוא נבער מדעת לא יוכל לתת עצה ותושיה: (כג) במהמורה · במקום בור וסכנה: (כד) קשה לב כו' · מי שהוא עקש ומקשה לבו עושה קלקולים הרבה: (כה) ורהב · בעל גאוה מוסיף עונות חדשות על הישנות: (כו) למחץ יהיר · למחלת בעל גאוה אין רפואה:

ד (א) מסכן · עני: תמק · לשון המסה כמו וימקו בעונם · והכונה שתמלא חסרונו לבל יצטרך לבכות:

(ב) נכה רוח לא תונה ואל תחשך עזר מאביון : (ג) לא
תבוז לעני בעניו ואל פיר־לב בל תרבה יגון : (ד) אל תקשיח לבך
לשועת דל ואל תעלים עיניך מאביון : (ה) לא תשיב פני דל ריקם
ואל תתן־לו יד לקללך : (ו) כי קללת רש במר נפשו ובקול צעקתו
ישמע עושהו : (ז) הרחם נפשך בקהל עם ומפני שליט השח
ראשך : (ח) הט אזנך לדל ועניהו שלום בנחת : (ט) הצל עשוק
מיד עושקו ולא תבהל בשפטך מישרים : (י) היה אב ליתומים
וחלף בעל לאלמנה והיית ידיד יי ומאהבת אם יאהבך : (יא) החכמה
תאלף בניה ותזהיר לכל משכיליה : (יב) אוהביה אהבו חיים
ומבקשיה יפיקו רצון מיי : (יג) מחזיקיה ישיגו כבוד ומשכנם מקום
ברך יי : (יד) משרתיה משרתי קדש ובית מכונה אוהב אלהים :
(טו) שומע לי ישפוט לאמים ומקשיב לדברי ישכון לבטח :
(טז) נאמן לי ירשני ויורני לכל באי עולם : (יז) ואם איפוא נהפך
לבתי עמו וטרם הודעי אחקרנו : (יח) פחד ואימה עליו אפילה
ואנסנו במסה עד אשר יאמן לבו לי : (יט) אז אשלם לו אדריכהו
בנתיבתי אחדה פניו בשמחה ואחשוף לו כל מצפוני : (כ) ואם לא
נאמנה רוחו בי אירהו ואמוגגנו ביד אולתו לכלותו : (כא) נצור
עתך וגור מאון ומפניך אל תבוש : (כב) כי יש בוש וחטא ויש
בוש ליקר וכבוד : (כג) אל תשא לך פנים ולא תבוש להתודות
עונך : (כד) אל תעצור במלים בעתם ואת חכמתך בל תסתיר :

באור

(ג) פיד לב · לב נשבר : (ד) אל תקשיח · אל תקשה לבך ולא תתאכזר לבלתי שמוע לו : (ה) ואל תתן לו יד לקללך · לא תעשה לו דבר שיגרום שיקלל אותך : (ז) הרחם נפשך · כלומר עשה עצמך שתהיה מרוחם ומקובל בעיני הבריות : השח · השפיל ראשך : (י) וחלף בעל · במקום בעל לאמותם : ומאהבת אם · יותר מאהבת אם : (יא) תאלף · מלמדת : ותזהיר · לשון אזהרה והדרכה : (יד) בית מכונה · בית מגורה : (טו) שומע לי · מכאן ואילך דברי החכמה : (יז) ואם איפוא נהפך כו' · ר"ל שהחכמה תאמר אם בראשונה אתהלך עמו בדרך הפוך וטרם אתודע לו אחקרנו ואנסנו : (יט) אשלם לו · אעשה שלום עמו : ואחשוף לו · אגלה לו : (כ) אירהו · אשליכהו לשון ירה בים : (כא) נצור עתך · שלא תוציא רגע לבטלה כי היא אבדה שאינה חוזרת : וגור מאון · תירא ותפחד מלעשות און : ומפניך אל תבוש · להורות כי שגית : (כב) יש בוש וחטאת · יש מי שבוש להודות על חטאיו וזאת חוטאת : ויש מי שבוש לעשות רע והבושה היא לו ליקר וכבוד ועיי' להלן מ"ב כ"ליב : (כג) אל תשא לך פנים · לא תחוש על עצמך להעלים את שגגותיך : (כד) אל תעצור במלים בעתם · בעת הצורך לדברים להועיל

(כה) כי במלל תגלה חכמה ושכל במענה הלשון : (כו) דברי אמת
בל תסרב ומן משגך חדל : (כז) לא תבוש להכיר כי העוית וחרפת
מחרפך בל תגור : (כח) אמת אמת תרדף ולא תשחה לעמת
השבלת : (כט) אל תכנע לפני סכל ולא תשא פני שליט : (ל) בכל
כחך הלחם בעד האמת ויי ילחם בעדך : (לא) אל תהי נמהר
בלשונך ומרפה במעשיך : (לב) אל תהי ככביא במעונך ומר נפש
לאנשי בית : (לג) אל תהיה ידך פשוטה לקחת וקפוצה מהשיב :

ה (א) אל תבטח על הונך ולא תאמר לא יבואני כל מחסור :
(ב) אל תבטח על חילך ללכת בשרירות לבך : (ג) אל
תאמר מי יפקוד עלי דרכי כי יי יפקוד על מריך : (ד) אל תאמר
הן חטאתי ולא עבר עלי מה כי יי ארך אפים : (ה) אל תאמר אל
רחום יי ועל המון פשעי יסלח לי : (ו) אל תבטח נפשך בסליחתו
פן תוסיף חטא על פשע : (ז) כי רחמים ורגז עמו ועל רשעים ינוח
רגזו : (ח) אל תתמהמה לשוב ולא תעביר מיום אל יום : (ט) כי
פתאום יעיר חמתו וביום נקם תספה : (י) אל תבטח על בצע
עשק כי לא להועיל ביום עברה : (יא) אל תהי סר אל כל רוח
ופונה אל כל נתיבה : (יב) הסמך בתעודתך ויכונו דבריך : (יג) מהר
לשמוע ומאחר במענה : (יד) אם יש דבר בפיך ענה ואם אין

באור

להועיל הם על ידי הדיבור : (כה) במלל · בדבור שע"י הדבור נגלה החכמה : (כו) בל תסרב · ר"ל אל תסרב א"ע מלקבל את האמת : (כח) ולא תשחה · לא תכוף על פני המים נגד השבולת והזרם · ר"ל לא תשנה מה שהוא נגד היכולת : (לא) ומרפה · אל תהיה נרפה במעשיך : (לג) וקפוצה כלומר סגורה מלהחזיר את אשר לקחת :

ה (א) על הונך · שתקון בהספק כל מעשיך הרעים : (ב) על חילך · על החיל והכח שבך : (ד) ולא עבר עלי מה · לא נעשה לי שום עונש ותשפוט מזה כי לית דין ולית דיין ואיש כל הישר בעיניו יעשה כי באמת מה שלא נעשה הוא מפני כי ה' מאריך אפו ומצפה לתשובת רשעים : (ה) אל תאמר · ר"ל אחרי שנגד לך כי תשובה מועלת פן תאמר בלבבך כי אל רחום ה' ויסלח לך על רוב פשעיך ותבטח נפשך בסליחתו לחטוא אל תאמר כן פן תוסיף חטא על פשע ע"ד אמרם ז"ל האומר אחטא ויוה"כ מכפר אין יוה"כ מכפר : (ח) אל תתמהמה לשוב · לא תדחה את תשובתך מעתי אל עתי ומיום אל יום פן תמות פתאום ולא תספיק לשוב · כאמרם ז"ל שוב יום א' לפני מיתתך : (יא) סר אל כל רוח · כלומר מתהפך לכמה גוונין מפנה טעמו ודבורו תמיד לפי צרכו ותועלתו : (יב) הסמך בתעודתך · היה אמיץ וחזק בשכלך לדבר רק מה שהוסכם בדעתך לנכון : ויכונו דבריך · יהיו דבריך קיימים ולא יתחלפו : (יג) ומאחר במענה · התבונן במתינות טרם תשיב דבר ולא תהי' נבהל להשיב כדי שתהי' תבונתך

שִׂים יָד לַפֶּה: (טו) כִּי כָבוֹד וְקָלוֹן בְּיַד הַדִּבּוּר וֶאֱוִיל בִּלְשׁוֹנוֹ
יִלָּבֵט: (טז) אַל תְּהִי שִׂפְתֵי חֲלָקוֹת וּבִלְשׁוֹנְךָ אַל תְּרַגֵּל: (יז) כִּי
אִם בּוּז יָבוּזוּ לַגַּנָּב וְשִׂפְתֵי חֲלָקוֹת מֵרִים קָלוֹן: (יח) תַּחַת אוֹהֵב לֹא
תֵהָפֵךְ לְאוֹיֵב פֶּן תְּחַלֵּל שִׁמְךָ קָלוֹן וּמְאֵרָה עַל לְשׁוֹן תַּהְפּוּכוֹת:

ו (א) אַל תְּהִי בָז לְכָל דָּבָר אִם רַב וְאִם מִצְעָר: (ב) אַל יֵקַל
הַמְּעַט בְּעֵינֶיךָ כִּי שָׁאט לַמִּצְעָר בַּל תַּשִּׂיג יָדוֹ הָרָב:
(ג) אַל תִּתְחַכֵּם יוֹתֵר פֶּן יְבֻקַּשׁ כַּשּׁוֹר כֹּחֶךָ: (ד) אִם תִּטְרוֹף עָלֶיךָ
פִּרְיְךָ יְקוֹשֵׁשׁ וְנִשְׁאַרְתָּ כְּעֵץ יָבֵשׁ: (ה) פֶּה נֶעֱמָה תַּרְבֶּה רֵעִים וְשִׂפְתֵי
יֹשֶׁר יֵדְעוּן רָצוֹן: (ו) נֶפֶשׁ בְּלִיַּעַל תַּדִּיחַ בְּעָלֶיהָ וּמְשַׂחֵק לְעָרָיו
תְּשִׂימֶנּוּ: (ז) זְבוּבִים אֶל מְקוֹם צָרַעַת נֶאֱסָפִים וְדוֹרְשֵׁי רָעָה אַחַר
מוּמִין לְבַקֵּר: (ח) וְדָן רֵעֵהוּ לְטוֹבָה אוֹהֲבָיו רַבִּים וְדוֹבֵר טוֹב בַּעֲמִיתוֹ
גַּם בּוֹ טוֹב יְדֻבָּר: (ט) רַבִּים יִהְיוּ דוֹרְשֵׁי שְׁלוֹמְךָ גַּלֵּה סוֹדְךָ לְאֶחָד
מֵאָלֶף: (י) גַּם מִשּׁוֹכֶבֶת חֵיקֶךָ שְׁמוֹר פִּתְחֵי פִיךָ: (יא) קְנוֹת רֵעַ
בְּנִסָּיוֹן תִּקְנֶנּוּ וְלֹא תְמַהֵר לִבְטוֹחַ בּוֹ טֶרֶם תִּבְחָנֶנּוּ בְּיוֹם רָע: (יב) יֵשׁ
רֵעַ בְּעוֹדְךָ תִּסְכּוֹן לוֹ וְלֹא יָקוּם בְּעֵת צָרָה: (יג) בְּטוֹב לְךָ דָּבֵק
מֵאָח וּבְצָרָתְךָ יִרְחַק מִמֶּךָּ: (יד) אִם תִּפּוֹל יֵהָפֵךְ לְךָ וְיִסָּתֵר מִמֶּךָּ:
(טו) הִפָּרֵד מִשֹּׂנְאֶךָ וּמֵאוֹהֵב הִזָּהֵר: (טז) אוֹהֵב נֶאֱמָן מִגְדַּל עֹז
מְצָאוֹ מָצָא חֹסֶן: (יז) אוֹהֵב נֶאֱמָן אֵין דּוֹמֶה לּוֹ לֹא יְסֻלֶּה בַּפָּז:
(יח) אוֹהֵב נֶאֱמָן סַם חַיִּים יְרֵא יְיָ יַשִּׂיגֶנּוּ: (יט) יְרֵא יְיָ אוֹהֲבָיו
נֶאֱמָנִים כִּי אוֹהֲבָיו כָּמוֹהוּ: (כ) בְּנִי שָׂא לֶקַח בִּנְעוּרֶיךָ וְתִמְצָא

באור

המובהק כהוגן כהשכל ודעת: (טו) ילבט · יתעוות ויתעקל: (טז) אל תרגל · אל תדבר רכילות:
(יז) כי אם בוז יבוזו לגנב · כ"ש שיש לבוז להולך רכיל שהוא גונב ג"כ דעת הבריות · וגרוע מגנב שאינו ידוע להזהר ממנו בדלתים ובריח:

ו (א) אם רב כו' · לא תבזה כל דבר בין גדול בין קטן: (ב) אל יקל המעט בעיניך · כי אחת לאחת נמלא לחשבון והמבזה למעט לא ישיג את ההרבה · שבוזה פרוטה לא ישיג הדינר ·
(ג) פן יבקש כשור כחך · אם תתחכם ותתגאה נגד בני אדם יהיה נצרך ויבוקש לך כח כשור להלחם נגד כולם: (ד) אם תטרוף עליך · העלים שלך יהיו נושרים: יקושש · לשון כמישה · והכוונה אם ישחית האדם מדות טובות ויושרות ישאר כעץ יבש: (ו) לעריו · לשונאיו: (יא) תבחננו ביום רע · כי מי שיעמוד לך באהבתו בעת רעתך הוא אוהב נאמן: (יב) בעודך תסכון לו · בעוד שתכיר לו לתועלת ולא יקום באהבתו בעת צרתך: (יג) בטוב לך אז הוא דבק לך יותר מאח ובצרתך ירחק ממך: (יד) אם תפול יהפך לך באויב ובשתדרוש אותו בצרכך יסתר ממך: (יט) כי אוהביו כמוהו · יראי אלהים:

שיפה

חָכְמָה בִּימֵי הַשֵּׂיבָה׃ (כא) שִׁיתָהּ לְךָ כְּזוֹרֵעַ וְקוֹצֵר וְרַב תְּבוּאוֹת
תֶּאֱסֹף׃ (כב) אִם עָמַלְתָּ בָּהּ מְעַט רַב פְּרִי תְּעוֹלֵל׃ (כג) יָקֹשׁ לֶאֱוִיל
חָכְמָה וַחֲסַר־לֵב לֹא יַחְפּוֹץ בָּהּ׃ (כד) תִּכְבַּד עָלָיו כְּאֶבֶן מַעֲמָסָה
וַיַּשְׁלִיכֶנָּה אַחֲרֵי גֵוּוֹ׃ (כה) בְּפִיו יְהַלֵּל חָכְמָה וְלִבּוֹ בַּל יָדַע מָה׃
(כו) שְׁמַע בְּנִי וְהַקְשִׁיבָה לִקְחִי וְאַל תָּקוּץ בְּמוּסָרִי הָבֵא בְמַאֲסָרָהּ
רַגְלֶיךָ וְצַוָּארְךָ בְּעֻלָּהּ׃ (כז) הַט שִׁכְמְךָ לְסָבְלָהּ וְלֹא תָעִיק תַּחְתֶּךָ
מַשָּׂאָהּ׃ (כח) קְרַב אֵלֶיהָ בְּכָל לִבְּךָ וּבְכָל חֵילְךָ נְצוֹר אָרְחָהּ׃
(כט) חֲקוֹר בַּקֵּשׁ וְתַפְשֶׂנָּה אָז תִּמְצָאֶנָּה הִתְאַמֵּץ בָּהּ וְלֹא תַרְפֶּנָּה׃
(ל) וּבְאַחֲרִיתְךָ תִּמְצָא עֹנֶג וְתִשְׂחַק לְיוֹם אַחֲרוֹן׃ (לא) וְתִהְיֶה לְּךָ
מְנוּסָה וּמְצוּדָה מִבְטַח עֹז וּמִשְׁעַן חָזָק׃ (לב) סַלְסְלֶהָ וּתְרוֹמְמֶךָּ וּבֵין
נְגִידִים תּוֹשִׁיבֶךָּ׃ (לג) לְבוּשׁ יְקָר תַּעַטְךָ וּכְלִיל תִּפְאֶרֶת תְּעַנְדֶךָּ׃
(לד) אִם תֹּאבֶה בְּנִי תֶּחְכַּם וְאִם תָּשִׂים אֶל לִבְּךָ תַּשְׂכִּיל׃ (לה) אִם
תֹּאבֶה וְשָׁמַעְתָּ תֶּאֱסֹף וְאִם תַּטֶּה אָזְנְךָ תִּתְחַכָּם׃ (לו) בִּקְהַל זְקֵנִים
תָּקוּם וְחָזִיתָ חָכָם הִדָּבֵק בּוֹ׃ (לז) קוֹל שִׂיחָתוֹ הַאֲזִינָה וּמְשָׁלֵי נָבוֹן
לֹא יָלוּזוּ מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ׃ (לח) רָאִיתָ חָכָם בַּקְּשֵׁהוּ וְעַל סַף בֵּיתוֹ תִּשְׁקוֹד׃
(לט) הִתְבּוֹנֵן בְּיִרְאַת יְיָ וּבְפִקּוּדָיו תֶּהְגֶּה יוֹם יוֹם וְהוּא אָרְחוֹתֶיךָ יָכִין
וַאֲשֶׁר תְּבַקֵּשׁ יְאַלְּפֶךָּ׃

ז (א) **אִם** אַתָּה לֹא תַעֲשֶׂה הָרָעָה לֹא תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה׃
(ב) הַרְחֵק מֵרָשָׁע וְיִרְחַק הוּא מִמֶּךָּ׃ (ג) לֹא תִזְרַע עַל
תַּלְמֵי אָוֶן פֶּן תִּקְצוֹר תְּבוּאָתָהּ שִׁבְעָתָיִם׃ (ד) לֹא תְבַקֵּשׁ שִׁלְטוֹן
מִלִּפְנֵי יְיָ וִיקָר וּגְדֻלָּה מִלִּפְנֵי מֶלֶךְ׃ (ה) אַל תִּצְטַדֵּק לִפְנֵי אֱלֹהִים
וְלִפְנֵי מֶלֶךְ אַל תִּתְחַכֵּם׃ (ו) אַל תִּתְנַשֵּׂא לִשְׁפֹּט בְּאֵין לְאֵל יָדְךָ לַעֲצוֹר
בְּעָוֶל פֶּן תֶּהְדַּר פְּנֵי גָדוֹל וְשַׁתָּ יָשְׁרֶךָ׃ (ז) אַל תְּהִי עָרִיץ בְּמוֹשַׁב

באור

(כא) שיתה לך החכמה: כזורע וקוצר · לעמול בה תחלה: (כג) יקש לאויל חכמה · החכמה קשה לאויל: (כז) ולא תעיק · לא תקוץ והכבד עליך: (לז) לא ילוזו · לא ימושו: (לח) כף ביתו · מפתן ביתו: (לט) יאלפך · ילמד אותך:

ז (א) **אם** אתה וכו' לא תאנה אליך רעה · ולא יעכבך ה' חנם: (ג) פן תקצור תבואתה · כל ג
באון שבעתים מאשר זרעת כדרך הקוצרים שהוא יותר מהזריעה: (ו) פן תהדר פני
דול · תשא פנים במשפט ותחניף את הגדול ותבחית את היושר והמשפט: (ז) עריץ · אכזר:

אל

זקנים ובמרד עם אל תתערב: (ח) אל תאשם נפשך כפלים כי באחת
לא נקית: (ט) אל תאמר ברב עולה ארצנו ועל פשעי ירח מנחה:
(י) בערוך שוע אל יצר רוחך ומצדקה לא תאחר ופקודתך לא
תתמהמה למלאת: (יא) אל מר נפש אל תלעג כי יש משפיל
ומרים: (יב) אל תחרש רעה על אחיך על אוהבך ועל עמיתך:
(יג) אל תכזב כל כזב כי פרי כל כחש רע: (יד) במושב גדולים
אל תרבה שיח ולא תשנה הדברים בתפלה: (טו) טוב מעט דברים
בלב נכון מהפצר שיח בלא דעת: (טז) אל תתבוסס בהמון מרעים
וזכור כי יי יפקוד על עונך: (יז) בעמל יגיעך אל תקוץ ניר נירך
בעצבון ולא תגעל כי אלהים עשהו: (יח) מאד מאד השפל רוחך
כי אחרית כל אנוש רמה: (יט) לא תחליף אחיך בכסף ורעך
בזהב אופיר: (כ) אשת חן וטובת לב בל תמיר בפנינים: (כא) עבד
נאמן לא תלחץ ולא תונה שכיר בעמל נפשו: (כב) עבד משכיל
אהוב בנפשך ולא תמנענו מצאת לחפשי: (כג) אם מקנה לך
שמרהו ואם יסכון לך חוס עליו: (כד) בנים ישלך יסר אותם
והשיא להם נשים בנעריהם: (כה) בנות ישלך נצור בשרן ולא
תיטיב להן פניך: (כו) הוצא בת ויצא עסק ולאיש ישר תשיאה:
(כז) אשה אוהבת לך לא תעזוב ואם רעה היא אל תאמן בה:
(כח) כבד אביך בכל לבך ואם יולדתך לא תשה: (כט) זכור כי
בלעדיהם לא היית ובמה תגמול על אשר טפחוך ורבוך: (ל) ירא
יי בכל לבך וכבד כהניו יקר אל זה בראך ולא תעזוב משרתיו:

באור

(ח) אל תאשם נפשך כפלים · אל תהיה שונה בחטא פעמים כי גם על אחת לא ינקה ה': (י) בערוך שוע · בעת שתערוך תפלתך: אל יצר רוחך · ותתפלל בדעה צלולה: (יא) כי יש משפיל ומרים · ר"ל לא מעצמו הוא מר נפש כי יש גבוה שומר שגובה את הכל: (יד) ולא תשנה · לא תכפיל תפלתך ברוב דברים בלי כונה כי טוב מעט בכונה מהרבה בלא כונה: (טז) אל תתבוסס · מלשון תבוסו על במה כלומר לא התחשב בין המון הרשעים לאמר אם רבים עושים כן אעשה גם כן אני: (יז) בעמל יגיעך · אף כי היא מלאכה קשה: אל תקוץ · לא תבוז אותה · ניר נירך · אף כי היא עבודה קשה ובעצבון עם כל זה לא תגעל אותה: (כג) אם מקנה לך · אם יש לך צאן תשמור אותו: ואם יסכון לך · יש לך תועלת ממנו תחוס עליו: (כה) ולא היטיב להן פניך · רק תהיה אימתך עליהן ולא יבשו לכן: (כו) הוצא בת · השיא אותה לאיש: ויצא עסק · מגבול מביתך: (כח) לא תשה · לא תשכח: (כט) טפחוך ורבוך

(לא) הוֹדֶה לוֹ וְכַבֵּד כֹּהֲנָיו וְהַב לָמוֹ מְנָתָם כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתָ לֶחֶם קָרְבָּנְךָ
וְרֵאשִׁית יָדֶךָ׃ (לב) וְאַף לֶעָנִי תִּפְרוֹשׂ כַּפֶּךָ לְמַעַן תְּבֹרַךְ בְּכָל
מִשְׁלַח יָדֶךָ׃ (לג) הָפֵק רְצוֹנְךָ לְכָל־חָי וְאַף לַמֵּתִים תַּעֲשֶׂה חֶסֶד׃
(לד) אַל תַּנַּח דִּמְעוֹת אוֹנֵן בְּאֵין מְנַחֵם וְעִם אֲבֵלִים תִּתְאַבָּל׃ (לה) לֹא
תִכְלָא רַגְלְךָ מִפְּקֹד דָּוֶה עַל עַרְשׂוֹ כִּי בִּגְלַל הַדָּבָר הַזֶּה תִּמְצָא חֶסֶד׃
(לו) בְּכָל מַעֲשֶׂיךָ זְכוֹר אַחֲרִיתוֹ וְלֹא תֶחֱטָא לְעוֹלָם׃

ח (א) חֲדַל רִיב עִם אִישׁ תַּקִּיף פֶּן תִּפּוֹל בְּיָדוֹ׃ (ב) אַל תָּדִין עִם
אִישׁ בֶּצַע פֶּן יַכְרִיעֲךָ מִשְׁקָלוֹ׃ (ג) כִּי הַכֶּסֶף יָסִית רַבִּים
גַּם לֵב שׁוֹפְטִים יַטֶּה׃ (ד) אַל תִּתְגָּר בְּאִישׁ מָדוֹן פֶּן תַּרְבֶּה עֵצִים לְנַחֲלָתוֹ׃
(ה) אַל תִּשְׂחַק בְּאִישׁ נִקְלֶה פֶּן יָבוּזְךָ אַנְשֵׁי יָקָר׃ (ו) שָׁב מֵחֲטָאָיו
אַל תַּזְכִּיר עֲוֹנוֹ זְכוֹר כִּי כֻלָּנוּ חַטָּאִים׃ (ז) עַל זָקֵן בַּל תִּלְעַג זְכוֹר
כִּי גַם אַתָּה תִּזְקָן׃ (ח) עַל מוֹת אָדָם בַּל יָגֵל לִבֶּךָ זְכוֹר כִּי כֻלָּנוּ
מֵתִים׃ (ט) לֹא תַעֲזוֹב דִּבְרֵי חֲכָמִים כִּי מֵהֶם תֶּאֱלַף חָכְמָה׃ (י) אַל
יֵקַל בְּעֵינֶיךָ כָּל שִׂיחָתָם כִּי־בָם תִּקְנֶה דַעַת לְהִתְיַצֵּב עִם גְּדוֹלִים׃
(יא) אַל תָּבוּז לְדִבְרֵי זְקֵנִים אֲשֶׁר שָׁמְעוּ מֵאֲבוֹתָם׃ (יב) כִּי מֵהֶם תִּשָּׂא
לֶקַח לָתֵת מַעֲנֶה דַעַת בְּעִתּוֹ׃ (יג) אַל תִּגְרֶה עִם בַּעַל אַף פֶּן
תִּכָּוֶה בַּחֲמַת אַפּוֹ׃ (יד) אַל תִּתְחַר בְּאִישׁ מִתְעַלֵּל כִּי צוֹדֶה הוּא
לְדִבְרֵי פִיךָ׃ (טו) בְּאִישׁ תַּקִּיף מִמְּךָ לֹא תַשֶּׁה כֶּסֶף וְאִם נָשִׁיתָ בוֹ
יְהִי אוֹבֵד בְּעֵינֶיךָ׃ (טז) בְּעַד אִישׁ תַּקִּיף מִמְּךָ לֹא תֶעֱרוֹב וְאִם עָרַבְתָּ
שַׁלֵּם תְּשַׁלֵּם׃ (יז) עִם שׁוֹפֵט אַל תָּדִין כִּי בְיָדוֹ הַמִּשְׁפָּט אֶל אֲשֶׁר
יַחְפּוֹץ יַטֶּנּוּ׃ (יח) עִם פָּרִיץ אַל תֵּלֵךְ פֶּן יַכְבִּיד אָוֶן כִּי בְרוּחַ
לִבּוֹ הוֹלֵךְ הוּא וְאַתָּה בְּאִוַּלְתּוֹ תֹאבֵד׃ (יט) בְּאִישׁ חֵמָה בַּל תָּרִיב
וּבְמָקוֹם צִיָּה לֹא תִלָּוֶה לוֹ׃ (כ) כִּי כִשְׁאָט בְּנֶפֶשׁ דָּמְךָ בְּעֵינָיו וּבַאֲשֶׁר

באור

וכבוד · הדרו וגדלו הוקר : (לא) והב למו מנתם · תן להם חלקם : (לה) לא תכלא · לא תמנע :
מפקוד דוה · מלבקר החולה על מטתו : (לו) זכור אחריתו · תכליתו של אותו הדבר :

ח (ב) איש בצע · עשיר : משקלו · משקל הכסף שלו : (ד) פן תרבה עצים לנחלתו · כי מתאוה לריב ואתה הבאת לו עצים אל האש והמצאת לו מריבה אשר יחפוץ בה : (י) כל שיחתם · אפי' שיחת חולין שלהם כמאמרם ז"ל שיחות חולין של ת"ח צריכין לימוד : (יד) מתעלל · מי שמבקש עלילות על בני אדם להתנפל עליהם : (יח) עם פריץ · המסתכן עצמו בדרכים : כי ברוח לבו · כפי שעולה על רוחו ולא יחוש לסכנה : (יט) ובמקום ציה במקום שאין אנשים : (כ) כי כשאט

בנפש

אֵין מוֹשִׁיעַ יִקְטְלֶךָ : (כא) עִם פֶּתִי אַל תַּמְתִּיק סוֹד כִּי לֹא יָדַע
לְכַסּוֹתוֹ : (כב) לֹא תְגַלֶּה לְבָבְךָ לְכָל אָדָם פֶּן יַטִּיל עָלֶיךָ תַּגְמוּלוֹ :

ט (א) אַל תְּקַנֵּא אֶת אֵשֶׁת חֵיקֶךָ פֶּן תְּאַלֵּף עָלֶיךָ עָרְמָה : (ב) אַל
תְּמַגֵּן לְאִשָּׁה נַפְשֶׁךָ פֶּן תָּשׁוּב אַלּוּף לְרֹאשֶׁךָ : (ג) אַל
תִּתְגּוֹרֵר עִם זוֹנָה פֶּן תִּלָּכֵד בִּמְצוֹדָתָהּ : (ד) אַל תֵּט אֶל מְזַמֶּרֶת פֶּן
תִּדָּחֵךְ בִּנְעִימַת קוֹלָהּ : (ה) אַל תִּתְבּוֹנֵן אֶל בְּתוּלָה פֶּן תָּחוֹב כִּפְלַיִם
מֹהַר : (ו) אַל תִּתֵּן לְנָשִׁים נַפְשֶׁךָ פֶּן תְּאַבֵּד יְרוּשַׁת נְכָסֶיךָ : (ז) וְיֵצַר
לְךָ בִּרְחוֹבוֹת הָעִיר כִּי רַבִּים נוֹשֶׁיךָ : (ח) אַל תְּשׁוֹטֵט בְּחוּצוֹת הָעִיר
וְלֹא תֶאֱרוֹב אֵצֶל כָּל פִּנָּה : (ט) לֹא תַעֲרוֹךְ יְצוּעֲךָ אֵצֶל בַּעֲלַת בָּיִת
וְלֹא תִמְסוֹךְ עִמָּהּ יַיִן וְשֵׁכָר : (י) פֶּן יֵשֶׂט לִבְּךָ אַחֲרֶיהָ וּבְדָמְךָ תֵּרֵד
שְׁאוֹל : (יא) הַעְלֵם עֵינֶיךָ מֵאֵשֶׁת חֵן וְאַל תַּבִּיט אֶל יְפַת מַרְאֶה : (יב) כִּי
בְּתֹאַר אִשָּׁה יָפָה רַבִּים הָשְׁחָתוּ וְאַהֲבַת אִשָּׁה כְּאֵשׁ יוֹקֶדֶת :
(יג) אַל תַּרְבֶּה שִׂיחָה עִם אֵשֶׁת אִישׁ וְלֹא תְחַבֵּק חֵיק נָכְרִיָּה פֶּן יֵט
אַחֲרֶיהָ לִבְּךָ וְהוֹרַדְתָּ נַפְשְׁךָ בְּדָם שְׁאוֹל : (יד) כְּנִצּוֹץ מַבְעִיר גַּחֶלֶת
וּתְשׁוּקַת אִשָּׁה כְּאֵשׁ יוֹקֶדֶת : (טו) כִּכְלוּב מָלֵא עוֹף כֵּן בָּתֵּיהֶן מָלֵא
מִרְמָה : (טז) אַל תַּעֲזוֹב אוֹהֵב יָשָׁן כִּי הֶחָדָשׁ לֹא יַעַרְכֶנּוּ : (יז) רֵעַ
מִקָּרוֹב יַיִן מִגִּתּוֹ כִּי יוּשַׁן יִנְעַם טַעְמוֹ : (יח) אַל תְּקַנֵּא בְּעָוֶל כִּי לֹא
יָדַעְתָּ מָה אַחֲרִיתוֹ : (יט) אַל תִּתְחַר בְּאִישׁ מְזִמּוֹת כִּי עַד יוֹם מוֹתוֹ
לֹא יִנָּקֶה : (כ) לֵךְ מִנֶּגֶד לְשַׁלִּיט בְּנַפְשֶׁךָ וְלֹא תָגוּר מְגוֹרַת מָוֶת :
(כא) וְאִם תֵּרָאֶה לְפָנָיו הִשָּׁמֵר פֶּן תֶּאְשַׁם וְאָסַפְתָּ נַפְשֶׁךָ : (כב) וְדַע

באור

בנפש דמך בעיניו · שנחשב לו דמך לדבר בזוי ואין בו ממש ובמקום שאין איש להושיע לך יהרוג אותך ·
(כב) פן יטיל עליך תגמולו · ינקם ממך גמול בעד שתיקתו והשיב מוכרח להטיב לו על שהסתירו סודך :

ט (א) אל תקנא · אל תחשוד : פן תאלף עליך ערמה · כי בזה תלמד אותה להסתתר ממך ולהערים · אותך : (ב) אל תמגן · אל תמסור : פן תשוב האשה להיות אלוף לראשך :
(ה) תחוב כפלים מוהר · כי המפתה בתולה משלם כמה תשלומין בשת פגם וקנס · (ו) ירושת נכסיך · מה שיש לך : (ז) ויצר לך כו' · ברחובות יהיו צר ללכת מרוב הנושים בך : (טז) לא יערכנו · איננו שוה לו : (יז) רע מקרוב · ר"ל רע חדש הוא דומה ליין חדש תיכף בקחתו אותו מגתו : כי יושן · כל מה שהוא ישן יותר ינעם טעמו : (יח) אל תקנא בעול · באיש עול אף כי מצליח דרכו : (יט) אל תתחר · אל תתחבר לאיש מזימות אף כי הקב"ה מאריך לו אפו הכל עד יום מותו ישלם לו : (כ) לך מנגד · התרחק ממושל בידו לקחת את נפשך ולא יהיה פחד המות לנגד עיניך : (כא) כשמר · מלפגוע בו : (כב) בין פחים תהלך · כלומר במקום סכנה : צנינים · קוצים :

מחבל

כִּי בֵין פַּחִים תְּהַלֵּךְ וְעַל צְנִינִים תִּצְעָד׃ (כג) לְפִי חֵילְךָ קְנֵה רֵעִים
וְעִם חָכָם תִּוָּעֵץ וְאֶת יִרְאֵי יְיָ תָּשִׂיחַ וְכָל מַעֲשֶׂיךָ בְּיִרְאַת יְיָ׃
(כד) שִׂים יְשָׁרִים מֵאוֹכְלֵי שֻׁלְחָנֶךָ וּבְיִרְאַת יְיָ תִּהְיֶה תִּפְאַרְתֶּךָ׃
י (א) לְפִי מַעֲשֵׂהוּ יְהֻלַּל חָרָשׁ וּמוֹשֵׁל לְפִי מֶמְשַׁלְתּוֹ׃ (ב) בְּחָכְמַת
יוֹעֲצִים תִּכּוֹן אֶרֶץ וּמוֹשֵׁל מַשְׂכִּיל אַשְׁרֵי עַמּוֹ׃ (ג) מְחַבֵּל
אֶרֶץ אִישׁ דִּבָּה וְהוֹלֵךְ רָכִיל יְשַׂנֵּא׃ (ד) יוֹעֵץ מַשְׂכִּיל יְחַכִּים עָם
וְשַׁלִּיט נָבוֹן כּוֹנֵן עִיר׃ (ה) כְּמוֹשֵׁל כֵּן מְשָׁנֵהוּ וּכְרָאשֵׁי עִיר כֵּן
יוֹשְׁבֶיהָ׃ (ו) מוֹשֵׁל עָרִיץ עֹכֵר עַמּוֹ וְשַׁלִּיט נָבוֹן יְאֻשַּׁר קִרְיָה׃
(ז) בִּידֵי אֵל שִׁלְטוֹן חֶלֶד וּבְכִשְׁרוֹן אֶרֶץ מוֹשְׁלָהּ יָשָׁר׃ (ח) כָּל
הַמִּשְׂרָה בְּיַד יְיָ וְלִירֵאָיו יָחֹן יְקָר׃ (ט) לֹא תִקּוֹם כָּל עָוֶל וּבְאֹרַח
גֵּאִים לֹא תְאַשֵּׁר׃ (י) זֵד וְכֹזֵב הַרְחֵק מִמֶּךָּ וּבְרוּם עֵינַיִם בַּל תְּהַלֵּךְ׃
(יא) רַהַב שָׂנוּא בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם כִּי עַל שְׁנֵיהֶם יְעַוֵּל׃ (יב) עֹשֶׁק
בֶּצַע וְגָאוֹן הֵסַבּוּ מֶמְשָׁלָה מֵעַם לְעָם׃ (יג) מַה יִּתְגָּאֶה עָפָר וָאֵפֶר
בְּעוֹדוֹ בְחַיָּיו רִמָּה בְּקִרְבּוֹ׃ (יד) בִּקְרָבָיו חָלוּ יְדֵי רוֹפֵא רֶגַע
חַי מִשְׁנֵהוּ מֵת׃ (טו) בְּמוֹת אָדָם רִמָּה מְנָתוֹ וּקְרָבָיו יִירַשׁ
תּוֹלָעַת׃ (טז) רֵאשִׁית חַטָּאת גָּאוֹן מַסַּח לֵב וּמְסַכֵּל דָּעַת׃ (יז) מְקוֹר

באור

י (ג) **מחבל** ארץ איש דבה · שמביא דבת העם רעה לפני המושל ירע לכל המדינה : (ה) כמושל · כן המשנים השרים והיועצים שלו : (ז) ובכשרון ארץ : כשהארץ מתנהגת בכשרון : מושלה ישר · ממשיל עליה ה׳ מושל ישר : (ח) וליראיו יחן יקר · הקב״ה מחונן את יראיו בכבוד ויקר · ירים קרנם בכבוד להיות מושלים ומנהיגים במדינה : (ט) לא תקום כל עול · כשתהיה מושל לא תנקום על כל עול אף על דבר קל · ולא הלך בדרך גאים : (יא) כי על שניהם יעול · אדם רהב יהעות לאלהים ולאדם : (יב) עשק · בצע · וגאון · שלש אלה גרמו לעמים שאחרים משלו בם : (יד) משנהו מת · ברגע השני הוא מת : (טו) מנתו · חלקו : וקרביו יירש תולעת · התולעים יקחו אחרי מותו את בטנו ואת קרביו לירושת כאלו וירבצו בם עם גויתו : (טז) מסח לב · מעתיק ומדיח את הלב לרעה : (יז) מקור חטאת גאון · יאמר בזה כי הגאוה היא הזרע והיא השורש וגם היא הענף והפרי לכל און ולכל חטאה היא ר א ש י ת חטאת וסיבת התחלת ההסרה מדרך הטוב והישר לנסות ולהדיח הלב ולסכל הדעת מלכת בדרך טובים אשר נהג עד כה · ואחרי שהתרגש גאותו ורום לבבו נעשה זאת ה מ ק ו ר להוסיף חטא על פשע ולהרבות זדון ומרי · והיא א ח ר י ת ו לבלעו ולהשחיתו · ועינינו הרואות יום יום אמתת הדברים האלה · מי הורה הצביעות והחונף אם לא הגאוה · להתראות בתור האדם המעלה ירא אלהים וחרד אל דבריו למען הכבוד · מי הם בליעת בצע חמס וגזל ערמה ומרמה לקחת ממה שמוכן לחבירו אם לא הגאוה · לחיות חיי כבוד בארץ כאחד העשירים בני מרום עם הארץ למען הכבוד · מי יולדת כל מדה רעה לשון הרע · רכילות · שמחה בקלקלת חבירו · אם לא הגאוה · להתנשא על זולתו לכל לראש ולהשפיל את כבוד אחרים למען יתרומם הוא עליהם למען הכבוד · ואחרית זדים אלה נכרתה כי יגלה קלונם בקהל :

הפליא

חטאת גאון ואחריתו לבלע ולהשחית : (יח) על כן
הפליא יי מכותם ומחה אותם עד לכלה : (יט) כס גאים יסחף יי
ויושב ענוים תחתם : (כ) הפך משורש גאים ויטע ענוים מקומם :
(כא) עקב גאים עקר אלהים והכרית זכרם מן הארץ : (כב) הרס
עקר ואבד ומחה שמם מבני אדם : (כג) כי לא חלק גאון לבן
אנוש ורום לבב לילוד אשה : (כד) זרע יקר זרע אנשים זרע יקר
ירא יי, זרע יקר נוצר עדותיו : (כה) זרע בזוי זרע אנשים זרע בזוי
עוזב פקדיו : (כו) נכבד באחים הבכור וירא יי נכבד ממנו :
(כז) בגר כתושב כרש בעשיר אך ביראת יי תהלתם : (כח) לא תבוז
דל וצדיק ועשיר מרשיע בל תכבד : (כט) רב שליט ועשיר נכבדים
ויותר מהם ירא יי : (ל) עבד משכיל בן חורים יעבדנו וגבר מבין
יוסר ולא ילין : (לא) לא תתרפה לעת מלאכתך ולא תתכבד לעת
מחסור : (לב) טוב חרוץ יגע ומותר לו ממתכבד וחסר לחם :
(לג) בני גם בענוך הכבד ושים יקרך כערכך : (לד) מאשים נפשו
מי יצדיק אותו ובוזה נפשו מי יכבדנו : (לה) הרש יכבד בחכמתו
והעשיר בעשרו : (לו) מכבד בעניו אף כי בעשר נבזה בעשרו
אף כי בעני :

יא (א) חכמת מסכן תרים ראשו ובין נגידים תושיבנו : (ב) אל
תהלל איש בתאר פניו ולא תבוז אדם כי משחת
מראהו : (ג) כי מה־שאט בעוף הדבורה ומה־מתוק פריה :

באור

(יח) הפליא ה' מכותם · הגדיל מכות המתגאים : (יט) כס גאים · כסא של גאים : יסחוף · יהדוף :
(כא) עקב · פסיעות : (כד) זרע יקר זרע אנשים · כלומר זרע אנשים הם זרע יקר ומפרש ירא ה'
הוא זרע יקר · נוצר עדותיו הוא זרע יקר : (כה) זרע בזוי זרע אנשים · ויש מזרע אנשים הם
זרע בזוי היינו עוזב פקודי ה' : (כח) לא תבוז דל · משום צדיק : (ל) עבד משכיל · מי שהוא משכיל
אף כי עבד הוא יעבוד אותו בן חורים ויעבדהו : וגבר מבין יוסר · יקבל מוסר מזה : ולא ילון · לא
יתרעם ע"ז : (לא) לא תתרפה · לא תתעצל : ולא תתכבד · לא תחשב נכבד בעיניך מלעשות איזה
מלאכה שאינה לפי כבודך בעת שיחסר לך : (לב) ומותר לו · שיש לו יתרון : (לג) גם בענוך הכבד ·
אף שאמרתי לך שלא יבזה בעיניך מלעשות כל מלאכה שתתפרנס בה · מ"מ לא תבזה את כבודך ביותר
בהנהגותיך ותשמור את כבודך לפי ערכך : (לד) מאשים נפשו · כמו האיש שמחייב א"ע מי יצדיק אותו ·
כן המבזה א"ע מי יכבדנו : (לו) מכבד בעניו · מי שהוא מכובד בעיני הבריות בהיותו עני כל שכן
שיכובד בהיותו עשיר · ולהיפך מי שהוא נבזה בעת עשרו כש"כ בעניותו :

יא (ג) מה שאט בעוף הדבורה · כמה מאוסה במין העוף הדבורה · ובכל זאת מה מתוק פריה

וזה

(ד) עַל קְרוּעֵי בְגָדִים בַּל תִּלְעַג וְשָׂאט נַפְשְׁךָ עַל מַר נָפֶשׁ : (ה) עַל
מַעֲטֵה הָדָר בַּל תִּתְנַשֵּׂא וְאִם יָקַרְתָּ בַּל תִּתְרוֹמֵם : (ו) כִּי נִפְלָאָה
עֲצַת יְיָ וּצְפוּנוֹת מִבְּנֵי אָדָם עֲלִילוֹתָיו : (ז) נִבְזִים וּשְׁפָלִים יוֹשִׁיב
לַכִּסֵּא וַאֲשֶׁר לֹא עָלוּ עַל לֵב לָבְשׁוּ בִּגְדֵי חֹפֶשׁ : (ח) וְרוֹזְנִים בּוֹשׁוּ
חָפְרוּ יַחְדָּיו וּנְגִידִים מִגְּאוֹנָם הוּרָדוּ : (ט) טֶרֶם תִּבְחַן אַל תַּאֲשִׁים
דְּרשׁ וַחֲקֹר וְאַחַר תִּשְׁפֹּט : (י) אַל תָּשִׁיב דָּבָר בְּטֶרֶם תִּשְׁמַע וְאַל
תְּסַפֵּר אִישׁ בְּדַבְּרוֹ : (יא) בְּרִיב אַחֵר לֹא תִתְעָרֵב וְעִם שֹׁפְטֵי חָמָס
אַל תָּשִׁית יָדֶךָ : (יב) בְּנִי אַל תָּשִׁית יָדְךָ בַּהֲמוֹן עֲשָׁקִים כִּי מַרְבֶּה
מַעֲנֵהוּ לֹא יִצְלַח בְּאַחַת וְאֵין לְהַעֲשִׁיר לֹא יִבְצַע : (יג) בְּנִי אִם לֹא
תָרוּץ לֹא תַשִּׂיג וְאִם לֹא תְבַקֵּשׁ לֹא תִמְצָא : (יד) יֵשׁ רָץ לָאֶה
וְעָמֵל וּבְכָל־זֹאת הוּא מִתְאַחֵר : (טו) וְיֵשׁ מִתְנַהֵל לְאִטּוֹ רְפֵה־כֹחַ
וַחֲסַר־כֹּל וְרַב־עוֹנִי : (טז) חֵפֶץ יְיָ עָלָיו יִיטַב וּפְצָהוּ מֵעָפָר
וּמֵאַשְׁפָּה : (יז) הֵקִים רֹאשׁוֹ וְנִשְּׂאָהוּ עָלָיו רַבִּים יִתְמָהוּ : (יח) טוֹב
וָרָע חַיִּים וָמָוֶת עֹשֶׁר וָעֹנִי מִיַּד יְיָ : (יט) חָכְמָה מַדָּע וּתְבוּנָה מֵאוֹת
אֱלֹהִים צֶדֶק וָרֶשַׁע בְּיַד אָדָם : (כ) בַּלָּהוֹת וַאֲפֵלָה לָרֶשַׁע הוּכָנוּ
וַאֲשֶׁר גָּדְלוּ בָּרֶשַׁע הָרֶשַׁע יִזְקַן עִמָּהֶם : (כא) מִקְוֵה יְשָׁרִים מֵאֵת
אֱלֹהִים וְחֶפְצָם יִתֵּן לְעוֹלָם : (כב) יֵשׁ מְקַמֵּץ וּמְחַסֵּר וְאָסַף הוֹן
וְלֹא יִסְכּוֹן לוֹ עָשְׁרוֹ : (כג) כִּי לְעֵת יֹאמַר עַתָּה יָנוּחַ לִי אֶרְאֶה טוֹב
בַּעֲמָלִי : (כד) וְהוּא לֹא יָדַע כִּי קָרֵב קִצּוֹ וְעָזַב לַאֲחֵרִים חֵילוֹ :
(כה) בְּנִי אַמֵּץ לִבְּךָ בְּדַרְכֶּךָ אֲשֶׁר בְּדַרְכְּךָ אֶחָד בְּלִי מַסָּח : (כו) בְּטוּב

באור

וזה ראיה ועדות נאמנה לבלתי הלל איש לפי תארו כי אם לפי מעשיו : (ד) ושאט נפשך · ר"ל אל
תבזה נפשך את לב נשבר : (ה) על מעטה הדר · מפני בגדיך היפים לא תתגאה : ואם יקרת · אם
מכבדים אותך לא תתרומם בזה : (י) ואל תפר איש בדברו · אל תכנוס בדברי חבירך למנוע אותו
מלגמור דבריו כי היא מדת הגולם : (יב) בהמון עסקים · בעסקים רבים : מרבה מענהו · מרבה
עסקיו לא יצליח אף באחת מהם כי אין ביכולתו להשגיח על כלם : ואין להעשיר · ע"י עסקים רבים :
לא יבצע · לא יגמור ומחשבתו לא תקום : (יג) אם לא תרוץ · את זה לעומת זה אמר המחבר כמו
שריבוי החריצות לא יועילו כן היושב בטל לא ימצא וכמאמר חז"ל כי יברכך ה' יכול אפי' יושב בטל
ת"ל בכל אשר תעשה : (יד) מתאחר · מלהשיג ההצלחה אשר רץ אחריה : (טו) ויש מתנהל לאטו · והוא
רפה כח · וחסר כל ורב עוני : (טז) אך חפץ ה' עליו וייטב · ובהצלחת דרכו ירים אותו מעפר ומאשפה
כי הכל תלוי בעזר ה' : (כא) מקוה ישרים מאת אלקים · הישרים מקוים רק למאת אלקים : (כב)
יש מקמץ · יש שע"י קמוץ ומניעת ההנאות לחסר נפשו מטובה יתעשר ובכל זה לא יועיל לו עשרו :
(כה) אשר בדרך אחד · לך בדרך אחד והתחזק באמונה ובטחון : בלי מסח · בלי הפסקה ממקומך :
רצון

רָשָׁע אַל תְּקַנֵּא קַוֵּה אֶל יְיָ וְאַמֵּץ לִבֶּךָ : (כז) מַה־נָּקֵל בְּיַד יְיָ לְהַעֲשִׁיר דָּל : (כח) רְצוֹן יְיָ גְּמוּל יְרֵאָיו וּפִרְיָם יָבוֹא מַהֵר : (כט) אַל תֹּאמַר מַה בֶּצַע בַּאֲשֶׁר יָבוֹא אִם אֵין לִי עָתָּה : (ל) אַל תֹּאמַר הֵן כַּבִּיר מָצְאָה יָדִי וְאֵיכָה יֶחְסַר לִי : (לא) בְּטוֹב לְךָ רְאֵה בְּיוֹם רָע וּבְיוֹם רָע הוֹחֵל לַטּוֹב : (לב) כִּי בְּיַד יְיָ לְהָרַע וּלְהֵיטִיב וְלִגְמוֹל אִישׁ וְאִישׁ כִּפְרִי מַעֲלָלָיו : (לג) רַע רֶגַע מַשְׁחִית עֹנֶג רָב וּבְמוֹת אֱנוֹשׁ נוֹדַע חֲיֵּיהוּ : (לד) עַד לֹא מֵת אִישׁ בַּל תְּאַשְּׁרֶנּוּ אַךְ בְּקִצּוֹ יִוָּדַע בֶּן אָדָם : (לה) מְנַע רַבִּים מִתּוֹךְ בֵּיתֶךָ כִּי אַנְשֵׁי מִרְמָה רָב : (לו) כְּרֶשֶׁת לַצִּפּוֹר לֵב מִרְמָה וְכַצּוֹפֶה שׁוֹמֵר הוּא עֲלֵי צָלַע : (לז) כֶּלֶב בְּכָל בַּיִת יָבֹא יַחְטֹף בְּלִיַּעַל בְּכָל בַּיִת יָבוֹא יְגָרֶה מָדוֹן : (לח) הוֹפֵךְ טוֹב לְרָע וּבִכְלֵי חֶמְדָּה יָשִׂים כִּשָּׁלוֹן : (לט) נִצּוֹץ יָקֵל מַעֲלֶה לֶהָבָה וְאִישׁ דָּמִים לָצוּד נָפֶשׁ : (מ) גּוּר מֵרָע כִּי לְרַע נָבוֹן וּתְהִי לְדֵרָאוֹן עוֹלָם : (מא) אַל תִּתְרַע אֶל בְּלִיַּעַל פֶּן יַשְׁחִית אָרְחֶךָ וְיֶהְדָּפְךָ מִמַּעֲמָדֶךָ : (מב) אַל תַּשְׁכֵּן זָר בְּתוֹךְ בֵּיתֶךָ פֶּן יַפְרִיעַ שַׁלְוָתֶךָ וִיטָרֶדְךָ מִגּוֹ נָוֶךָ :

יב (א) **אִם** הֵיטַבְתָּ לְנָבָל כְּלֹא הֵיטַבְתָּ גְּמוּל עַל טוֹבָתְךָ אָיִן : (ב) גְּמוּל עַל יָשָׁר כִּי יֵשׁ שָׂכָר אִם לֹא מִמֶּנּוּ מִיַּד עוֹשֵׂהוּ :

(ג) חֵן רָשָׁע לֹא טוֹב וּמְחוֹנֵן צַדִּיק לֹא אָבַד : (ד) בִּכְפָלַיִם רָעָה גְּמוּל טוֹבָה יְשִׁיבְךָ רָשָׁע בְּיוֹם אֵידֶךָ : (ה) כְּלֵי זֵינְךָ לֹא תִתֶּן־לוֹ כִּי בוֹ יִלָּחֵם עִמָּךְ : (ו) הֵיטִיבָה לַטּוֹבִים וַחֲדַל מֵרְשָׁעִים הַב לַמָּךְ וּמְנַע מִיָּהִיר : (ז) וְאַף יְיָ שׂוֹנֵא יָהִיר וְעַל זֵד יָשִׂים אַף : (ח) לֹא נִכַּר

באור

(כח) רצון ה׳ · לגמול טוב על יראיו : (לא) בטוב לך · אז ראה וזכור גם את יום רע · ולהיפך ביום רע תקוה לטוב ותמלא נחת לנפשך : (לו) עלי צלע · מחכה למפלתך כמו ואני לצלע נכון : (לט) ואיש דמים · כן איש דמים על הגרה קלה יתרוץ לשפוך דם : (מ) גור מרע · מאיש רע : (מב) מגו נוך · מתוך ביתך :

יב (א) **בלא** היטבת · כאלו לא היטבת שאינו מכיר טובתך : (ב) כי יש שכר · עכ"פ יהיה שכר כי אפי׳ אם הוא בעצמו לא ישיב לך גמול תקבל שכר מיד עושהו מיד הקב"ה :

(ה) כי בו ילחם עמך · ר"ל הטובה שעשית לו והגדלתו ורוממתו דמתה כאלו מסרת לו כלי זיין ללחום כנגדך כי נתחזק ע"י טובתך ובאותה הטובה שהיטבת לו יגמול לך רעה : (ו) הב למך · תן לעני : יהיר · כינוי לבעל גאוה ולאיש רע המדות : (ח) לא נכר אוהב ביום טובה · כי אז יתראה גם האויב אוהב

אוֹהֵב בְּיוֹם טוֹבָה וּבְיוֹם רָעָה גַּם שׂוֹנֵא לֹא יִתְנַכֵּר׃ (ט) בְּטוֹבָה
יִקְצוֹף שׂוֹנֵא וּבְרָעָה יִפָּרֵד אוֹהֵב׃ (י) לֹא תַאֲמִין בְּשׂוֹנֵא עוֹד כָּל
יָמֶיךָ׃ (יא) כַּבַּרְזֶל לֹא יָסוּר זֻהֲמוֹ מִשְׁטֶמֶת אוֹיֵב לֹא תֶחְדָּל׃ (יב) אַף
כִּי יִדְכֶּה יָשׁוּחַ לְפָנֶיךָ תְּנָה לִבְּךָ עָלָיו׃ (יג) מַרְאָה לְטוּשָׁה תְּהִי
נֶגְדּוֹ כָּל כְּתָמָיו יִבְעוּ לָךְ׃ (יד) לֹא תַעֲמִידֵהוּ לְצִדְּךָ פֶּן יַדִּיחֲךָ
מִמְּקוֹמֶךָ׃ (טו) לֹא תוֹשִׁיבֵנוּ לִימִינֶךָ פֶּן יְבַקֵּשׁ כִּסְאֲךָ וּבְאַחֲרִיתְךָ
תִּזְכּוֹר בִּדְבָרַי וְנֶהֱמְתָּ׃ (טז) מִי יְרַחֵם אֵיפוֹא עַל חֹבֵר חָבֶר נְשָׁכוֹ
נָחָשׁ אוֹ עַל קָרֵב לְחַיַּת טֶרֶף כִּי תְרַמְסֶנּוּ׃ (יז) כֵּן מִתְחַבֵּר אֶל
בְּלִיַּעַל לֹא יָשׁוּב עַד אֲשֶׁר תְּאַכְּלֵהוּ אִשּׁוֹ׃ (יח) בְּרֵאשִׁיתוֹ יִתְרָאֶה
לְךָ אֱמוּן וְנִפַלְתָּ בַּל תִּמְצָא יָדוֹ׃ (יט) בִּשְׂפָתָיו יָגִיד עָלֶיךָ. וּבְלִבּוֹ
מַחְשִׁיךְ עֵצָה עֲמוּקָה׃ (כ) דְּמָעוֹת תֵּרַדְנָה עֵינָיו וְאִם הִשִּׂיגָה יָדוֹ לֹא
יִשְׂבַּע מִדָּמְךָ׃ (כא) אִם תְּאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה יְהִי כְּאִישׁ מוֹשִׁיעַ
וְהוּא לַעְקֹר עֲקֵבֶיךָ יְבַקֵּשׁ׃ (כב) נוֹד יָנִיד רֹאשׁוֹ וִישַׁנֶּה פָּנָיו כַּפָּיו
יְסַפֵּק וּבְקִרְבּוֹ יָשִׂים אָרְבּוֹ׃

יג (א) **מַאֲהָז** בְּזֶפֶת יִדְבַּק בְּיָדָיו וּמִתְחַבֵּר לָרָשָׁע יֶאֱלַף אָרְחוֹתָיו׃
(ב) מַשָּׂא כָּבֵד מִמְּךָ לֹא תַעֲמוֹס וּלְעָשִׁיר מִמְּךָ לֹא
תִתְחַבֵּר׃ (ג) לָמָּה יִקְרַב כְּלִי חֶרֶשׂ אֶל כְּלִי נְחֹשֶׁת אִם יִנָּקֵשׁ בּוֹ
יִשָּׁבֵר׃ (ד) אוֹ לָמָּה יִתְחַבֵּר רָשׁ לְעָשִׁיר עָשִׁיר יַעֲשֹׁק וְיָעֹז רָשׁ
יִסְבֹּל יוֹדֶה׃ (ה) מְדֵי הוֹעִילְךָ לוֹ יִסְכָּן אוֹתְךָ וַחֲדַלְתָּ יַעַזְבֶךָּ׃ (ו) אִם
עָשַׁרְתָּ יִתֵּן לְךָ אִמְרֵי שֶׁפֶר יְנַצֵּל אוֹתְךָ וְלֹא יָחוּשׁ׃ (ז) בְּצָרְכּוֹ אֵלֶיךָ

באור

לאוהב : וביום רעה · האוהב יוכר בו יעשה עצמו אליו כנכרי לעשות לו זר מעשהו נכריה עבודתו : וגם שונא לא יתנכר · ומגלה את שנאתו להרע לו וא"כ שניהם נכרים ביום רעה : (ט) בטובה · בעת הצלחתך וטוב לך אז יקצוף השונא · ובעת רעתך בסור הצלחתך אז יפרד האוהב אשר אהבתו תלויה בדבר בקבלת טובה ממך : (יא) זהמו · דקך הברזל כי אחרי שעלתה בו חלודה קשה להסירה · כך קשה להסיר שנאת אויב ולעשות עמו שלום אמת : (יג) מראה לטושה · כלי הראי שמסתכלין בו ומראה מה שכנגדו : יבעו לך · יגלו לך : (יט) יגיד לך · כמצטער על צרותיך : (כב) נוד יניד ראשו · לנחמך : וישנה פניו · כמצר בצרתך :

יג (א) **ומתחבר** לרשע · כן המתחבר לרשע : יאלף ארחותיו · ילמוד ממעשיו הרעים : (ג) ינקש בו · יוכה סיר החרש בסיר הנחושת וישבר : (ד) ויעז · להתהלל כי צדיק הוא · והעני העשוק יסבול ומוכרח גם להודות כי הצדק עם העשיר : (ה) מדי הועילך לו · כל זמן שתהיה לו לתועלת מה: יסכן אותך · יחזיק אותך לצרכו : וחדלת · אם תופסק מהיות לו לתועלת אז יעזבך : (ו) ינצל אותך · יריק אותך כמו וינצלו את מצרים : ולא יחוש · לא ידאג לך : (ז) [illegible]

יסכך

יפתה אותך ובתשואות חן חן ישר יכנך : (ח) במשתהו יחפיר
אותך עד עשותו מזמתו בך : (ט) פעמים ושלש יכין לך זבח
ואחר ישחק עליך בבוז ובכלמה ישור בך : (י) השמר מפניו ואל
תתפתה במזמותיו : (יא) אם יקריבך מושל הסוג אחור ובכל עת
קרבתך יחפוץ : (יב) לא תקרב פן ירחיקך ולא תתרחק פן
ישנאך : (יג) אל תבטח בדברך עמו ולא תאמין בחלקלקות אמריו :
(יד) כי למען חקור אותך ירבה דברים לתור ולדעת את אשר
בלבבך : (טו) וביום חרות אפו לא יחמול ולא יחוס ביום נקם :
(טז) השמר ושמור נפשך מאד כי באיש חזק אתה הולך : (יז) כל
בשר אוהב למינהו ובן אדם לרעו : (יח) כל חי למינו ישכון ובן
אדם לדומה לו : (יט) מה יתחבר זאב עם כבש ורשע עם צדיק :
(כ) הישלם אפעה לכלב ועשיר לאיש מסכן : (כא) אריה טורף פרא
מדבר ורש מרעה לעשיר : (כב) עשיר יפול ונדח רש יפול ונדח
מדחי אל דחי : (כג) עשיר ידבר עוזריו רבים גם שנאיו דבריו
יהללו : (כד) רש ידבר יהסוהו לו דבריו טובים ונכוחים שומע אין
להם : (כה) עשיר ידבר כלם מקשיבים ועד מרום משאים מליו :
(כו) רש ידבר שואלים מי זה ובדבריו ישימו תהלה : (כז) טוב
עשר בלא עול ורש לחוטא ענין רע : (כח) לב אדם משנה
פניו אם לטוב ואם לרע : (כט) טוב לב פנים מאירות וסוג
לשון חורש און :

יד (א) אשרי הגבר נוצר פיו מהות ולא הסית מישרים

באור

יכנך · יחניף לך לכנות לקרוא אותך ישר וכשר ועי"ז תתפתה להטיב לו : (ח) במשתהו יחפיר אותך · ע"י שיזמין אותך לסעודתו תחפיר ותבלם להשיב פניו ריקם ותתן לו את שאלתו : (ט) ואחר · שיפיק בך את זממו ולא ימצא בך תועלת יותר אז ישחק עליך ובחרפה יניע בך : (יב) לא תקרב · מעצמך אליו : ולא תתרחק · אם יקרבך : (יז) כל בשר · כל בעל חי : ובן אדם · יתחבר לרעהו הדומה לו : (כ) אפעה · מין נחש : (כב) עשיר יפול ונדח פעם אחת כי ימצא עוזר : רש יפול ונדח מדחי אל דחי · באין תקומה : (כד) יהסוהו · ישתיקוהו כמו ויהס כלב : (כז) ורש לחוטא · עניות לחוטא כזאת ענין רע : (כח) לב אדם משנה פניו · אם לבו טוב עליו אז פניו צוהלים · ואם יגון בלבבו פניו קדרו אחור · כי הכרת פניו ענתה בו וחזותו מוכיח עליו אם לשמחה אם לתוגה :
(כט) וסוג לשון · מי שמדבר בלשון המשתמע לתרי אפי ניכר שהוא חורש און :
יד (א) נוצר פיו מהות · מלדבר דבר שיכשל בו : ולא הסית · מישרים מעיניו . לא הסיח

מישרים

מעיניו : (ב) אשרי הגבר לא תרשיענו נפשו ואיש לא
כלה מבטחו : (ג) לא נאוה לכילי עשר והון לרע עין :
(ד) מחסר מנפשו אוסף לאחרים ובטובו זרים יגילו : (ה) עכר
שארו איך ייטיב לאחר הוא לא יצלח בעשרו : (ו) מחסר מטוב
נפשו אין רע ממנו והוא גמול רעתו : (ז) גם בהיטיב ידיו רעה
בלבבו ומקץ ימים נגלה מזמתו : (ח) הכילי לא ישבע בחבלו
ועל מנת רעהו רעה עינו : (ט) גורל רעהו רב בעיניו ואשר
בידו מצער הוא : (י) לא יערב לכילי כל אכל ומצרת עינו ירזה :
(יא) בפת פיו תצר עינו ובארוחת שלחנו יתן מגרעת : (יב) בני
גמול נפשך באשר לך ואם יש לך היטיב לך : (יג) כי אין התמהמה
למות ולא בשאול תענוג : (יד) עת מותך לא ידעת וחזות שאול
מי הראה לך : (טו) חילך לאחרים תעזב ועמלך אל מפילי
גורל : (טז) לא תכלא לבך מטובת היום ומאויי זדון לא תתאו :
(יז) בטרם תמות היטיב לאוהביך ושאל ממך תן־לו : (יח) הב
ושא ורצה נפשך והטוב בעיני אלהים עשה : (יט) כל־בשר בלה
יבלה וכל דורי עולם מות ימותון : (כ) כעלים בעץ אלה נובלים
ואלה יציצו כן בני אדם אלה מתים ואלה נולדים : (כא) וכל־
מעשיו יחפשו לפניו ופעל ידיו הולך אחריו : (כב) אשרי הגבר

ביאור

מישרים מנגד עיניו רק עיניו לנוכח יביטו : (ב) לא תרשיענו נפשו · סתרי לבו לא יחייבו אותו ויודע בנפשו כי צדיק הוא · כי יש מצטדק לפני כל אבל בינו לבין עצמו ייסרוהו, כליותיו ועונו בתוכו הרת עולם ואין לו מנוחה בדעתו · ואיש כזה תוחלתו נכזבה ומבטחו אבד ממנו :(ג) לכילי · קמצן : (ד) מחסר מנפשו · מלהנות מעשרו: ה) שוכר שארו עוכר את עצמו: (ו) והוא גמול רעתו · שהוא מענים בזה לעצמו על רעתו : (ז) גם בהיטיב · גם בעת שהוא מטיב יש בזה איזה פניה וכונה רעה : (ח) בחבלו · בחלקו שחלק לו ה' : ועל מנת רעהו · על חלקו של חבירו : (ט) גורל רעהו · אף כי קטן הוא באמת נראה בעיני הכילי לרב · ומה שיש להכילי אף כי רב הוא נחשב בעיניו למעט ואיננו מסתפק בו : (י) ירזה · כמו משמן בשרו ירזה · ר"ל נעשה דל בשר : (יא) יתן מגרעת· גורע ופוחת ממאכל שולחנו ואיננו אוכל לשובע נפשו : (יב) גמול נפשך · עשה טובה לעצמך לההנות במה שיש לך : (יג) כי אין התמהמה למות · ואם לא עתה יבא להיות כי לא תשגה עוד כי המות יקדימך ואחרי המות אין תענוג ובאתה בקבר : (טו) אל מפילי גורל · והם היורשים שיתחלקו בגורל : (טז) לא תכלא לבך · לא תמנע לבך מלהנות התענוג אשר יגיע לך היום· ובכל זאת לא תפרוץ את גבול התענוג לחמוד חמדת זדון ותאוות אסורות · ולא תסיר לך הרעה : (יח) הב ושא · תן לאחרים וקח לך מהם והכוונה לעסוק במקח וממכר : (יט) בלה יבלה · ירקב : (כא) וכל מעשיו יחפשו לפניו · ועל כלם יביאהו אלהים למשפט : ופועל ידיו הולך אחריו · ולפי פעולתו

יֶהְגֶּה בַּחָכְמָה וְאָדָם יִתְנַהֵל בִּתְבוּנָה : (כג) שָׂם לִבּוֹ עַל אָרְחוֹתֶיהָ
וְעַל דְּרָכֶיהָ יַשְׂכִּיל : (כד) הוֹלֵךְ אַחֲרֶיהָ כַּתָּר וְכָאוֹרֵב צוֹדֶה עַל
דַּרְכָּהּ : (כה) מֵצִיץ אֶל חַלּוֹן בֵּיתָהּ וְעַל שְׁעָרֶיהָ יִשְׁקוֹד : (כו) יִשְׁכּוֹן
בְּצֵל קוֹרָתָהּ וּבְחוֹמוֹתֶיהָ יִתְקַע יְתֵדוֹתָיו : (כז) סֻכָּתָהּ תָּסֶךְ־לוֹ וּבֵין
סְעִיפֶיהָ יִתְלוֹנָן : (כח) וְיֶחֱסֶה בְצִלָּהּ מִשָּׁרָב וּמְגוּרָה תְּגוֹנֵן עָלָיו :

טו (א) יְרֵא יְיָ יַעֲשֶׂה כֵּן וְנוֹצֵר פְּקֻדָּיו יְהַלֶּךְ־בָּהּ : (ב) כְּאֵם
תְּשָׂאֶהוּ וּכְאֵשֶׁת נְעוּרִים תְּחַבְּקֶנּוּ : (ג) תַּרְוֵהוּ לֶחֶם
חָכְמָה מֵי תְבוּנוֹת תַּשְׁקֵהוּ : (ד) יִשָּׁעֵן עָלֶיהָ וְלֹא יִפּוֹל יִבְטַח בָּהּ
וְלֹא יֵבוֹשׁ : (ה) תְּרוֹמְמֶנְהוּ מִכָּל רֵעָיו וּבְקָהָל עִם תִּפְתַּח פִּיו :
(ו) תְּמַלֵּא לִבּוֹ מָשׂוֹשׂ וְשֵׁם עוֹלָם תּוֹרִישֶׁנּוּ : (ז) חַטָּאִים לֹא יְהַלְּכוּ
בָהּ וּפוֹעֲלֵי אָוֶן לֹא יִבְחָרוּהָ : (ח) רְחוֹקָה הִיא מֵרַהַב וְאַנְשֵׁי לָצוֹן
לֹא יַשִּׂיגוּהָ : (ט) לֹא נָאוָה תְּהִלָּתָהּ בְּפִי רָשָׁע כִּי לֹא מֵיְיָ נִתְּנָה לוֹ :
(י) פִּי יָשָׁר יְהַלְלֶנָּה וַיְיָ יַטֶּה אֵלָיו חָסֶד : (יא) אַל תֹּאמַר מֵאֵת יְיָ
חֵטְא וְעָוֹן כִּי אֲשֶׁר שָׂנֵא לֹא עָשָׂה : (יב) פֶּן תֹּאמַר הוּא הִכְשִׁילָנִי
כִּי אֵין חֵפֶץ לוֹ בְּבֶן מֶרִי : (יג) כָּל נְבָלָה וְגָאוֹן שָׂנֵא וּפָצָה מֵהֶם
אוֹהֲבָיו : (יד) הוּא בָרָא אָדָם מֵרֹאשׁ וַעֲזָבוֹ בְּיַד יִצְרוֹ : (טו) אִם
תֹּאבֶה תִּנְצוֹר פְּקֻדָיו וְאִם תַּאֲמִין בּוֹ תִּמְצָא חֵן : (טז) אֵשׁ וּמַיִם
הֻצַּג לְפָנֶיךָ שְׁלַח יָדְךָ בַּאֲשֶׁר תִּרְצֶה : (יז) חַיִּים וּמָוֶת נָתַן לִבְנֵי
אָדָם בְּחַר בַּחַיִּים וְסוּר מִמָּוֶת : (יח) מָה רַבָּה חָכְמַת אֱלֹהִים וּמַה
עָצְמוּ פְּעֻלּוֹתָיו : (יט) עֵינָיו כֹּל תְּצַפֶּינָה וְכָל עֶשְׁתּוֹנוֹת אָדָם יִבְחוֹן :

באור

פעולתו בעוה"ז יקבל תגמולו בעוה"ב : (כד) כתר · כמו כתרוה את הארץ : (כה) ישקוד · יתמיד :
(כו) יתקע יתדותיו · ר"ל יקבע מושבו שם · כי המתארח בבית לשעה קלה לא יקבע בו יתדות ·
רק הנכנס להשתקע יתקע יתדות בכותלי הבית לתלות עליהם מלבושיו וחפציו : (כח) משרב ·
מחום העונה : ומגורה · מדורתה תהי' מגן בעדו להצילהו מכל רעה :

טו (א) יעשה כן · ככתוב לעיל : יהלך בה · בחכמה : (ח) מרהב · מאיש מתגאה כמאמרם ז"ל
כל המתיהר אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו : (ט) כי לא מה' נתנה לו ·
ר"ל הרשע אינו מהלל את החכמה להיותה מאת ה' מן השמים ויש לה יקרת הענה רק כדי
להתפאר ועי"כ התהלה הזאת לא נאה : (יא) כי אשר שנא לא עשה · הקב"ה שונא את החטאים
ואיך יהיה הוא סיבת עשייתם רק האדם בעצמו סבת פעולותיו לאשר הוא בעל בחירה : (יג) ופצה
מהם · הציל והמליט מהם כמו הפוצה את דוד עבדו : (טו) אם תאבה · ר"ל אינך מוכרח לעשות
הטוב רק אם תרצה תשמור מצותיו והבחירה בידך : (טז) אש ומים · כלומר שני הפכים
מתעדים

(כ) לא פקד לבני אדם לחטא לא אמר לבני בשר סורו ואין לו
חפץ בעושי עול :

טז (א) אל תתאו בנים רבים לא טובים ואל תשמח בהמונם
באין יראת יי : (ב) אל תבטח בחייהם כי לא תקוה
מהם אחרית : (ג) טוב בן אחד וישר מאלף והולך ערירי מאבי
בני רשע : (ד) כי בן צדיק יכונן קריה ורכסי בני רשע יהרסוה :
(ה) כי רב מאלה ראתה עיני ועצום מהם שמעה אזני : (ו) בקהל
מרעים אכלה אש ובעם מרי נתכה חמת אף : (ז) לא נשא פני
מלכי קדם כי מראו תבל בעולתם : (ח) ולא חסה עינו על יושבי
קרית לוט כי הרשיעו בגאותם : (ט) ולא רחם על עם חרמו
וישלחם ביד פשעם : (י) הן שש מאות אלף רגלי תמו לגוע
במרדם ביי : (יא) ואיש אחד מקשה ערפו הלא יפלא כי ינקה :
(יב) כי רחמים ורגז עמו רב לנשוא ועז בחמתו : (יג) הוא פוקד
עון ואיש כפי דרכו ימציאנו : (יד) ברעתו לא ימלט רשע ותקות
צדיק לא תאבד : (טו) כל טוב ימצא הגמולו וכל איש לפי
מעשהו פעלו : (טז) יי הקשה לב פרעה אשר לא ידעו למען
הראות גדלו תחת השמים : (יז) רחמיו נגלו לכל חי ואור וחשך
חלק לבני אדם : (יח) אל תאמר נסתרה דרכי מיי ובמרום שמיו
מי יזכרני : (יט) בעולם הגדול לא נודעתי ובין רבבות יצורים
מה אני : (כ) הן שמים ושמי שמים הארץ וכל תהומות בספר נגלו

באור

מתנגדים טוב ורע וקח לך אשר תבחר : (כ) סורו · מדרך הטוב רק הכל בחירה גמורה :
טז (א) אל תתאו בנים רבים אם יהיו לא טובים · כי ברכת רוב בנים תלויה בתנאי אם יהיו
טובים : ואל תשמח בהמונם · במה שיהיו הרבה אם לא תהיה יראת ה' ביניהם :
(ב) אל תבטח · כי אולי אתה אם יחיו על פני הארץ : כי לא תקוה · אם לא תוכל לקוות מהם אחרית
טוב : (ד) ורכסי · קבוץ הרשעים כמו מרוכסי איש [illegible] : (ו) בקהל מרעים · רומז לאנשי סדום :
(ט) עם חרמו · אלו דור המדבר שהיו כמנודים למקום : (יא) ואיש אחד · ר"ל אם לא חמל
הקב"ה על שש מאות אלף ק"ו שלא יחוס על חוטא אחד ויפלא אם ינקה : (יב) רב לנשוא · הקב"ה
הוא רב לשאת לפשע האיש הראוי לשאת לפשעו · וגם הוא עוז בחמתו למי שאינו ראוי לכפר עליו :
(יד) לא ימלט רשע · והסוף סוף יענש : ותקות צדיק · אף כי שתאחר מלבוא אבל תבוא ולא תאבד
לגמרי : (יז) רחמיו של הקב"ה : נגלו לכל חי · ולא כל אדם רואה כי חלק ה' לבני אדם אור גם
חשך וההולכים לאורו ר"ל המתבוננים בחכמה יכירו וידעו רחמי ה' בכל מעשיו · ואשר בחשכה יתהלכו
לא יראו את זאת : (יט) בעולם הגדול · למיעוט ערכי לעומת העולם הגדול לא נחשבתי למאומה
ולא

לְפָנָיו : (כא) שָׁרְשֵׁי הָרִים וּמוֹסְדוֹת תֵּבֵל כִּי יַבִּיט עֲלֵימוֹ יִרְגָּזוּן :
(כב) הֲעָלַי לֹא יָשִׂים לִבּוֹ וְאִם אָרְחִי לֹא יִתְבּוֹנָן : (כג) אִם חָטָאתִי
לֹא תְשׁוּרֵנִי עַיִן וְאִם אֶפְשַׁע בְּמִסְתָּרִים אֵין מִי יְדָעֵנִי : (כד) חַסְרֵי
לֵב יֹאמְרוּ כֵּן וְאַנְשֵׁי רֶשַׁע כָּזֹאת יְחַוּוּ : (כה) הֲלֹא כַּסּוּפָה אֲשֶׁר
לֹא שְׁזָפַתָּה עָיִן כֵּן דַּרְכֵי יְיָ וּמַעֲלָלָיו : (כו) מִי זֶה יְבַשֵּׂר מִשְׁפָּטוֹ
וּמִי יָחִיל יוֹם בּוֹאוֹ כִּי יַזְהִיר וְשִׁבְטוֹ יְאַחֵר : (כז) קְצַר לֵב אֱנוֹשׁ
מֵהָבִין וּמִשְׁטַר מֶמְשַׁלְתּוֹ מִי יָכִיל : (כח) לֵב נָבוֹן יָחוּשׁ לָמוֹ וּכְסִיל
מִתְעַבֵּר וְלֹא יָבִין : (כט) שִׁמְעוּנִי וּשְׂאוּ לִקְחִי וּלְדִבְרֵי הָבוּ לִבְּכֶם :
(ל) בְּמִשְׁקָל שָׁקַלְתִּי מִלַּי וּבְחָכְמָה אֲחַוֶּה לִקְחִי : (לא) מֵרֹאשׁ בָּרָא
אֱלֹהִים יְצוּרָיו וּפִלֵּג אוֹתָם בְּמִשְׁטָרָם : (לב) וְאָצַל אֶל כָּל מַעֲנֵהוּ עַד
תַּכְלִית וּמֶמְשַׁלְתָּם לְדוֹרוֹת עוֹלָם : (לג) לֹא יִרְעָבוּ וְלֹא יִצְמְאוּ לֹא
יִיעָפוּ וְלֹא יִיגָעוּ אִישׁ כֹּחוֹ לֹא נֶעְדָּר : (לד) לֹא יַפְרִיעוּ זֶה אֶת זֶה
וְלַעֲדֵי עַד פִּיו לֹא יַעֲבוֹרוּ : (לה) אָז הִשְׁקִיף אַרְצָה וּבְרָכָה בְּכָל
צֶאֱצָאֶיהָ : (לו) בְּנֶפֶשׁ כָּל־חַי מִלֵּא פָנֶיהָ וְכָל מִחְיָתָם עָרַךְ בְּקִרְבָּהּ :
יז (א) אֱלֹהִים בָּרָא אֶת הָאָדָם מֵעָפָר וַיְשִׁיבֵהוּ לֶעָפָר : (ב) מִסְפַּר
יָמִים חָלַק לוֹ וַיַּמְשִׁילֵהוּ בַּכֹּל : (ג) וַיַּלְבֵּשׁ אוֹתָם
חָכְמָה וּגְבוּרָה וְעִטְּרָם בְּמוֹרָא : (ד) וְהֵטִיל חִתִּיתָם עַל כָּל בָּשָׂר
עַל כָּל חַי וְעַל כָּל עוֹף : (ה) בְּחָכְמָה וְעֵצָה מִלֵּא לִבָּם טוֹב וָרָע
אִלֵּף לָמוֹ : (ו) פֶּה וְלָשׁוֹן עַיִן וָאֹזֶן בָּרָא לָהֶם וְלֵב מֵבִין חָלַק לָמוֹ :

ב א ו ר

ולא נודעתי : (כה) לא נזפתה עין · הסוסה אינה נראית רק מורגשת לבד : (כו) ומי יחיל · מי יקוה לביאת המשפט : כי יזהיר · הקב"ה מזכיר ומוכיח מקודם · ומאחר שבטו ואיננו ממהר לענוש לכן לא יחיל איש יום בוא המשפט כי להיותו מתאחר ידמה בלבבו שלא יבוא בעולם כלל · והוא שאמר קהלת כי אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה ע"כ מלא לב האדם לעשות רע : (כז) ומשטר ממשלתו · סדר ממשלתו : מי יכיל · לב מי יכלכל להבין את זאת : (כח) יחוש למו · ירגיש כי קצרה בינתו שלבוא בסוד ה' ולא יקרא תגר · וכסיל מתעבר · יעבור על מוצא פי ה' · כי לא יבין דרכיו ע"כ יטה הלאה כי ירחק לדעתו הקצרה עוות משפט בהנהגתו יתברך : (לב) ואצל אל כל מעניו · חלק לכל אחד עסקו ומלאכתו : עד תכלית · עד סוף כל הדורות : (לה) אז השקיף ארצה · אחרי שברא את צבאות השמים השקיף לארץ : (לו) בנפש כל חי מלא פניה · שמלאה עליה נפש כל חי : והכין בקרב הארץ את מחית כלם ופסוק מזונם :

יז (ג) ועטרם במורא · נתן על ראשם עטרת היראה ליראה מפניהם כדכתיב ומוראכם וחתכם וגו' : (ה) אלף · למד : (ו) ולב מבין חלק למו · ר"ל באברים החיצונים שנמנו מקודם פה לשון עין ואוזן אין בהם יתרון לאדם על כל הבע"ח זולתו רק בזה כי חלק להם

(ז) לראות גבורת פעלותיו ולהשכיל נפלאותיו : (ח) לשים יראתו
עליהם ואת שם קדשו יהללו : (ט) בריתו שם בהם וחקי חיים
הורה למו : (י) ברית עולם כרת אתם ומשפטיו הודיעם : (יא) עין
בעין ראו תפארתו ודברת קדשו באזנם שמעו : (יב) לאמר השמרו
לכם ולא תסורו ופקד גבר על עמיתו : (יג) ארחותם לפניו נגלו
ולא יעברו מנגד עיניו : (יד) לכל העמים הקים מלך וישראל מנת
אלהים : (טו) כל מעשיהם נגלו לפניו כשמש וכל מחשבותם לו
נודעו : (טז) לא נעלמה רעתם ממנו ואשמתם כתובה לפניו :
(יז) ישמור כחותם צדקת אדם וישרו כבבת עין : (יח) אז יחשוף
ידו לגמול ואשמם בראשם ישיב : (יט) אפס לשבים יתן יד
והממהרים לרע יאבדו : (כ) שובו אל יי ותשובון פן תאבדו :
(כא) שובו מחטאתכם ואל תרגזו : (כב) כי מה חפץ לאל במתי אובד
כי אם חי חי יודנו : (כג) מה שגיא רחמי אל נושא עון שבים :
(כד) כי לא כבן אדם אל ולא כעצת בני בשר עצתו : (כה) מה
יזכה אנוש והוא בן תמותה : (כו) מה בהיר משמש וחשך ישפנו
אף כי יצר אנוש בשר ודם : (כז) כל חילי מרום ידין אל ואף כי
בני בשר עפר ואפר : (כח) מי יכל למלל עלילותיו או מי יספר
גבורותיו : (כט) תבל ומלאה יחדיו תבלנה ויי לבדו חי לנצח :
(ל) זך וישר יי ואפס בלעדו וכל מעשיו תמים יחדיו : (לא) הוא
ערך מעשיו במשטר סדרים ובדברו כלם יעמדו : (לב) עליהם אין
להוסיף ומהם אין לגרוע ומה לב אנוש כי יכילם : (לג) בהשלים
עוד רב השאיר ואם ישוב יתמה : (לד) מה אנוש מה חסרונו ומה
יתרונו מה טובתו ומה רעתו : (לה) וצבא אנוש אם רבו ימיו מאה
שנה כטפה מן הים וכגרגיר מן החול : (לו) ואלף שנים כאין כיום

באור

לבם לב מבין להבין ולהשכיל : (יב) ופקד גבר על עמיתו · צוה איך יתנהג איש עם רעהו : (יד) מנת אלקים · חלק ה' כמו יעקב חבל נחלתו : (כ) ותשובון · ועשו תשובה : (כב) במתי אובד · בהגשים האובדים מן הארץ : (כו) וחשך ישפנו · החשך יחשיך את השמש אף כי עצם השמש זך ובהיר · ומכ"ש אנוש שהוא עצמו בשר ודם ויצר לבו רע מנעוריו : (לג) בהשלים · כשידמה אדם שהשלים את מלאכתו ובאמת עוד רב השאיר שלא גמר : ואם ישוב · לראות את מלאכתו יתפלא ולא ידע מה חסר : (לו) ואלף שנים נחשבים כאין · כמו שלא נחשב יום אחד לעומת הנצח :

יעבר

אחד מחיי עולם : (לז) על כן האריך להם רוחו ושפך רחמיו
עליהם : (לח) כי ידע מה אחריתם על כן הרבה לסלוח : (לט) רחמי
אנוש על שאר בשרו ורחמי יי על כל מעשיו : (מ) מורה ומיסר
מאלף ומוכיח אותם כרועה נאמן ינהל עדרו : (מא) אשרי אדם
ישבר לרחמיו ואיש משפטו ישא :

יח (א) בני אם תיטיב בל תבזה ואם תתן לא תרע עינך :
(ב) טוב אשר לא תתן משתתן ותחת בגערה :
(ג) כצנת מטר עלי חרב ואמרים רכים עלי מתת : (ד) יש איפא
אמרי נעם טובים ממתן ונאמן רוח יחונן בשניהם : (ה) אויל
מתחסד לפני נדבתו ומתת רשע מכלה עינים : (ו) נדבת פיו
רבה ומתת ידיהו מעט מזער : (ז) פושק שפתיו בהמון ולעת יתן
אין כל מאומה : (ח) עד לא תדבר התבונן ולמד טרם תלמד :
(ט) עד בוא צרה בקש עזר וטרם תחלה בקש מרפא : (י) הוכח
טרם תוכיח והשפט טרם תשפוט : (יא) עד בוא צוקה התפלל
ולעת רעה תמצא מענה : (יב) עד לא כשלת התחנן ועד לא תחטא
תן צדקה : (יג) לא תתמהמה לעשות חובך ולא תאחר לשוב

באור

(מא) ישבר לרחמיו · יקוה לרחמיו : משפטו ישא · ואשרי איש אשר יסבול באהבה את משפטו :
יח (א) בני אם תטיב · לעני לא תהיה כנותנה בבזיון ולא תרע עינך בתתך לו : (ב) ותחת · לשון שבר או פחד כמו אל תירא ואל תחת · והרצון כי בתתך לדל לא תפיל עליו אימתה ופחד ולא תשבור את רוחו ע"י גערה והכלמת פניו כי טוב אשר לא תתן כלל מלתת באופן זה : (ג) כצנת מטר · כגשם קר : עלי חרב · על מקום יבש · והכוונה כשם שמקום חרב ויבש מוכרח להמטר והוא מחייהו · כן המתת מוכרחת להיות עמה דברים רכים ובלי סבר פנים יפות לא תיטב לו להמקבל : (ד) יש איפה · בזה מוסיף ולא עוד אלא לפעמים טובים אמרים רכים ממתנת כסף וזהב · ומי שהוא נאמן רוח הוא יחונן את העני בשני הדברים יחד במתנת ידו ובדברי נחומים : (ה) מתחסד לפני נדבתו · טרם תתו נדבתו מראה א"ע כי חסיד הוא ומתפאר בצדקתו אשר יעשה : מכלה עינים · כי עיני העני כלות מיחל אל מתנתו אשר הבטיח לו · ולא יקים את דברו : (ו) נדבת פיו רבה · בפיו יתפאר כי ירים תרומה גדולה ונתינתו רק מקצת מן המקצת : (ז) פושק שפתיו בהמון · פותח פיו ומבטיח לתת הרבה · ובבוא עת הנתינה אפי' מעט לא יתן : (ח) עד לא תדבר · קודם שתדבר התבונן שיהיו דבריך בהשכל · וטרם שתלמד לאחרים למוד בעצמך : (ט) עד בוא צרה · קודם ביאת כל צרה שבקש עזר כנגדה ותזהר שלא תחלה לכתחילה · כי בעת הצרה עצמה קשה להשיג עזרה ואחרי שיחלה האדם קשה להתרפאות : (י) הוכח טרם תוכיח · ע"ד קשוט עצמך ואח"כ קשוט אחרים : והשפט · כלומר הביא במשפט את מעשה עצמך אם זך ואם ישר פעלך טרם שתשפוט את אחרים : (יא) עד בוא צוקה · קודם ביאת הצרה תתפלל לה' שלא תבוא עליך : (יג) חובך · מה שאתה מחוייב לעשות : בעוד שיש לך כח להשוב אז תטיב דרכך ותתקן את מעשך · כי/אז
ניכרת

עד שכבך על ערש דוי בעוד תלך לחטא תיטיב דרכך: (יד) לא
תשים מועד לשוב זכור כי המות לא יאחר: (טו) עד לא נדרת
בין נדרך ולא תהיה כמנסה את יי: (טז) אל תוסיף חטא על
חטאה כי בראשונה לא נקית: (יז) זכור כי רגז אחרית כל חטא
ובעת צרה לא ישוב אפו ממך: (יח) זכור רעבון בימי שבעוני
בימי עשר: (יט) מבקר לערב מתהפך עתך וביד יי אין מעצור:
(כ) וגבר חכם יצף מלפנים וביום צרה לא יירא: (כא) נאוה
לנבון אלף חכמה ויודעיה יפיקו משלי דעת: (כב) אוהב לקח
יחכם ועד קצו ידע משלי תבונה אמרי דעת ואלפי נפש:
יט (א) בני אחרי משאלות לבך לא תלך ומתשוקתך הדל:
(ב) כי אם איפוא כל מאווייך תמלא לחרפת אויביך
תהיה: (ג) לא תפנק במעדנים לבך פן חיש קל תורש: (ד) אל
תשת ידך עם מערבי ארוחות פן תדל ומאום בכיסך אין: (ה) נושים
בך יפגעו בגדיך חבולות וכליך בעבוט וקלונך יצע לרבים: (ו) פועל
סובא לא יעשיר ואוהב בשר יתרושש: (ז) יין ואשה מסכלים לב
ורועה זונות יאבד: (ח) נפש עזה תדיח בעליה ונמהר לדאמין

באור

ניכרת החרטה והתשובה מאהבתו את הטוב והישר ולא מבלתי יכולת לחטוא עוד: (יד) לא תשים מועד לשוב · ר"ל לא תחטא כעת ותאמר אשוב למועד אחר לאחר זמן כי המות יקדים לבוא לפני המועד אשר יעדת לתשובתך ותמות בלא תשובה: (טו) בין נדרך · אם תוכל לעמוד בו: כמנסה את ה' · אם יעשה חפצך אז תקיים נדרך · רק תקיים הנדר תחלה ותבטח בה' כי הוא יעשה את חפצך: (טז) כי בראשונה· כי על החטאים הראשונים לא ינקה לך ה': (יז) רגז אחרית כל חטא · סוף סוף יבוא רוגז ה' על חטאים ואם השוגה מתמהמה לא תוכל לבטוח כי תנקה ותוסיף חטאים חדשים כי למועד ישוב לך השוגה גם בעד החטאים הראשונים: (יח) בימי שובע · לכוין בימי השובע על ימי הרעב כמו שעשה יוסף במצרים: (יט) מתהפך עתך · ר"ל כי התהפכות מעמדך מטוב לרע איננו במשך שנים רבות כי מבקר עד ערב באותו יום נשתנה מצבך כטוב בעיני אלהים: (כ) יצף · שרשו צפה · ר"ל החכם צופה ומביט מלפנים, מה שיהיה לאח"ז וממציא לו תחבולות לתקן כל דבר ולכן לא יירא ביום צרה:
(כב) ואלפי נפש · למודי הנפש:

יט (ג) לא תפנק · לא תענג את לבך בתענוגים פן תהיה ריש ועני: (ד) מערבי ארוחות · עושי משתאות תמיד בית איש יומו: (ה) נושים בך יפגעו · סוף המשתאות יהיה כי נושים יפגעו בך וכל אשר לך תמשכן ויגלה חרפתך לרבים: (ו) סובא · שכור שותה יין · יהיה עני כל הימים· ומי שאוהב בשר ר"ל תענוגים יתרושש ויעני: (ח) נפש עזה · פי' מי שהוא עז ועומד על דעתו איננו שומע עצת זולתו: תדיח עליו רעה · כאשר מקשה לבו יפול ברעה ולהיפך מי שממהר להאמין כל דבר מבלי הפלות בין זה לזה הוא חסר לב ורבה רעתו כי הוא נקל להתפתות מאנשי מרמה לעשות און ותועבה · רק הישר באדם הוא אשר ישקול כל דבר במאזני שכלו ויבחין בין טוב לרע בין
אמת

חֲסַר־לֵב וְרַבָּה רָעָתוֹ׃ (ט) שָׂמֵחַ לְאֵיד קָרוֹב שִׁבְרוֹ וְשׁוֹנֶה דָבָר
חֲסַר דָּעַת׃ (י) אַל תִּשְׁנֶה דָּבָר וְלֹא יְחַסֶּדְךָ אִישׁ׃ (יא) עִם אוֹהֵב
וְעִם שׂוֹנֵא לֹא תַרְבֶּה דְבָרִים וְאִם לֹא יֵחָשֵׁב לְךָ עֲוֹן הַחֲרֵשׁ׃ (יב) לֹא
יוֹצִיא פִּיךָ כָּל־אֲשֶׁר יָדַע לִבֶּךָ׃ (יג) מִסֵּדֶר בֵּית שְׁכֵנְךָ לֹא תְסַפֵּר
וְלֹא תִתְחַקֶּה עַל דַּרְכּוֹ׃ (יד) כִּי שׁוֹמְעֲךָ יָשִׂים דְּבָרְךָ אֶל לִבּוֹ וְאַחַר
גַּבֶּךָ בּוֹז יָבוּז לָךְ׃ (טו) שָׁמַעְתָּ דָבָר בְּלִבְּךָ יָמוּת הַרְגִּיעַ כִּי בְטִנְךָ
לֹא תִבָּקַע מִמֶּנּוּ׃ (טז) אֱוִיל עָבַר שְׁמוּעָה יְחַלְחֵל כְּחֶבְלֵי אִשָּׁה
הָרָה מְעוּלָּה׃ (יז) חֵץ תָּקוּעַ בְּיֶרֶךְ שְׁמוּעָה בְּלֵב סָכָל׃ (יח) הוֹכַח
אֶת עֲמִיתְךָ אוּלַי לֹא עָשָׂה וְאִם עָשָׂה אַל יוֹסִיף׃ (יט) הוֹכַח אֶת
עֲמִיתְךָ אוּלַי לֹא דִבֵּר וְאִם דִּבֵּר אַל יִשְׁנֶה׃ (כ) הוֹכַח אֶת עֲמִיתְךָ
כִּי הוֹלְכֵי רָכִיל רַבִּים וְאַל יַאֲמִין לִבְּךָ לְכָל דָּבָר׃ (כא) יֵשׁ חוֹטֵא
וְלֹא מִלִּבּוֹ וּמְעֻוָּת וְלֹא מִדַּעְתּוֹ׃ (כב) הוֹכַח לָרָשָׁע וְאַחַר תִּגְעַשׁ
וּבְקִצְפְּךָ אַל תִּבָּהֵל׃ (כג) תּוֹרַת אֵל חָכְמָה וְיִרְאַת יְיָ תְּבוּנָה נוֹצֵר
אֵלֶּה מַשְׂכִּיל׃ (כד) אֵין חָכְמָה בִּמְזִמּוֹת רֶשַׁע וְלֹא שֶׂכֶל בְּנִבְלֵי
מִרְמָה׃ (כה) יֵשׁ עָרוּם לְעוֹלֵל עֲלִילוֹת בְּרֶשַׁע בַּעַר וּנְקִי חֵטְא׃ (כו) יֵשׁ
חֲסַר מַדָּע וּנְקִי מֵעָוֹן וְרַב מַדָּע וְחוֹטֵא׃ (כז) טוֹב מְעַט תְּבוּנָה
בְּתָם־לֵבָב מִמַּדָּע רַב וָרֶשַׁע (כח) יֵשׁ מִתְרָאֶה מָךְ מַטֵּה רֹאשׁוֹ

באור

אשם לשקר : (ט) שמח לאיד · השומח אלי גיל וישיש כי ימצא את רעהו אסון · קרוב שבר עצמו : ושונה דבר · מה ששמע מזולתו או מה שקרא בספרים שונה ומספר לאחרים ואיננו בוחן אם אמת נכון הדבר או שקר הוא פתי : (י) ולא יחסדך איש · לא יחרף ולא יגדף אותך כי השנות הדברים והספורים כל מה ששמע גורמים לרכילות שונאים ולדברי נאצות: (יא) ואם לא יחשב לך עון · כי לפעמים השתיקה תחשב לאון כי יש דבר שראוי לגלות לזולתו כדי שידע להזהר · אבל אם אין און בהשתיקה אז ההרע כי השתיקה יפה מהדבור : (יג) מסדר · מהנהגת בית שכנך : ולא תתחקה על דרכו לדעת את כל אשר הוא עושה ומנהגיו וכל הליכות ביתו : (יד) כי שומעך · השומע לדבריך : ישים דברך אל לבו · לזכר ממך כי בעל לשון הרע אתה . ואחר גבך · ר"ל אחרי הפנותך שהמך ללכת מאתו יבוז לך אף כי בעת דברך אליו יקשיב וישמע ויצדיק דבריך : (טו) אויל עובר · פתי הנושא בלבו איזה שמועה הוא דומה לאשה מעוברת כי צירים וחבלים יאחזוהו ללדת את השמועה ולהוציאה החוצה ואין בכחו לעצור ברוחו : (יז) חץ תקוע בירך · כלא התברת להוציאו כן שמועה בלב סכל אין ביכולתו ללכת עמה : (יח) הוכח את עמיתך · אל תאמר להשגיבו רק תוכח עמו בתחלה ותשאל לו מדוע עשה לך הדבר הרע הזה כי אולי לא עשה ואם עשה לא יוסיף לעשות עוד : (כ) הוכח את עמיתך · תוכח עמו ותשמע כי שקר ענו בו הולכי רכיל : (כא) יש חוטא · גם זה נתינת טעם לדבריו כי אם גם אמת נכון הדבר שחטא לך, אבל יתכן שחטא לא מלבו כוונה רק בשגגה וטעות : (כב) אל תבהל · אל תמהר : (כד) אין חכמה במזימות רשע · מה שהוא מתנכל ומערים ומרמה אחרים אין בזה כל חכמה : (כה) יש ערום · חכם להרע : ויש שהוא בער אבל נקי חטא :

וְרוּחַ נִשְׁבָּרָה וְלִבּוֹ מָלֵא נְבָלִים: (כט) מַטֵּה פָּנָיו מַכְנִיעַ רוּחוֹ
וּבִמְקוֹם לֹא נוֹדַע יָשָׁר יִקָּרֵא: (ל) וְהוּא בְּאֶפֶס כֹּחַ יַעֲצוֹר רִשְׁעוֹ
וְתִמְצָא יָדוֹ יַבְאִישׁ וְיַחְפִּיר: (לא) בְּתֹאַר אַפָּיו נִכַּר גֶּבֶר וְעֵינָיו עַל
מַחְשַׁבְתּוֹ תְּעִידֶנָּה: (לב) חֲזוּת אַפַּיִם וּמַלְבּוּשׁ יוֹכִיחוּ מַה מַּעֲשָׂיו
צַחֲקוֹ וּמַהֲלָכוֹ יָעִידוּ מַה עִנְיָנוֹ:

כ (א) הוֹכֵחַ לֵץ לֹא טוֹב וּלְהַלֵּל אִישׁ לֹא לוֹ תְהִלָּה: (ב) מוֹכִיחַ
בְּלֹא עִתּוֹ לוֹ הֶחֱרִישׁ חָכָם יֵחָשֵׁב: (ג) טוֹב הוֹכֵחַ
עֲמִיתוֹ בְּפִיו מִנְּשֹׂא שִׂנְאָתוֹ בִּלְבָבוֹ: (ד) מוֹדֶה חֲטָאָיו מִלִּבּוֹ מַצִּיל
מִכְּנִיעָה נַפְשׁוֹ: (ה) שׁוֹפֵט מְעַוֵּל מִשְׁפָּט סָרִים מְעַנֶּה נַעֲרָה הָפְקְדָה
אִתּוֹ: (ו) יֵשׁ מַחֲרִישׁ חָכָם יֵחָשֵׁב וּמַרְבֶּה דְבָרִים יִשָּׂנֵא: (ז) יֵשׁ
מַחֲרִישׁ כִּי אֵין בְּפִיו מַעֲנֶה וְיֵשׁ עוֹצֵר מַעֲנֵהוּ לְעִתּוֹ: (ח) נָבוֹן מַחֲרִישׁ
וְנוֹצֵר עִתּוֹ וּפֶתִי נִמְהַר בִּדְבָרָיו וְלֹא יָחִיל: (ט) נֵטֶל כָּבֵד מַרְבֶּה
דְבָרִים וּמִתְקַשֶּׁה בִּדְבָרָיו יִשָּׂנֵא: (י) מַרְבֶּה דְבָרִים מַרְבֶּה כְזָבִים
וּמֵרִים נַפְשׁוֹ קָלוֹן אַחֲרִיתוֹ: (יא) מַשְׁלִיךְ אֶבֶן מַפְרִיחַ צִפֳּרִים וְדִבְרֵי
נִרְגָּן מַפְרִיד רֵעִים: (יב) הוֹפֵךְ בְּמוּסָר לִבּוֹ פּוֹרֵק עֹל מִנַּפְשׁוֹ:
(יג) יֵשׁ נֶזֶק נֶהְפָּךְ לְמִשְׁבֶּרֶת וּמִשְׁבֶּרֶת תֵּהָפֵךְ לְמַחְסוֹר: (יד) יֵשׁ קוֹנֶה

באור

(כו) יש כשר והוא נקי מעון ויש שהוא חכם אבל חוטא: (כח) יש מתראה · בזה אומר דרכי הלבושים וגינתם דעת הבריות: (ל) והוא באפס כח · שאין לו כח יעזור ולא יעשה רשעו אבל כשתמצא ידו ויוכל להרע אז יבאיש ויחפיר ר"ל אז יעשה את אשר זמם: (לא) בזה הוא נותן סימנים להכיר את הרשעים המסתתרים:

ב (א) להלל איש · ר"ל ולא טוב להלל איש שאינו ראוי לתהלה: (ד) מודה חטאיו מלבו · ר"ל מה שמתעורר מעצמו להתודות על חטאותיו זה מציל אותו מהכנעה יתירה נגד האיש שחטא לו כי תיכף ימחול לו · אבל כשימתין עד שיתגלה עליו אמת האיש לאין מרפא אז יצטרך להכנעה גדולה והתחנונים מרובים שימחול לו: (ה) שופט · שהוא נפקד מהמלך לעשות משפט אם הוא מעול ומטה דין ראוי לעונש כמו הסרים שנפקד לשמור הנשים והוא מענה אחת מהן (כידוע מנהג מלכי קדם לשום סריסים לשומרי הנשים) והוא דומה ממש זה לזה: (ז) ויש עוצר מענהו לעתו · ר"ל שיש לו מה להשיב רק שישמור עת הנכונה לתשובה: (ח) ונוצר עתו · מחכה לעת הראויה לו לדבר: ולא יחיל · לא יחכה לעת אחרת טובה רק תיכף ימהר לדבר: (ט) נטל כבד · שמרבה דברים הוא למשא כבד על השומע · ומתקשה בדבריו · עומד על דעתו לבלי חזור מדבריו בשום אופן הוא ישנא: (י) ומרים נפשו . מי שמרים ומנשא את עצמו סופו יהיה בזיון והפסד: (יא) משליך אבן . כמו אבן מפרחת צפרים מבריח אותם . כן דברי האיש ההולך רכיל מבריח ומפריד חברת רעים: (יב) הופך במוסר לבו . מי שמהפך לבו לטוב ע"י מוסר הוא פורק עול מעליו כי משליך מעליו משא עונותיו: (יג) יש נזק . שיולד ממנו שבר ויש להיפך ומפרם במקרה שלאחריו: (יד) ואחר ישלם שבעתים · כגון שהוזיל לו המוכר בתורת חסד ונדבה ועליו להשיב גמול שבעתים אל חיק המוכר · או שקנה

חפץ

דבר במחיר מעט ואחר ישלם שבעתים : (טו) יש מתן לא יועיל
ויש יפיק פרי שבעתים : (טז) מתת כסיל לא תרצה כי עיניו על
גמול שבעתים תצפינה : (יז) מעט יתן ורב מחסד וכדורך בעת
יקרא בקול גדול : (יח) היום נשה ומחר נגש וכל נדבתו קלון
וחרפה : (יט) במתק שפתים יתן נדיב ייטיב וקולו בל ישמע :
(כ) אמר סכל חסרתי רעים ואין גומל על טובתי : (כא) גם אוכלי
לחמי דורשי הותי עד מה תרבה חרפתו : (כב) מוקש רגל קטן
מוקשו ומוקש לשון יחבל נפשו : (כג) מים על אבן חלק לשון
כסיל בין נבונים : (כד) מאכל תפל בלי מלח דבר דבר בלא עתו :
(כה) חכמה בפי סכל נשחתה כי בלא עתה ידבר : (כו) גם בהגות
פי כסיל תבונה סר טעמה כי משפטה יסלף : (כז) יש ברישו
ימנע מחטא ומך ערכו נצל מנסיונות : (כח) יש אובד מפני
בשתו ומבלמת פניו ישחת : (כט) יש מבטיח מפני חרפה וקנה
לו שונא חנם : (ל) אין רע כאיש כזב ורבה היא בפי אוילים :
(לא) טוב גנב מאיש כזב ושניהם ילבשו בשת : (לב) אחרית פי
כזב מארה בבוז ובחרפה יאבד : (לג) פי חכם יצליח דרכו
ופעל משכיל לפני גדולים ינחנו : (לד) נר נירו ירבה אלמתו ונשוא

באור

חפץ גנוב או גזול בדמים מועטים ואח"כ כשיתודע ישלם שבעתים : (טו) יש מתן . יש נתינות שהוא נותן ואין נושאות פרי · ויש שיפיקו פרי שבעתים : (טז) מתת כסיל . נתינת כסיל איננה בתורת צדקה וחסד כי הוא גמול שבעתים פעמים ככה : (יז) מעט יתן ורב מחסד · כלומר הוא מתחסד הרבה וקורא בקול גדול כאלו היתה מתנתו מרובה : (יח) היום נושה · ותיכף ביום המחר נוגש ואין בין ההלואה לתביעה כלום : (כ) אמר סכל · ר"ל הכילי והנוכל חסרו רעים יען יתנדבו רק לתועלת עצמם לכן אין להם רעים ואין גומל להם בעד טובתם : (כא) עד מה תרבה חרפתו · ר"ל עד כמה גדלה חרפתו של הסכל הזה המתאונן על חסרון אוהביו אשר הוא בעצמו הגורם לזה : (כב) מוקש רגל · המכשול שהרגל נכשל בו הוא קטן אבל המכשול ע"י לשון הרע גדול מאד שמחבל את כל האדם : (כג) מים על אבן חלק . לא נבלעו בתוך האבן רק יפלו כן דברי כסיל לא יכנסו באזני נבונים : (כו) בהגות פי כסיל תבונה · גם כשידבר הסכל דברי תבונה אין טעם בה : (כז) יש ברישו ימנע מחטוא · שהעניות גורמת לו שלא יחטא : נצל מנסיונות · כי הנסיון לא יפול אלא בעשיר יכולת לחטוא והוא מונע א"ע · אבל העני מבלתי יכולת לחטוא איננו מנוסה : (כח) יש אובד מפני בשתו · כי רבים הם השולחים יד בנפשם מפני איזה בושה . או בשים מאליו ומרויח בזיזה פסק והוא בוש לתבוע אותו ומת ברעב : (כט) יש מבטיח · לחבירו דבר שאין ביכולתו לקיים מפני שהוא בוש להגיד לו כי אין לו יכולת על זה ועי"ז קונה לו שונא כשאינו ממלא הבטחתו : (ל) ורבה היא . הכזב נמצאת הרבה בפי אוילים : (לא) טוב גנב מאיש כזב · כי גניבת כסף או כלים יש להשיב וגם נזהרין ממנו אבל גניבת דעת אין לו תשלומים ואינו ידוע להזהר ממנו : (לב) מארה · קללה : (לד) נר נירו · מי שעמל לחרוש את חרישו הוא מרבה תבואה .

חֵן בְּעֵינֵי שַׁלִּיט יַצְדִּיק עָוֶל : (כה) שֹׁחַד וּמַתָּן מְכַסֶּה לָעֵינַיִם וְרֶסֶן
לִשְׂפָתַיִם לְהַשְׁבִּית מוּסָר : (לו) חָכְמָה נִסְתָּרָה וְאוֹצָר טָמוּן
מַה יּוֹעִילוּ גַּם שְׁנֵיהֶם : (לז) טוֹב יִתְחַבֵּא הָאֱוִיל בְּאִוַּלְתּוֹ וְאַל
חָכָם בְּחָכְמָתוֹ :

כא (א) בְּנִי חָטָאתָ חֲדַל בַּקֵּשׁ עַל הָעוֹבְרוֹת וְיִכָּפְרוּ לָךְ : (ב) בְּרַח
לְךָ מֵעָוֹן כְּמִפְּנֵי נָחָשׁ אִם תִּקְרַב אֵלָיו יִשָּׁכְךָ : (ג) שִׁנֶּיהָ
שִׁנֵּי אַרְיֵה נֶפֶשׁ אָדָם חוֹבֶלֶת : (ד) חַרְבָּה חֶרֶב פִּיפִיּוֹת אֵין מָזוֹר
לְמַכָּתָהּ : (ה) עֹשֶׁק וָעָוֶל יְרוֹשְׁשׁוּ וְיֶהֶרְסוּ אַרְמוֹן גֵּאִים : (ו) שַׁוְעַת
עָשׁוּק מִפֶּה לָאֹזֶן וְלִפְנֵי שׁוֹפֵט הָאָרֶץ תַּעֲלֶה : (ז) שׂוֹנֵא תוֹכַחַת
אִישׁ בְּלִיַּעַל וְאוֹהֵב מוּסָר יְרֵא יְיָ : (ח) אִישׁ מְהַתֵּל נוֹדָע מֵרָחוֹק וְכָל
יוֹדְעָיו יִבָּדְלוּ מִמֶּנּוּ וְיִנָּזֵרוּ : (ט) בּוֹנֶה בֵיתוֹ בְּחֵיל זָרִים כּוֹנֵס אֲבָנִים
לְקִבְרוֹ : (י) נֵטֶל חוֹל עַל שְׁכֶם זָקֵן אִישׁ אֱוִיל בְּחֶבְרַת נְבוֹנִים :
(יא) רִכְסֵי רָשָׁע חֶבֶל קַשׁ נִיץ אֶחָד תִּקְדַּח בּוֹ כְּלָה יֵקַד יְקוֹד : (יב) רֹאשׁ
אֹרַח רָשָׁע עַל מַשְׂכִּית שֵׁשׁ וְאַחֲרִיתוֹ שׁוּחָה עֲמוּקָה : (יג) נוֹצֵר תּוֹרָה
שַׁלִּיט בְּיִצְרוֹ וִירֵא יְיָ לֹא יֶחְסַר לוֹ כֹּל : (יד) לֵב חָכָם מַעְיָן נוֹבֵעַ
וּמַחְשַׁבְתּוֹ מְקוֹר מַיִם חַיִּים : (טו) לֵב כְּסִיל סִיר נָקוּב כָּל יָמָיו לֹא
יַאֲלֵף חָכְמָה : (טז) מַשְׂכִּיל מַקְשִׁיב חָכְמָה יְהַלְלֶנָּה וְעָלֶיהָ יוֹסִיף :
(יז) כְּסִיל שׁוֹמֵעַ יְהַתֵּל בָּהּ וְיַשְׁלִיכֶנָּה אַחֲרֵי גֵווֹ : (יח) שִׂיחַ רְשָׁעִים

באור

תאוות שדיבו. ומי שהשליט נושא לו פנים ימנע את השופט מעשות עול ויתקן כל מעוות. או השוחד לגנאי שע"י נשיאת פניו יצדיק השופט מה שהוא עול ויאמר לרע טוב : (לו) חכמה נסתרה. חכם שאינו מגלה את חכמתו ומסתירה ואינו מועיל בה לאחרים. וכן אוצר טמון שניהם לא יועילו : (לז) ואל חכם. ואל יתחבא חכם בחכמתו :

כא (א) בני אם חטאת חדל לך מלחטוא עוד בקש מחילה וסליחה על החטאים שעשית בעבר ויתכפרו לך : (ג) שניה. של החטאה כמו שני אריה : (ד) אין מזור. אין רפואה : (ה) ירוששו. יעשו את האדם העושה אותם לעני ורש : (ו) שועת עשוק מפה של העני לאזן ה' וירמוז בזה כי קרוב ה' לשמוע תפלת עני : (ח) איש מהתל. שדרכו להתל בזולתו בדברי לצון : (ט) כונס אבנים לקברו. כי אחר מותו ישליכו הגזלנים אבנים על קברו והוא ע"י מעשיו כונס האבנים לקברו : (י) נטל חול. כמשא של חול על שכם איש זקן כן איש אויל כבד מנשוא בחברת נבונים : (יא) רכסי רשע. חבור הרשעים נדמה לחבילה של תבן כי ניצוץ אחד יבעיר אותה כן תהפרד חבילת רשעים בדבר קל : (יב) ראש ארח רשע. התחלת דרך הרשע : על משכית שש. דומה כמו שהדרך מרוצף באבני שיש אבל אחריתו בור עמוק : (יג) לא יחסר לו כל. כי ירא ה' שמח בחלקו ומסתפק במה שיש לו : (יד) מעין נובע. הולך ומתגבר ולא עוד אלא שהוא מקור מים חיים להשקות מתבונתו גם לאחרים : (טו) סיר נקוב. ר"ל ההיפך ממעין

שלא

בְּמַשָּׂא בַּדֶּרֶךְ וּמְלַל צַדִּיק נָעִים לָאֹזֶן : (יט) בִּקְהַל עַם פִּי חָכָם יְבֻקָּשׁ וְלִדְבָרָיו יָשִׂימוּ לֵב : (כ) בֵּית הָרוּס דִּבְרֵי כְסִיל וּמַדָּעוֹ אֲמָרִים אֵין לָהֶם שַׁחַר : (כא) חָכְמָה לַסָּכָל סוֹגֵר לְיָדָיו וְסַד לְרַגְלָיו וְלֶחָכָם חֲלִי פָז לְרֹאשׁוֹ וְאֶצְעָדָה לִזְרוֹעוֹ : (כב) שְׂחוֹק בַּעַר בְּקוֹל גָּדוֹל וְחָכָם בְּנַחַת יִשְׂחָק : (כג) פֶּתִי יָרוּץ בְּפִתְאוֹם בֵּית רֵעוֹ וְגֶבֶר חָכָם מִתְנַהֵל לְאִטּוֹ : (כד) אֱוִיל מֵצִיץ מִפֶּתַח הַבַּיִת פְּנִימָה וִיקַר רוּחַ בַּחוּץ יַעֲמוֹד : (כה) מַטֵּה אָזְנוֹ אֲחוֹרֵי דֶלֶת רֵעֵהוּ אִוֶּלֶת הִיא לוֹ וּכְלִמָּה וּמַשְׂכִּיל אֶל הֲדַר יַבִּיט : (כו) דִּבְרֵי פֶתִי שִׂיחַ סִיג בְּלֹא דָעַת וּבְפֶלֶס מִשְׁקָל יְדַבֵּר נָבוֹן : (כז) לֵב כְּסִיל בְּפִיו וּפִי מַשְׂכִּיל בְּלִבּוֹ : (כח) מְחָרֵף נָבָל רָשָׁע נַפְשׁוֹ הוּא מְחָרֵף : (כט) כָּבֵד עַל מַשְׂכִּיל פֶּתִי כִּי לֹא יֵדַע מַה יְדַבֵּר אִתּוֹ :

כב (א) אֶבֶן צַחַן בָּאַשְׁפָּה אִישׁ עָצֵל כָּל עוֹבֵר יִרְחַק מִפָּנָיו : (ב) גָּלָל צוֹאָה אִישׁ עָצֵל מְרִימוֹ יִטְרוֹף יָדָיו : (ג) בֵּן מֵבִישׁ חֶרְפַּת אָב וּבַת אִוֶּלֶת לְמִכְשׁוֹל נוֹלָדָה : (ד) אָב וָאֵם יְקַלּוּ בְּבַת פְּתַיּוּת וּשְׂנוּאָה הִיא בְּעֵינֵי כָּל רוֹאֶיהָ : (ה) שִׁיר בְּבֵית אֵבֶל דָּבָר בְּלֹא עִתּוֹ מוּסָר וְלֶקַח בְּכָל עֵת נְכוֹנִים : (ו) מוֹרֶה לֵב בַּעַר

באור

שלא יכיל מימיו : (כ) בית הרוס דברי כסיל · ר״ל אין סדר לדבריו יהפוך עליון לתחתון ותחתון לעליון וכשידבר דברי מדע אין טעם בדבריו : (כא) סוגר לידיו וסד לרגליו · ר״ל אינו מוצא ידיו ורגליו בחכמה · ולהחכם החכמה תכשיט טוב : (כב) שחוק בער · כשישחק הפתי הוא בקול רם והוא מגונה : (כג) פתי ירוץ · ויכנוס פתאום לבית חבירו ואין זה מגדר המוסר . והחכם ממתין מבחוץ עד שיאמרו לו כי יוכל לכנוס : (כה) ומשכיל אל הדר יביט · החכם רואה לעשות רק מה שתפארת היא לעושיה : (כו) שיח סיג : דברים מבולבלים : (כז) לב כסיל בפיו · כי לא ידע לכסות על מה שבלבו רק את הכל יפטיר בשפה ואת כל רוחו יוציא כסיל · ומשכיל הוא בהיפך פיו הוא בלבו ולא ידבר רק מה שלבו חפץ מה שהשכל מסכים לדבר : (כח) מחרף נבל רשע · כשאיש בליעל מחרף ומגדף רשע : נפשו הוא מגדף · את עצמו הוא מגדף כי גם הוא רשע ונכלל בהגידוף : (כט) כבד על משכיל פתי · החכם לא יוכל לנשוא את הפתי :

כב (א) אבן צחן באשפה . העצל נדמה לאבן המעלה צחנה ומתגולל באשפה : (ב) יטרוף ידיו · ינענע ידיו מהלכלוך ויתחרט על אשר נגע כי לא יוכל לרחוץ אותו מלאכתו · גם העצל לא יעזוב עצלותו והאיש הבא להושיע לו לתת לו עבודה ומלאת יד יתנחם אח״ז וינער כפיו ממנו : (ג) למכשול נולדה · להכשיל אחרים בתזנותיה : (ד) בבת פתיות · ע״י בת פתיות יתבזו האב והאם : (ה) שיר וזמרה אין עתה תמיד אבל מוסר וחכמה טובים בכל עת תמיד : (ו) מורה לב בער · המלמד חכמה לפתי דומה למחבר שברי כלי חרס אשר לריק עמלו ולהבל יכלה כחו כי לא יתחברו ואין להם תיקון · והבער לא יתלמד חכמה · גם דומה למעורר

מְדַבֵּק מִכְתִּישֵׁי חֶרֶשׂ וּמְעוֹרֵר נִרְדָּם מִשְּׁנָתוֹ׃ (ז) מְאַלֵּף לְסָכָל מַאֲכִיל
לֶחֶם לְלֹא רָעֵב וְאַחֲרֵי כַלּוֹתְךָ יִשְׁאַל מַה הוּא׃ (ח) בְּכֵה לַמֵּת כִּי
חָדַל חַיִּים וְעַל סָכָל כִּי חָדַל דָּעַת׃ (ט) אַל תִּבְכּוּ לַמֵּת כִּי בָא שָׁלוֹם
יָנוּחַ עַל מִשְׁכָּבוֹ בְּכוּ בָכֹה לַסָּכָל כִּי יִחְיֶה חַיֵּי רָעִים׃ (י) לַמֵּת
יִסְפְּדוּ שִׁבְעָה יָמִים וְעַל סָכָל כָּל יָמָיו׃ (יא) אַל תִּתֵּן לֶאֱוִיל אִמְרֵי
שֶׁפֶר וְעִם חֲזִיר אַל תֵּאזֵל בְּדַרְכְּךָ׃ (יב) הַרְחֵק מֵעָלָיו פֶּן יָצִיק לָךְ
וְלֹא יְטַנֶּפְךָ כַּאֲשֶׁר יִתְנַפֵּץ׃ (יג) הַרְחֵק מֵעָלָיו וְיָנוּחַ לָךְ וְלֹא
יַכְבִּידוּ דְּבָרָיו עָלֶיךָ עַב טִיט׃ (יד) מַה כָּבֵד מֵעֹפֶרֶת וּמַה שְּׁמוֹ
סָכָל׃ (טו) חוֹל מֶלַח וּבַרְזֶל קַלִּים לָשֵׂאת מִסָּכָל׃ (טז) בַּיִת חָזְקוּ
אֲשִׁיּוֹתָיו אָמְצוּ מַאֲסָרָיו נְכוֹנִים עַמּוּדָיו לֹא יִירָא מִסֹּעָה וָסַעַר לֵב
נָכוֹן בְּעֶשְׁתּוֹנוֹתָיו כָּל חֲרָדָה לֹא תְזַעְזְעֶנּוּ׃ (יז) לֵב נָכוֹן בְּמַחְשַׁבְתּוֹ
כְּפַטּוּרֵי צִצִּים עַל קִיר שִׂיד׃ (יח) כְּצִבַּת צֶמֶר בְּהַר גָּבֹהַּ וְרוּחַ
סְעָרָה לֵב סָכָל עַל כָּל צָרָה רוּחוֹ נִשְׁבָּרָה׃ (יט) מְחָאַת עַיִן תַּדְלִיף
דִּמְעָה מְחָאַת לֵב תּוֹצִיא חֵמָה׃ (כ) מַשְׁלִיךְ צְרוֹר בְּצִפֳּרִים יָעֵט
אוֹתָם גּוֹעֵר בְּרֵעֵהוּ מְגָרֵשׁ אַהֲבָתוֹ׃ (כא) שָׁלוֹף חֶרֶב עַל רֵעוֹ עוֹד
יֵשׁ תִּקְוָה לַהֲשִׁיבָהּ אֶל נְדָנָהּ׃ (כב) פָּעוֹר פִּיו עַל רֵעוֹ עוֹד יֵשׁ תִּקְוָה
לִרְצוֹתוֹ בְּאִמְרֵי שֶׁפֶר׃ (כג) גּוֹלֶה רָז מַכֵּה בַסֵּתֶר וּנְבָלֵי מִרְמָה
מַבְרִיחִים רֵעַ בְּאֵין הָשֵׁב׃ (כד) הַחֲזֵק בְּרֵעֲךָ לְעֵת מַטֵּה יָדוֹ לְמַעַן

באור

למעורר איש ישן מעלם תוקף שנתו: (ז) ללא רעב. עוד יש לדמות המלמד לסכל בינה. למאכיל לחם לאיש שאין לו תאות האכילה כי הכסיל הדל טעם החכמה: (יא) אל תאזל. אל תלך: (יב) פן יציק לך. ע"י מעשיו ומנהגיו המכוערים. יתנפץ. כשתדמה אותו לחזיר אשר אחרי קומו מאשפה יתנועע וניצוצי הלואה הנתזים ממנו בעת תנועתו מטנפים את כל הקרוב אליו: (יג) ולא יכבידו. לא יהיו דבריו עליך למשא כבד כמו עב טיט: (יד) ומה שמו הכל. מה הוא ומה שמו של הדבר הכבד מעופרת זהו סכל: (טז) אשיותיו. יסודותיו: אמצו מאסריו. חזקו הקורות המקשרים את הבית ונותנים לו עוז ותעצומות: לב נכון. כן לב שנכון בעשתונותיו ובמועצותיו לא יניעו אותו ממקומו כל פחד וחרדה: (יז) כפטורי ציצים. כציורי פרחים המצויירים על קיר הטח בשיד שהוא יפה: (יח) כצבת צמר. צבת היא חבילה. כמו שול תשולו לה מן הצבתים. יאמר כי הכסיל הוא ההיפך מן החכם ואין לו אומץ לב וכמו מעט צמר הניתן בראש ההר בעת רוח סערה לא יעמוד כן לב הכסיל ינוע ורוחו נשברה על כל צרה: (יט) מחאת עין. תיכוך העין גורם להזלת דמעות: מחאת לב. העושה רעה לחבירו הנוגעת עד לבו גורמת ליציאת חמה: יעט. יפריח אותם כן גוער ברעהו מגרש את אהבתו: (כא): נדנה. תערה: (כב) פעור. פתוח כמו ופערה פיה לבלי חוק: (כג) גולה רז. ר"ל הדברים הקודמים אם עושה האדם מחמת חמה נמהרה יתכן שישוב אפו ויתרצה. אבל גולה רז וכו' זה נעשה בשובה ונחת. והתבוננות ע"כ מבריחים האוהב מבלי השב לנצח: (כד) החזק ברעך. עוזר לו בעת רדתו ממעמדו:

כי

תָּגֵל בְּטוּבוֹ : (כה) מִצָּר בְּצָרַת רֵעֵהוּ גַּם בְּשִׂמְחָתוֹ יִתְעָרֵב לִבּוֹ :
(כו) אַל תָּבוּז רֵעַ כִּי דַל הוּא כִּי אֵין אָדָם מִבְּלִי לוֹ רֶגַע צוֹלֵחַ :
(כז) לִפְנֵי הַלַּהַב קִיטוֹר עָשָׁן וְלִפְנֵי שְׁפוֹךְ דָּם קָלוֹן : (כח) אִם מָךְ
רֵעֲךָ לֹא תִגְעָלֶנּוּ וּמִפָּנָיו בַּל תִּסָּתֵר : (כט) אִם הִפְקִיד לְךָ רֵעֲךָ
סוֹדוֹ בַּל תְּגַלֶּנּוּ כִּי שׁוֹמְעֲךָ יִזָּהֵר מִמְּךָ וְכַדֹּמֶן יַחְשְׁבֶךָ : (ל) מִי
זֶה יָשִׂים מִשְׁמָר לְפִי וְחוֹתָם עַל לְשׁוֹנִי בַּל יֶהְגֶּה פִּי נְבָלָה
וּלְשׁוֹנִי בַּל תְּחַתְּנִי :

כג (א) אֵל אָבִי וַאֲדוֹן חַיַּי הַצִּילָה נַפְשִׁי לְבַל אֶכָּשֵׁל בְּמוֹצָא שְׂפָתָי :
(ב) מִי זֶה יָשִׂים שׁוֹט עַל לְשׁוֹנִי וְשֵׁבֶט מוּסָר עַל לִבִּי :
(ג) מִי יָגֵל מִשְׁגָּתִי עַל פָּנַי בַּל אוֹסִיף עוֹד לִפְשֹׁעַ : (ד) פֶּן תִּרְבֶּינָה
אַשְׁמוֹתַי וּמְעֻוֹּתַי תִּגְדַּלְנָה וּמְחָרְפַי יָשִׂישׂוּ וַיַּגְדִּילוּ עָלַי עָקֵב : (ה) אֱלֹהֵי
אָבִי וַאֲדוֹן חַיַּי פַּלְּטֵנִי מֵרוּם עֵינַיִם וְלֵב פֹּחֵז הַרְחֵק מִמֶּנִּי : (ו) בַּל
יֵשְׁטְ לִבִּי בְּיִפַת עַיִן בְּמַחֲמַדֵּי זוֹלְלִים וְסוֹבְאִים בַּל אֶפָּתֶה וְלֹא יִהְיֶה
לִי עַז מֵצַח : (ז) שִׁמְעוּ בָנִים תּוֹרַת פִּי וְשָׂם לִבּוֹ לִדְבָרַי לֹא יֵבוֹשׁ :
(ח) בְּפִיו יִלָּכֵד רָשָׁע וֶאֱוִיל בִּלְשׁוֹנוֹ יִכָּשֵׁל : (ט) אַל תִּתֵּן פִּיךָ לִשְׁבוּעָה
וְלָשֵׂאת הַשֵּׁם עַל שְׂפָתֶיךָ : (י) מַרְבֶּה לְהִשָּׁבַע לֹא יִנָּקֶה מֵעֹנֶשׁ וּלְשׁוֹן
אָלָה לֹא תִזְכֶּה מֵחֵטְא : (יא) נִמְהָר לְהִשָּׁבַע נִמְהַר לַחֲטוֹא וְנֶגַע לֹא
יָמוּשׁ מִבֵּיתוֹ : (יב) נִשְׁבַּע בִּשְׁגָגָה חָטָא בְּאַחַת נִשְׁבַּע וְאָשֵׁם עָנְשׁוֹ
כִּפְלַיִם : (יג) שׁוֹמֵר פִּיו מֵאָלָה שׁוֹמֵר נַפְשׁוֹ מֵעָוֶל וּבַחֵטְא לֹא יָחְלָט :
(יד) וְאַף לְנַבֵּל פִּיךָ לֹא תְּאַלֵּף כִּי הוּא עָמָל וָאָוֶן : (טו) זְכוֹר אָבִיךָ
וְאִמֶּךָ וְלֹא תֵבוֹשׁ לְדַבֵּר בָּהֶם בְּמוֹשַׁב גְּדוֹלִים : (טז) לֹא יַקְלוּ הוֹרֶיךָ
בְּעֵינֶיךָ וְנִהַמְתָּ כִּי מֵהֶם נוֹלַדְתָּ : (יז) מְסַכֵּן פִּיו לְנֶאָצוֹת לֹא יֶחְכַּם
כָּל יָמָיו וְנִפְחָז בְּמַאֲוַיֵּי יִצְרוֹ לֹא יְאַלֵּף דָּעַת : (יח) שְׁתַּיִם הֵנָּה

באור

(כו) כי אין אדם וגו' והוא ע"ד אין לך אדם שאין לו שעה : (כט) וכדמן . כאשפה :
(ל) תחתני . ישברני :

כג (ו) בל ישט . אל יסור ויטעה : אפתה . אתפתה : (י) ולשון אלה : הלשון שממהרת לשבע : לא תזכה . לא תהי' זך ונקי מחטא : (יג) לא יחלט . לא ישאר בחטא לעולם ואף אם חטא ינצל : (יד) לנבל פיך . בעניני זמה : (טו) לדבר בהם . לדבר על אודותם אף שהם ממשפחה שפלה : (טז) ונהמת . ר"ל אל תתאונן כי נולדת מהם : (יז) מסכן .. מרגיל פיו לדבר

שָׂנְאָה נַפְשִׁי וְהַשְּׁלִשׁ תַּעַל חֲמָתִי׃ (יט) גֶּבֶר נִפְחָז בְּזִמָּה לֹא יָנוּחַ עַד תְּלַהֲטֶנּוּ אִשּׁוֹ׃ (כ) מַשְׁחִית דַּרְכּוֹ אַרְצָה לֹא יֶחְדַּל עַד אִם כָּלָה שְׁבִיבוֹ׃ (כא) בַּעַל זִמָּה כָּל בָּשָׂר יִנְעַם לוֹ וְלֹא יֶחְדַּל עַד אִם יְבַצַּע מְזִמָּתוֹ׃ (כב) בַּעַל מְחַלֵּל יְצוּעַ עַרְשׂוֹ וְאָמַר בְּלִבּוֹ אֵין מִי רוֹאֵנִי׃ (כג) קוֹרַת בֵּיתִי סֵתֶר לִי וְחוֹמוֹת הֵיכָלִי תְּסֻכֶּנָה בַּעֲדִי אֵין רוֹאֶה עָלַי וּמַה יְמָנְעֵנִי׃ (כד) וְלֹא יָדַע כִּי עֵינֵי יְיָ בְּהִירוֹת מִשֶּׁמֶשׁ וּמַחְשְׁבֵי מַעֲשֵׂי אֱנוֹשׁ נֹכַח לְפָנָיו׃ (כה) הֵן בְּטֶרֶם יִהְיוּ הַכֹּל צְפוּיִ לְפָנָיו אַף כִּי אַחֲרֵי הֱיוֹתָם׃ (כו) וּבְטֶרֶם יָבִין פּוֹשֵׁעַ יִלָּפֵת בְּרִשְׁעוֹ וְיִגָּל קְלוֹנוֹ בַּקָּהָל׃ (כז) וְאַף אִשָּׁה בּוֹגֶדֶת עַל בַּעְלָהּ וּמִזָּרִים תֵּלֵד בָּנִים׃ (כח) עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֶיהָ מִמִּצְוַת יְיָ סָרָה בְּרִית בַּעְלָהּ הֵפֵרָה וּבָנִים זָרִים יָלָדָה׃ (כט) הִיא תְּגֹלֶה חֶרְפָּתָהּ בַּקָּהָל וְעַל פְּרִי בִטְנָהּ יִפָּקֵד עֲוֹנָהּ׃ (ל) יְלָדֶיהָ לֹא יַעֲשׂוּ שֹׁרֶשׁ לְמַטָּה וַעֲנָפֶיהָ לֹא יִתְּנוּ פְּרִי מִמָּעַל׃ (לא) שְׁמָהּ לִקְלָלָה יִשָּׁאֵר וְחַטָּאֶיהָ לֹא יִמָּחוּ׃ (לב) לְמַעַן דַּעַת כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ וְיָבִינוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל כִּי אֵין טוֹב מִיִּרְאַת יְיָ וְלֹא נָעִים מִנְּצוֹר פִּקּוּדָיו׃

באור

לדבר נאוה: (יט) עד תלהטנו אשו - כי אש תאות הזימה תאכל ותכלה אותו: (כ) משחית דרכו ארצה - מוציא זרע לבטלה אחרי שיתרגל תאותו לא יחדל משטאתו זאת עד שיכלו כל כחותיו: (כא) כל בשר - בין אשה יפה ובין מכוערה: (כג) תסכנה. ישוכנו ויסתירו בעדי: (כו) ילפת ברשעו - יתפש בעון רשעתו ויענש - כמו וילפת שני העמודים:

תם ספר ראשון

כד (א) הַחָכְמָה תְּהַלֵּל נַפְשָׁהּ וּבְקֶרֶב עַם אֱלֹהִים תִּתְפָּאֵר׃
(ב) בַּעֲדַת אֵל תִּפְתַּח פִּיהָ וּבְתוֹךְ עַמּוֹ תִּתְהַדָּר׃
(ג) כִּי מִפִּי עֶלְיוֹן יָצָאָה וְכַעֲרָפֶל כִּסְּתָה אָרֶץ׃ (ד) אָנֹכִי בִּמְרוֹם
עֶלְיוֹן מִשְׁכָּנִי וְכִסְאִי בְּעַמּוּד הֶעָנָן׃ (ה) בַּשָּׁמַיִם עִמּוֹ הָיִיתִי וּבְמַעֲמַקֵּי
תְהוֹמוֹת שָׁם אָנִי׃ (ו) בְּמַעְיָנוֹת נִכְבַּדֵּי מַיִם וּבְמוֹסְדוֹת תֵּבֵל הָלַכְתִּי
וּבְכָל עַם וְאֹם שָׁלָטְתִּי׃ (ז) בְּכָל אֵלֶּה מְנוּחָה בִּקַּשְׁתִּי וְאַיֵּה אֵיפֹה
מְקוֹם מְנוּחָתִי׃ (ח) אָז פָּקַד עָלַי יוֹצֵר כֹּל וְאֵל עוֹשֵׂנִי אָמַר לִי׃
(ט) בְּיַעֲקֹב תִּשְׁכֹּן וּבְיִשְׂרָאֵל תִּשְׂתָּרֵר׃ (י) מֵרֹאשׁ קַדְמֵי תֵבֵל נִבְרֵאתִי
וּלְעוֹלְמֵי עַד לֹא יָסוּף זִכְרִי׃ (יא) בְּמִשְׁכַּן קָדְשׁוֹ לְפָנָיו עָבַדְתִּי וְשָׁם
בְּצִיּוֹן אִתּוֹ קַמְתִּי׃ (יב) קִרְיָה אֲהוּבַת אֲבוֹתַי נָחַתִּי וִירוּשָׁלַיִם עִיר
מֶמְשַׁלְתִּי׃ (יג) רָבִיתִי בְּעַם סְגֻלַּת יְיָ בְּיִשְׂרָאֵל חֶבֶל נַחֲלָתוֹ׃ (יד) גָּדַלְתִּי
כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן כְּעֵץ זַיִת בִּשְׂנִיר וְחֶרְמוֹן׃ (טו) כְּתֹמֶר בְּעֵין גֶּדִי
כְּשׁוֹשַׁנָּה בְּעֵמֶק יְרִיחוֹ׃ (טז) כְּזַיִת הִרְחִיבוּ דָלִיּוֹתַי וּכְעֵץ עַל פַּלְגֵי
מַיִם פֹּארוֹתָי׃ (יז) כְּקִנָּמוֹן וּבְשָׂמִים רֹאשׁ בְּשָׂמַי וּכְמָר דְּרוֹר נָתַתִּי
רֵיחִי׃ (יח) כִּלְבוֹנָה וְחֶלְבְּנָה וַאֲהָלִים וּצֳרִי כַּשֶּׁמֶן הַטּוֹב רֵיחִי׃
(יט) כָּאֵלָה הִכּוּ שָׁרָשַׁי וַעֲנָפַי עַנְפֵי שֶׁבַח וִיקָר׃ (כ) כְּהַדְרַת גֶּפֶן
שִׁפְרָתִי וּפְרָחַי פִּרְחֵי הוֹד וְהָדָר׃ (כא) שְׁעוּ אֵלַי מְשַׁחֲרַי וּמִפִּרְיִי
הַטּוֹב תִּתְעַנָּגוּ׃ (כב) כִּי מָתוֹק מִצּוּף לְקָחִי וּמִנֹּפֶת אֲמָרַי׃ (כג) אוֹכְלַי
עוֹד יִרְעֲבוּן וְשׁוֹתַי יָשׁוּבוּ יִצְמָאוּן לִי׃ (כד) שׁוֹמֵעַ לִי לֹא יִפּוֹל
וְעוֹשֶׂה דְבָרַי לֹא יִכָּשֵׁל׃ (כה) כָּל אֵלֶּה בְּסֵפֶר בְּרִית יְיָ כְּתוּבִים׃
(כו) תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב׃ (כז) מְלֵאָה חָכְמָה
כְּפִישׁוֹן וְכִנְהַר חִדֶּקֶל בִּימֵי הָאָבִיב׃ (כח) מְטִיפָה שֵׂכֶל כִּנְהַר
פְּרָת וְכַיַּרְדֵּן בִּימֵי הַקָּצִיר׃ (כט) מַבִּיעָה לֶקַח כַּיְאוֹר וְכַגִּיחוֹן בִּימֵי
הַבָּצִיר׃ (ל) לֹא גָמְרוּ קַדְמוֹנִים הַחָכְמָה וְהָאַחֲרוֹנִים לֹא יַשִּׂיגוּהָ׃
(לא) כִּי רְחָבָה הִיא מִנִּי יָם וַעֲמוּקָּה מִתְּהוֹם רַבָּה׃ (לב) אַף אָנִי
כְּנָהָר מַשְׁקֶה וּכִבְרֵכַת מַיִם עֲלֵי גַן יָרָק׃ (לג) אָמַרְתִּי אַשְׁקֶה גַנִּי

ב א ו ר

כד (ג) ובערפל · כעבים : (יג) רביתי · הייתי רבה וגדולה : (טז) דליותי · הענפים שלי וכן פארותי : (כ) כפרחי · יפיי והדרי : (כא) שעו · פנו אלי :

סעלס

וַאֲרֻוָּה עֲרוּגַת מַטָּעִי׃ (לד) וְהִנֵּה הָיִיתִי לִתְעָלָה וּמִתְּעָלָה לְנָהָל
וּמִנַּחַל לְנָהָר וּמִנָּהָר לְיָם׃ (לה) עוֹד יָאִירוּ קַרְנֵי הוֹד אֲמָרַי כַּשַּׁחַר
וְיָפֹזּוּ קַוֵּי לִקְחִי עַל כָּל אַפְסַיִם׃ (לו) עוֹד כִּנְבוּאַת יְיָ אַסִּיף מִלָּתִי
וְלִקְחִי אָקִים לְדוֹר אַחֲרוֹן׃

כה (א) שָׁלֹשׁ הֵנָּה תִּתְאַו נַפְשִׁי וּבְעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם תִּשְׁפַּרְנָה׃
(ב) אַחִים יִשְׁלָיוּ שְׁכֵנִים יֶאֱהָבוּ וְאִישׁ וְאִשְׁתּוֹ
נֶאֱמָנוּ׃ (ג) שָׁלֹשׁ הֵנָּה שָׂנְאָה נַפְשִׁי וְצַר לִי מְאֹד בְּחַיֵּיהֶם׃ (ד) דַּל
גֵּאֶה וְעָשִׁיר מְכַחֵשׁ וְזָקֵן כְּסִיל וַחֲסַר דָּעַת׃ (ה) בִּנְעוּרֶיךָ לֹא אָסַפְתָּ
וְשִׁבַּלְתָּ מַה תִּמְצָא וְאִם יוֹם תַּעַזְבֶהָ יוֹמַיִם תַּעַזְבֶךָּ׃ (ו) מַה נָּאוֶה
מִשְׁפָּט לְזָקֵן וּלְיָשִׁישׁ חָכְמָה׃ (ז) מַה יָּקָר לְנָגִיד תְּבוּנָה וּלְנִכְבַּד
טוּב טַעַם וָדָעַת׃ (ח) יְקַר יְשִׁישִׁים מַדָּע וְיִרְאַת יְיָ תִּפְאַרְתָּם׃
(ט) תֵּשַׁע הֵנָּה יְהַלֵּל לִבִּי וְעֶשֶׂר תְּפָאֵר פִּי׃ (י) גֶּבֶר יִצְלַח בְּאַחֲרִיתוֹ
וְאִישׁ חָזָה נָקָם עָרָיו בְּיָמָיו׃ (יא) אַשְׁרֵי בַּעַל אֵשֶׁת חֵן וְלֹא יִנְהַג
צֶמֶד שׁוֹר וַחֲמוֹר יַחְדָּו׃ (יב) אַשְׁרֵי הָאִישׁ לֹא הִכְשִׁילוֹ לְשׁוֹנוֹ וְנִכְבָּד
לֹא נַעֲנָה לְנִקְלֶה׃ (יג) אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר מָצָא אוֹהֵב נֶאֱמָן וּפֶה דוֹבֵר
עַל אֹזֶן שׁוֹמַעַת׃ (יד) אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר לֹא נִשְׁבַּר לִבּוֹ בְּעָנְיִי וּבְצָרָה
לֹא רָפְתָה רוּחוֹ׃ (טו) וְיִרְאַת יְיָ עַל כֻּלָּנָה הִתְרוֹמָמָה יְרֵא יְיָ מִי
יִדְמֶה לּוֹ׃ (טז) רֵאשִׁית יִרְאַת יְיָ אַהֲבָתוֹ וְרֵאשִׁית אֱמוּנָה לֶכֶת
בְּאָרְחוֹתָיו׃ (יז) הִדָּבֶק בּוֹ וְלֹא תַרְפֶּנּוּ כִּי אֵין דּוֹמֶה לּוֹ׃ (יח) כָּל
כְּאֵב וְלֹא כְּאֵב לֵב כָּל רָעָה וְלֹא אִשָּׁה רָעָה׃ (יט) כָּל לַחַץ וְלֹא
לַחַץ אוֹיֵב כָּל מוּסָר וְלֹא מוּסַר שׂוֹנֵא׃ (כ) אֵין רֹאשׁ עָרוּם מֵרֹאשׁ
נָחָשׁ וְאֵין צַר מֵאִשָּׁה צָרָה׃ (כא) אֵין פַּחַז מִמַּיִם וְלֹא מִשְׁתַּנֶּה

באור

(לד) מתעה · אמת המים בבני אדם הרבה : (לה) ויפוזו · יפיזו זהב : כל אפסים . בכל הקצוות :
כה (א) תשפרנה · הם נאות · כמו נחלת שפרה עלי : (ב) ישליו · שלום ביניהם :
נאמנו · נאמנים באהבתם זה לזה : (ד) דל גאה · כי לא נאוה גאוה
לעשיר וכ"ש לדל : ועשיר מכחש · מכחיש ואינו מקיים ועשיר הלא בידו לקיים הבטחתו : וזקן
כסיל · כי מרוב ימים ראוי שיהיה בעל מדע : (ה) לא אספת · חכמה ודעת : ושבת · השבלת לימי זקנתך :
תעזבה · את החכמה : יומים תעזבך · מה שהיה יכול ללמוד אותו ביום ומה שלמד יום א'
שוכח נמלא מסהיד ב' ימים : (י) עריו · שונאיו : (יא) לצמד שור וחמור יחדיו · אם אין דעת
הבעל והאשה שוים הם כצמד שור וחמור יחדיו זה מושך הנה וזה מושך הנה : (יב) לא
נענה · לא נכנע : (יד) לא נשבר לבו בעוני · לא אבד כחו ותוחלתו מחמת עניו :

גורל

מִלֵּב אִשָּׁה : (כב) טוֹב לָשֶׁבֶת עִם כְּפִיר וְתַנִּין מֵחֲבֶרֶת אֵשֶׁת מְדָנִים : (כג) אִשָּׁה רָעָה תְּשַׁנֶּה עֹז אַפֶּיהָ וּמַרְאֶה פָּנֶיהָ כְּשָׂק : (כד) בְּמְסִבַּת רֵעִים יֵשֵׁב בַּעְלָהּ לִבּוֹ נֶאֱנָח בְּהִזָּכֵר שְׁמָהּ פָּנָיו יַאְדִּימוּ : (כה) רַבַּת הָרָעוֹת כְּאֶפֶס מוּל רָעַת אִשָּׁה גּוֹרַל רְשָׁעִים יִפּוֹל עָלֶיהָ : (כו) כְּנָתִיב חוֹל לְרַגְלֵי זָקֵן אֵשֶׁת הוֹמִיָּה לְאִישׁ מַחֲרִישׁ : (כז) לֹא תִתְפַּתֶּה לְתֹאַר אִשָּׁה רָעָה וְלֹא תַחְמוֹד עָשְׁרָהּ בְּלִבֶּךָ : (כח) אִשָּׁה מַעֲשִׁירָה בַּעְלָהּ עֲבוֹדָתָהּ קָשָׁה בָּשְׁתָּהּ רַבָּה וְקְלוֹנָהּ מִי יָכִיל : (כט) חֲשֵׁכַת עַיִן שִׁבְרוֹן לֵב וּרְפֵה רוּחַ אִשָּׁה רָעָה : (ל) חַלְחָלַת יָדַיִם וְכִשָּׁלוֹן בִּרְכַּיִם אֵשֶׁת מְבִישָׁה : (לא) רֵאשִׁית חַטָּאת מֵאִשָּׁה וְעָלֶיהָ כֻּלָּנוּ מֵתִים : (לב) לֹא תִתֵּן מוֹצָא לַמַּיִם חֵפֶץ וְיַד שַׁלֶּטֶת לְאִשָּׁה : (לג) כְּפֶטֶר מַיִם הֹלְכִים הָלוֹךְ וְנָטֹשׁ כֵּן אִשָּׁה רָעָה תַּרְבֶּה רָעָתָהּ : (לד) אִם אֵינֶנָּה כִּלְבָבְךָ כְּרוֹת חֲצִי גְוִיָּתְךָ וְתֵן לָהּ וּמֵעַל פָּנֶיךָ תְּשַׁלְּחֶנָּה :

כו (א) **אִשָּׁה** טוֹבָה אַשְׁרֵי בַּעְלָהּ מִסְפַּר יָמָיו כִּפְלַיִם : (ב) אִשָּׁה טוֹבָה מַתָּנָה טוֹבָה בְּחֵיק יְרֵא אֱלֹהִים תִּנָּתֵן :

(ג) אֵשֶׁת חַיִל נֹעַם בַּעְלָהּ יַשְׁלִים יָמָיו בְּשִׂמְחָה : (ד) אִם דַּל וְאִם עָשִׁיר לִבּוֹ טוֹב וּפָנָיו צָהֳלוּ תָמִיד : (ה) עַל שָׁלֹשׁ יֶחֱרַד לִבִּי וְתַחַת אַרְבַּע מְאֹד יָרֵאתִי : (ו) מֶרֶד בֶּהָמוֹן עִם מְרִי וּלְשׁוֹן שֶׁקֶר יַחְדָּו רָעִים מִמָּוֶת : (ז) נִיר קָשֶׁה אִשָּׁה רָעָה דֹּבֵק בָּהּ דָּבֵק בְּעַקְרָב : (ח) אִשָּׁה צוֹרֶרֶת רְעוּתָהּ מַחֲלַת לֵב וְשׁוֹט לְשׁוֹנָהּ לֹא יָחוּס כֹּל :

באור

(כה) גורל רשעים יפול עליה · מקלל את הרשעים שאשה רעה תפול בגורלם וחלקם : (כח) מעשירה בעלה · שהבעל מתפרנס ממעשה ידי אשתו והיא מעבירה אותו אוי לו לאותו הבעל : (כט) ורפה רוח · כי היא תרפה את רוחו : (לא) מאשה · מאשה נמשך ראשית חטאת ובעבורה מתים כלנו : (לב) מוצא למים כי יתפרצו ויעברו גבול · כן אם תתן חפץ ויד שלטת לאשה יעברו גבול ויפרו חוק : (לג) כפטר מים · כהתחלת הסף מים הולכים ומתרחבים : (לד) כרות חצי גויתך · הוא אומר לגם כי כתוב אשרה והיו לבשר אחד והבמגרשה כרות חצי בשרו · או עליו לתת לה כל אשר לו והיא תשוקת הכנוש לכרות ממנו אף חצי גויתו ויתן לה כדי לספר ממנה :

כו (א) **מספר** ימיו כפלים · מרוב בנחת מאושרים כפולים : (ד) לבו טוב · כאילו לו אשה טובה : (ו) מרד בהמון כו' · אין דבר רע יותר ממרידה במדינה בביזיוני הארץ מתפרצים מפני המוני הארץ ומתקוממים על הממשלה כי אז לא יאמין אדם בחייו כי אין מעצור לרוח המורדים והפושעים וזכן היטב החכם אשר דבר כי רעה המרידה ממות : (ז) אשה רעה · דמתה לניר קשה מנא אשים באין אשר לחרוש ולעדור : (ח) צורת רעותה · החכם

מדבר

(ט) אִשָּׁה סוֹבְאָה רַבַּת בּוּז כִּי הַסֵּתֶר קְלוֹנָהּ בַּל תּוּכָל׃ (י) אִשָּׁה
זוֹנָה בְּמַרְזַמַּת עֵינֶיהָ וּבְעַפְעַפֶּיהָ תִּתְוַדַּע׃ (יא) הֶרֶב נְצוֹר בַּת
מְבִישָׁה כִּי לֹא תִשְׁקוֹט עַד עֲשׂוֹת מְזִמָּתָהּ׃ (יב) תְּנָה עֵינְךָ עָלֶיהָ
וְלֹא תֶחֱרַף פֶּן תִּרְפֶּה וְתִתְנַבֵּל׃ (יג) כְּעָיֵף בְּצִיָּה צִחֵה צָמָא כָּל מַיִם
יִשְׁתֶּה וּבְכָל עֵץ יִשָּׁעֵן׃ (יד) כֵּן דֶּרֶךְ אִשָּׁה זוֹנָה כָּל עוֹבֵר תִּתְאָו
וְאֶל כָּל חֵץ אַשְׁפָּתָהּ פָּתוּחַ׃ (טו) אִשָּׁה טוֹבָה מַתַּת אֱלֹהִים וְאֵין
עֶרֶךְ לִנְקִיַּת תְּשׁוּקָה׃ (טז) טוֹב עַל טוֹב אִשָּׁה כְּבוּדָה וְאֵין עֶרֶךְ
לַעֲצוּרַת רוּחָהּ׃ (יז) כְּאוֹר הַשֶּׁמֶשׁ בַּבֹּקֶר לֹא עָבוֹת כְּבוּדַּת בַּת חֵן
בְּמוֹשַׁב בֵּיתָהּ׃ (יח) כַּנֵּר בִּמְנוֹרַת הַקֹּדֶשׁ יְפַת תֹּאַר עַל טוֹבַת טַעַם׃
(יט) כְּאַדְנֵי זָהָב עַל עַמּוּדֵי כֶסֶף רַגְלֵי אֵשֶׁת חֵן צוֹפִיָּה הֲלִיכוֹת
בֵּיתָהּ׃ (כ) בְּנִי הִזָּהֵר בִּימֵי הָעֲלוּמִים וְאַל תִּתֵּן לְנָכְרִיָּה חֵילֶךָ׃
(כא) בַּקֵּשׁ גּוֹרָלְךָ בְּכָל הָאָרֶץ וּמָצָאתָ חֶלְקָה טוֹבָה זְרַע זַרְעֲךָ וּלְמִינְךָ
תּוֹצִיא לְךָ צֶמַח׃ (כב) אָז לֹא תָמִישׁ מֵעֲשׂוֹת פֶּרִי וְשׁוֹכָתְךָ לֹא תִיבָשׁ׃
(כג) חֵן אִשָּׁה בְּנַחַת קוֹלָהּ וְהוֹמִיָּה כִּמְחִי קָבָל וּכְאֵילֵי בַרְזֶל בַּמִּלְחָמָה׃
(כד) בַּעַל אֵשֶׁת מְדָנִים כָּל יָמָיו רִיב וּמַצָּה וְחַיֵּי לַחַץ חַיָּיו׃
(כה) לִשְׁתַּיִם נִשְׁבַּר לִבִּי וְעַל שָׁלֹשׁ יָרְעָה לִי נַפְשִׁי׃ (כו) עַל אִישׁ חַיִל
כִּי יֶחְסַר לֶחֶם וְאַנְשֵׁי שֵׁם כִּי יֵקַל כְּבוֹדָם וְצַדִּיק נֶהְפַּךְ לְרָשָׁע׃
(כז) נֶהְפַּךְ מִטּוֹב לְרֶשַׁע אִם עוֹד יַאֲרִיךְ הֲלֹא יוֹמוֹ יָבוֹא׃

כז (א) סוֹחֵר לֹא יִנָּקֶה מִרְמִיָּה וְרוֹכֵל מֵעָוֶל׃ (ב) רוֹדֵף בֶּצַע

באור

מדבר לפי רוח זמנו אשר איש אחד לקח כמה נשים · וכן עוד היום בארצות הקדם אשר בחשכה יתהלכו׃ (ט) סובאה · שותה יין ומשכרת׃ בסתר קלונה בל תוכל · כי ע"י השכרות תתגלה ולא תוכל לכסות על בושתה כמאמרם ז"ל בג' דברים אדם ניכר בכוסו כו'׃ (י) במרזמת · ע"י רמיזות עיניה ברומזת לעוגבים קוראת להם׃ (יא) הרב נצור · הרבה תשמור׃ (יב) פן תרפה · פן תסור עינך מעליה׃ ותתנבל · ותזנה׃ (יג) צחה צמא · יבש מצמאון׃ כל מים ישתה · מרוב החום הבוער בקרבו לא יבקר בין מים צלולים למכועכרים וישתה מן הבא בידו׃ (יד) כן דרך אשה זונה · תפשק רגליה לכל עובר׃ (טו) לנקית תשוקה · כלומר אין לשער מעלת האשה הנקיה מתשוקות כזמה׃ (יח) יפת תואר על טובת טעם · ר"ל היפה בצורתה ומשכלת בחכמה · ונקבצו באו בה מעלות החצון והפנימי׃ (כא) בקש גורלך · בקש האשה אשר תפול לך חבל׃ חלקה טובה . אשה טובה׃ (כב) ושוכתך · ענפיך׃ (כג) כמחי קבל · כלי משך במלחמה׃ וכאילי ברזל המנגחים חומות הצרים בגבורות׃ (כז) אם עוד יאריך בהצלחתו · הלא יומו יבוא ויענישנו ה'׃

כז (א) **סוחר** לא ינקה מרמיה · נסיון גדול הוא לסוחר אם ינצל מרמיה כי עלול הוא למרמה יותר מעוסק במלאכת יד · וכן אמר הנביא הושע כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב׃ (ב) מעלים עינו · מצדק ויושב במקום אשר השכר שלו הוא נגד היושר׃

כן

יַעֲשֶׂה עָוֶל וְאָץ לְהַעֲשִׁיר מַעְלִים עֵינוֹ׃ (ג) כְּיָתֵד בְּקִיר בֵּין
אֶבֶן לְאֶבֶן כֵּן מִרְמָה בֵּין מוֹכֵר לַקּוֹנֶה׃ (ד) אִם לֹא יַחֲזִיק
בְּיִרְאַת יְיָ בְּתֻמִּים פִּתְאוֹם בֵּיתוֹ יֵהָרֵס׃ (ה) בַּעֲלוֹת הֶעָשָׁן
נוֹדַע הָאֵשׁ וְשֵׂכֶל אֱנוֹשׁ בְּשִׂיחָתוֹ׃ (ו) הַפְּרִי יְחַוֶּה עַל עֲבוֹדַת עֵצוֹ
וְשִׂפְתֵי אָדָם עַל עֲצַת לִבּוֹ׃ (ז) כְּלֵי יוֹצֵר בְּכִבְשָׁן יִצָּרֵף וְאָדָם
בִּדְבָרָיו יִבָּחֵן׃ (ח) אַל תְּהַלֵּל אִישׁ טֶרֶם תִּשְׁמָעֶנּוּ כִּי זֶה כּוּר
בְּחִינָתוֹ׃ (ט) לְפִי מַרְאֵהוּ יְהֻלַּל אִישׁ בְּבוֹאוֹ וּלְפִי דְבָרָיו בְּצֵאתוֹ׃
(י) אִם תְּחַפֵּשׂ מֵישָׁרִים תִּמְצָא וְתִלְבַּשׁ אוֹתָם כְּמַדָּה תִּפְאָרֶת׃
(יא) כָּל עוֹף לְמִינֵהוּ יִשְׁכֹּן וְהַיּוֹשֶׁר אֵצֶל אוֹהֲבָיו׃ (יב) כַּאֲרִי
אוֹרֵב לַטֶּרֶף וְרָשָׁע לְפוֹעֲלֵי אָוֶן׃ (יג) בֵּין כְּסִילִים נְצוֹר הָעֵת וּבֵין
נְבוֹנִים לָבֶטַח תֵּשֵׁב׃ (יד) דִּבְרֵי חֲכָמִים בְּכָל עֵת חָכְמָה וּכְסִיל
מִשְׁתַּנֶּה כַּיָּרֵחַ׃ (טו) שִׂיחַ אֱוִיל בּוּז וְנָאָצָה וְצַחֲקוֹ לָצוֹן וְדִבְרֵי פִי
חָכָם חֵן וְשַׂחֲקוֹ שַׁעֲשׁוּעַ׃ (טז) מַתַּת רָשָׁע רֶשֶׁת מוּרָה וּדְבָרָיו
פַּח יָקוּשׁ׃ (יז) מֵרוֹב אָלָתוֹ תְּסַמֵּר שֵׂעָר וּמִגִּדּוּפָיו תְּצִלֶּינָה אָזְנַיִם׃
(יח) בֵּין רְשָׁעִים לֹא תֵשֵׁב וּבְחֶבֶל מְלוֹצְצִים אֱטֹם אָזְנֶיךָ׃ (יט) מְגַלֶּה
סוֹד מְאַבֵּד אֱמוּנָתוֹ אוֹהֵב יְבַקֵּשׁ בַּל יִמְצָא׃ (כ) נַסֵּה רֵעֲךָ וּבְטַח
עָלָיו וְאִם מְגַלֶּה־סּוֹד הוּא אַל תֵּלֵךְ אַחֲרָיו׃ (כא) מַפְרִיד אוֹהֵב
מְמַלֵּט אוֹיֵב כְּצִפּוֹר מִיָּד לֹא תַשִּׂיגֶנּוּ׃ (כב) לֹא תִרְדּוֹף אַחֲרָיו חִנָּם

באור

(ג) כן מרמה תקוע בין מוכר לקונה· והכוונה כמו שהאבנים בניהם עוזרים להחזיק את היתד ביניהם כן המוכר והקונה שניהם גורמים את המרמה ולא תתכן אלא האחד בלעדי השני וגם קשה לבטל המרמה ביניהם כאשר קשה להוציא היתד מבין שתי האבנים: (ד) בתמים·באמת ולתן באמונה: ביתו יהרס· כמאמר הכתוב עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו תעזבנו: (ה) ושכל אנוש· נודע ע"י דבריו ויפה שיחת חולין של אחד חכם רבני כאמרו כמו שיתגלה הרופא בלבון לדעת תחלת הגוף פנימה וקלקול האיצטומכא כן נודע ע"י הלבון מחלת הנפש ובחינת המדות הפנימיות: (ו) הפרי יחוה·אם טוב הוא למאכל מראה בזה כי הבורא נטעו את העץ השכיל במלאכתו· כן יעידו שפתי אדם על מצפוני לבו: (י) אם תחפש· לעשות מישרים בוודאי תמצא כי הבא לטהר מסייעין אותו: כמדה תפארת· כבגד של כבוד: (יג) נצור העת· בלא להוציאה ביניהם לבטלה ותמהר להפרד מהם· אבל בין חכמים תשב לבטח כי תמצא תועלת בהדבק עמהם: (יד) משתנה· כמו שתשתנה הלבנה באורה מיום ליום: (טז) רשת מזורה· כי הרשע בעת יתן יכין אז מכשול להמקבל: (יז) מרוב אלתו· כידוע דרך ההמון על נקלה אלה פיהם מלא וקללות נמרצות מחרפים ומגדפים בקול רעש ורעם ותבקע הארץ לקולם: (יט) אוהב יבקש· המגלה סוד יבקש לו אוהב ולא ימצא כי יפחדו בני אדם מלבטוח בו: (כ) נסה רעך· ותפרש בכיפי' במה יכשלו בגלוי סוד: (כא) מפריד אוהב· הוא דומה כאלו נמלט אויב מידו כי כל זמן שהיה אוהבו לא הרע לו ומעתה יבקש רעתו: (כב) כצפור וגו' כמו שקשה להשיג הצפור והצבי בהמלטם מרשתם כן לא תוכל

כְּצִפּוֹר נִמְלָט מִפַּח וְכִצְבִי מִיָּקוֹשׁ : (כג) פֶּצַע יֵרָפֵא מַצָּה תְּכֻפַּר
וְגוֹלֶה סוֹד אֵין מָזוֹר לוֹ : (כד) קוֹרֵץ בְּעֵינָיו מִרְמָה בִּלְבָבוֹ אֵין נָקִי
מִמֶּנּוּ : (כה) עַל פָּנֶיךָ יַמְתִּיק שְׂפָתָיו וִיהַלֵּל דְּבָרֶיךָ וְאַחֲרֵי גֵוְךָ יְפַתֵּל
אוֹתָם : (כו) רַבַּת שָׂנְאָה נַפְשִׁי וְאוֹתוֹ מִכֹּל וְאַף יְיָ שׂוֹנֵא אוֹתוֹ
וְיֶהְדְּפֶנּוּ : (כז) זוֹרֵק אֶבֶן עַל רֹאשׁוֹ יָשׁוּב וּמַכֶּה בַּסֵּתֶר נַפְשׁוֹ
חוֹבֵל : (כח) חוֹפֵר גּוּמָץ בְּקוֹמָתוֹ יְמַלְאֶנּוּ וּמַפִּיל פַּח בּוֹ יִלָּכֵד :
(כט) חוֹרֵשׁ אָוֶן בּוֹ יִכָּשֵׁל וְלֹא יֵדַע אֵי מִזֶּה יָבֹא : (ל) צִנִּים וּפַחִים
לְמוֹרֵיהֶם וְעַד יוֹם מוֹתָם לֹא יִמָּלֵטוּ : (לא) בּוּז וְהִתּוּל לְאַנְשֵׁי לָצוֹן
אַף אוֹרֵב עֲלֵיהֶם כִּכְפִיר : (לב) שָׂשׂ לְאֵיד נָקִי נֶגַע וְקָלוֹן אַחֲרִיתוֹ :
(לג) כַּעַס וְחֵמָה תּוֹעֵבָה גַּם שְׁנֵיהֶם שׁוֹמֵר נַפְשׁוֹ יִרְחַק מֵהֶם :

כח (א) נוֹטֵר אֵיבָה מַשְׁחִית נַפְשׁוֹ וְנוֹקֵם בְּרֵעֵהוּ יְיָ יִנְקוֹם בּוֹ :
(ב) עֲבוֹר עַל פֶּשַׁע רֵעֶךָ וַיְיָ יַעֲבוֹר עַל פְּשָׁעֶיךָ :
(ג) אָדָם פּוֹקֵד עֲוֹן רֵעֵהוּ וּמִיְיָ יְבַקֵּשׁ חָסֶד : (ד) עַל עֲמִיתוֹ לֹא יְרַחֵם
וַיְיָ יְרַחֵם עָלָיו : (ה) זְכוֹר קִצֶּךָ וְלֹא תִקְצֹף בִּשְׁאוֹל וַאֲבַדּוֹה וַחֲדַלְתָּ
מֵחֲטֹא : (ו) זְכוֹר מִצְוַת יְיָ וְלֹא תִשְׂנָא אָחִיךָ לִפְנֵי אֱלֹהִים : (ז) הַרְחֵק
מֵרִיב דַּרְכֶּךָ וְיִרְחֲקוּ חֲטָאִים מִמֶּךָּ : (ח) אִישׁ נִרְגָּן יְסַכְסֵךְ רֵעִים וּבֵין
אַחִים מְדָנִים יְשַׁלַּח : (ט) מַרְבֶּה עֵצִים מַרְבֶּה לַהַב וּמַרְבֶּה רִיב מַרְבֶּה
אַף : (י) זֶפֶת וְגָפְרִית יַעֲלוּ הָאֵשׁ בּוּז וְחֶרְפָּה יַרְבּוּ זָעַם : (יא) נוֹפֵחַ
גֵּץ יַעֲלֶה לַהַב רֹק עָלָיו כָּבָה יִכְבֶּה וּשְׁתֵּי אֵלֶּה מִפִּיךָ יָבוֹאוּ :

ב א ו ר

יוכל להשיג עוד את האוהב שנפרד : (כד) קורץ בעיניו · מי שמרמז בעיניו סימן כי מרמה בלבו : (כה) יפתל אותם · יעקם אותם וימצא בם קוצים : (ל) צנים · קוצים : למוריהם · למי שפוזר אותם שיכשלו בהם אחרים הוא בעצמו יכשל בהם : (לא) אף · חמה וקצף :

כח (א) נוטר איבה · נוטר שנאה בלבבו לחבירו : (ג) פוקד עון רעהו · ואיך יוכל האיש הזה לבקש מהקב"ה חסד שיסלח משגגתו עם חבירו : (ד) אם לא ירחם על עמיתו ואיך ירחם ה' עליו בחטאיו : (ה) בשאול ואבדה · ר"ל תזכור לך שאול ואבדון וזהו מה שאמרו ז"ל יזכור לו יום המיתה ועי"ז יחדל מלחטוא : (ח) איש נרגן · בעל ריב : יסכסך רעים · יגרש איש ברעהו : (ט) מרבה עצים · כמו כשמרבים עצים או זפת וגפרית על האש תתלקח ותתלהב יותר כן כששנים נצים ומריבים זה לזה נרבה הבוז והחרפה תגדל המריבה יותר ויותר ואין לדבר סוף לזאת יכבוש אחד את כעסו ולא יענה ויפסוק הריב : (יא) גץ · ניצוץ : רק עליו · בתחילה בטרם שלא שהשרפה לאש ובוערה רק ניצוץ אחד אז אפילו מעט רוק יכבה אותו · והוא לקח טוב לאדם לנטוש הריב בטרם התגלע · כי ראשית מדון הוא על דבר קל כמשל הניצוץ ונקל להשקיטו בדבר קטן כמעט דברי רצוי · ולז"א ושתי אלה מפיך יצאו · בלשונו יצית חמת רעהו ובלשונו לשכך חמתו והשקטה בלשונו
יבאר

(יב) דַּבֵּר קָשׁוֹת יַעֲלֶה אַף וּמַעֲנֶה רַךְ מֵשִׁיב חֵמָה: (יג) וְאַף לָשׁוֹן
שְׁלִישִׁיָּה תְּקַלֵּל כִּי חֲלָלִים רַבִּים הִפִּילָה: (יד) לָשׁוֹן שְׁלִישִׁיָּה הוֹצִיא
עַמִּים לַשֶּׁבִי וְגֵרֵשׁ אוֹתָם מֵעַם לָעָם: (טו) הָפַךְ מְלָכִים מִכִּסֵּא
וּנְגִידִים מֵהֵיכְלֵיהֶם טָרַד: (טז) מַקְשִׁיב אֶל לְשׁוֹן רָגִיל אֵין שָׁלוֹם
בִּמְגוּרוֹ כָּל יָמָיו: (יז) מַכַּת שֵׁבֶט תַּעֲשֶׂה פֶּצַע וּמַכַּת לָשׁוֹן תְּשַׁבֵּר גָּרֶם:
(יח) רַבִּים חֲלָלִים הִפִּילָה חֶרֶב וַעֲצוּמִים מֵהֶם הֲרוּגֵי לָשׁוֹן: (יט) אִישׁ
נִשְׁמָר בָּהּ אַשְׁרָיו וְחָכְמָתוֹ לֹא נִצְמְתָה: (כ) בְּעֻלָּהּ לֹא מָשַׁךְ
וּבְכַבְלָהּ לֹא בָאָה רַגְלוֹ: (כא) כִּי עֹל כָּבֵד עֻלָּהּ וּכְבָלֶיהָ כַּבְלֵי
בַרְזֶל: (כב) מוֹת מַר מוֹתָהּ וְיוֹרְדֵי בוֹר טוֹבִים מִמֶּנָּה: (כג) אַל
תֶּאֱחֹז בְּאוּד וְלֹא תְבוֹאֶהָ הַפָּרֵד מֵאִישׁ תְּכָכִים וְלֹא תִלָּכֵד: (כד) עוֹזְבֵי
יְיָ הֵמָּה יִכָּשְׁלוּ בָהּ וְאֵשׁ עוֹלָם תּוּקַד בָּם: (כה) הֵן כַּרְמְךָ בְּסִירִים
תְּגַדֵּר אַף כִּי תִסְגֹּר פִּיךָ בִּדְלָתַיִם וּבְרִיחַ: (כו) כַּסְפְּךָ וּזְהָבְךָ
בְּמֹאזְנַיִם תִּשְׁקֹל אַף כִּי תְּפַלֵּס אִמְרֵי פִיךָ: (כז) חֲתוֹם כַּסְפְּךָ וּבְלוֹם
פִּיךָ וְתִנָּצֵל נַפְשְׁךָ מִכָּל מִכְשׁוֹל:

כט (א) מַלְוֶה לְרֵעֵהוּ אִישׁ חֶסֶד וּמַחֲזִיק בּוֹ נוֹצֵר תּוֹרָה: (ב) הַשֵּׁת
בְּרֵעֲךָ לְעֵת מַחְסוֹר וְהוּא בְּיוֹמוֹ יָשִׁיב כַּסְפּוֹ:
(ג) שְׁמוֹר מוֹצָא פִיךָ בְּמוֹעֲדוֹ וּבְכָל עֵת יָדוֹ פְּתוּחָה תִּמְצָא:

באור

יגלה את פלאיו: (יג) לשון שלישית · מי שמדבר בשלשה פנים · בהיותו עם זה ידבר כמוהו ובהיותו עם השני ידבר אחרת כהפך השני ובמקום שלישי ידבר שלא כדעת שניהם: (יד) לשבי · אולי כוונתו לאנשי שומרון שאמרו לאנשי יהודה נבנה עמכם (עזרא ד') ולמלך כורש כתבו שטנה על היהודים · והם בדעתם: היה להם לבדם לבנות היכל: (טו) טרד · לשון גירושין: (טז) מקשיב כו' השומע לדברי הולך רכיל כל ימיו יוציא במריבה וקטטה עם אשתו ובניו ואחיו ואוהביו · כידוע מעשה הורדוס שהיה דרכו לקבל לשון הרע והרג את אשתו ואת בניו והיה רוגז וכעס עניינו כל הימים: (יז) פצע · וקל לרפאות: תשבר גרם · וקשה לרפאות: (יח) ועצומים מהם · הרבה יותר מהם מספר הנהרגים ע"י לשון הרע: (יט) וחכמתו לא נצמתה · ר"ל ואשרי האיש אשר חכמתו לא נאבדה ויודע להזהר מרכילות: (כ) אשרי האיש אשר לא נתן צוארו בעולה ולא נתפש ברשתה: (כב) מות מר מותה · תשועת אותו מיתה רעה כידוע מיתת הורדוס ביגון ואנחה כי נודע לו כי שפך דם נקי דמי אשתו ובניו והיה שונאיו שמחים למותו: (כג) אודי · הנותר מעץ שרוף כשנכבה נקרא אוד כמו אוד מוצל מאש: מאיש תוככים · איש מרמה לא תבוא עמו אפילו בדברים טובים ולא תלכד בדברים רעים כדרכו להתל בחנות ולסיים בגנות · ולזאת נמשל לאוד שנדמה למראית עין כי נכבה ונשקע אשו ותוכו יקד יקוד: (כה) בסירים · בקוצים: אף כי · מכש"כ שתסגור פיך על מסגר: בדלתים ובריח · הם כנוים להשפתים והשנים הסוגרים בעד הלשון: (כו) אף כי תפלס · מכש"כ שתשקול את אמרי פיך היותר יקרים מכסף וזהב: (כז) ובלום · כלומר שים רסן בפיך:

כט (ב) השת ברעך · אזהרה למלוה לנלווה לפני בעת דחקו: (ג) שמור כו' · הוא אזהרה ללוה

(ד) רַבִּים יִלְווּ לְעֵת מַחְסוֹר וּלְיוֹם שִׁלּוּם יְאַחֲרוּ מוֹעֵד : (ה) יִשַּׁק
יָדָיו לְעֵת קַחַת וְעַל כִּיס רֵעוֹ יַרְחִיב לָשׁוֹן : (ו) וּבְיוֹם שִׁלּוּם מַפַּח
נַפְשׁוֹ לְיָמִים רַבִּים יָשִׁיב לוֹ : (ז) גַּם כִּי הִשִּׂיגָה יָדוֹ הַחֲצִי יְשַׁלֵּם
וַיְהִי בְעֵינָיו כְּמֹצֵא חֵפֶץ : (ח) וְיֵשׁ יָשִׁיב פְּנֵי נוֹשֵׁהוּ רֵיקָם וַיַּכֶּה
לִבּוֹ בְּיָמִים לֹא טוֹבִים : (ט) וְיֵשׁ תַּחַת כֶּסֶף יָשִׁיב בּוּז וְחֵלֶף תּוֹדָה
קָלוֹן : (י) רַבִּים מוֹנְעִים טוּב לֹא מֵרֹעַ לִבָּם אַךְ עַל אָבְדַן רְכוּשָׁם
חָסָה עֵינָם : (יא) אֶפֶס חַלֵּץ עָנִי בְּעֵינֶיךָ וּפְנֵי נֶפֶשׁ דְּאָבָה אַל תָּשִׁיב
רֵיקָם : (יב) טוֹב תְּאַבֵּד כַּסְפְּךָ בְּאָח וּבְרֵעַ מֵהַשְׁחִית פָּנָיו תַּחַת אָבֶן :
(יג) שִׂים מַטְמוֹנְךָ בְּצֶדֶק וָיוֹשֶׁר כִּי הוּא טוֹב לְךָ מִכֹּל מַחֲמַדֵּי עָיִן :
(יד) צֹר צְדָקָה בַּאֲסָמֶךָ וּמִכָּל רָעָה תִּפְדֶּךָּ : (טו) צִנָּה וְסוֹחֵרָה תְּהִי
לְךָ בְּעַד אוֹיֵב מַחֲסֶה וּמִסְתּוֹר מִכָּל צָרָה : (טז) עָרֵב בְּעַד רֵעֵהוּ
אִישׁ חָסֵד וְעוֹזֵב עָרְבוֹ עַז מֵצַח : (יז) חֶסֶד מְעָרְבְךָ בַּל תְּשַׁכַּח כִּי
נַפְשׁוֹ תָּקַע בַּעַדֶךָ : (יח) בַּעֲרֻבָּה רַבִּים יוֹרְשׁוּ וְהוֹנָם בְּגַלֵּי הַיָּם :
(יט) אַנְשֵׁי הוֹן הֲרִיקָה וְעַל עַרְבָּתָם מֵאַרְצָם עָרְקוּ : (כ) נֶפֶשׁ הַחוֹטֵאת
תִּכָּשֵׁל בַּעֲרֻבָּה וּמִתְעָרֵב בְּמַעֲנִים שׁוֹנִים נִטְעַן בְּדִין וּמִשְׁפָּט :
(כא) עֲרוֹב בְּעַד רֵעֲךָ כַּאֲשֶׁר תִּמְצָא יָדֶךָ אַךְ אֶת נַפְשְׁךָ שְׁמוֹר :
(כב) רֵאשִׁית מִחְיַת אָדָם לֶחֶם וּמַיִם כְּסוּת לְעֶרְוָה וּבַיִת בְּקָרָה :
(כג) טוֹב לֶחֶם צַר בְּצֵל קוֹרָתוֹ מִמִּשְׁתֵּה שְׁמָנִים בְּבֵית נָכְרִי : (כד) אִם

באור

מלוה להשיב הטוב במועדו וטובת עצמו בזה כי ימצא ללוות בכל עת : (ה) ירחיב לשון · יחניף לו בדברים רכים לקחת את לבו : (ו) מפח נפשו · של המלוה בראותו כי אינו משיב לו את כספו : (ז) כמוצא חפץ · בעיניו של המלוה החצי שלקח כאלו מצא אבידה יען ראה כי קצרה יד הלוה מלשלם : (ח) ויכה לבו כו' · הלוה יצטדק כי בעת רעה ובפרנסה מעטה · ועוד כאן תרגמה דעות בלוה : (א) יש לו ומשליך התשלומים בלך ובוא ולסוף ישלם כלו · (ב) משלם רק חציו בדרך הבזוה · (ג) אינו משלם כלל · רק בוז לא יבוז להמלוה ומתגלגל על מניעת התשלומים · (ד) הגרוע מכלם כי עוד יחרף ויבזה את המלוה מטיח אליו תוכחות כי כספו לא כלית בידו ובדומה : (יא) אפס · ר"ל בכל זאת אף כי רבים הרמאים לא תאמץ את ידך כו' : (יב) מהשחת פניו · מאשר תשחית את הכסף בטמנו בסתר תחת אבן : (יד) צר · קשור ושמור כמו צר תעודה : (טו) צנה וסוחרה · מגן ושריון : (טז) ועוזב ערבו · הלוה שעוזב את הערב שלו ולא ישלם הוא עז מצח כי היה לו להתבייש לשלם רעה תחת טובה : (יז) חסד מערבך · החסד שהערב עשה לך : בל תשכח · אל תשכח : (יח) בערבה רבים יורשו · הערבים מאבדים הונם על ידי הערבות ודומה כאלו הניחו את רכושם בין גלי הים : (יט) הריקה · הערבות גרמה לאנשים עשירים כי רשו ונעשו דלים : ערקו · ברחו : (כ) ומתערב במענים שונים · מבוא ידו בכל העסקים : נטען בדין ומשפט · יעמוס על נפשו דינים ומשפטים מבעלי משאו ומתנו : (כא) אך את נפשך שמור · שלא תבוא לידי נזק : (כד) אם רב ואם מעט · יאכל ירגיע

וינוח

רב ואם מעט יאכל ירגיע כי לא ידע איש אשר אתו בבית:
(כה) חיי רעים מבית לבית ובמקום זר פיו בל יפתח: (כו) בפנים
נזעמים ישאו פני ארח נאצות ישמע ויחריש: (כז) ארח אתה
ערך שלחנך ואכול מאשר לך: (כח) ארח צא צא כי למכבדי
פניתי הבית: (כט) בושות כאלה במדקרות חרב אל בעל נפש כי
על מלונו נאצות ישמע: (ל) הכל שקלתי בכף מאזנים ולא
מצאתי קל מסבים: (לא) וקל מסבים חתן דר בבית חמיו: (לב) וקל
ממנו אורח מכבנים אורח: (לג) וקל ממנו משיב דבר בטרם ישמע:
(לד) טוב טוב חונן דל ומאשר לך האכילהו ואם ערום כסהו:
(לה) כי בשרך אתה מכסה ולאלהים אתה מלוה והוא ימלך שבעתים:
ל (א) אוהב בנו יחזק מוסרו למען ישמח באחריתו: (ב) מיסר
בנו יגיל בו ובין חבריו בו יתהלל: (ג) בן חכם
קנאה לשונאיו ואוהביו ישעשעו בו: (ד) מת האב הרע לא מת
כי כמוהו השאיר אחריו: (ה) יראנו בחייו ויגל ימות ולא יבהל:
(ו) לאוהביו יגמול טוב ורעה ישיב לשונאיו: (ז) מפנק מנער בנו
ירבה מכאוביו ולכל רעה ישטה לבו: (ח) כעיר פרא לא יאחר
בן מביש איננו שומע מוסר אב: (ט) יסר בנך ולא תבוש תשחק
בו ויכלימך: (י) לא תשחק בו פן תעצב עליו ולא תניחנו באות
נפשו פן יקהה שניך: (יא) לא תשליטנו בימי עלומיו ולא תשא

באור

ויגות: (כה) מבית לבית · ההולך מביתו ביום אחד ומחר בבית אחר חיי רעים · גם לא יוכל לפתוח פיו בבית איש אחר כי מוזגל הוא: (כו) ארח אתה · אומרים לו כי ארח הוא ר"ל נכרי ולא בן בית והולך ללו מאשר יש לו: (כט) בושות כאלה · דברים כאלה דוקרים: אל בעל נפש · לאיש נבון ונכבד: על מלונו · הודות האכסניא שלו: (לא) וקל מסובים · נחשב כחתן בבית חותנו:
(לד) ואם ערום · ואם הוא ערום תכסה אותו:

ל (א) יחזק שבטו · יטיל עליו אימה וייסרהו בחוזקה על עונותיו: (ד) כי כמוהו · האוהב השאיר אחריו את בנו אוהב ורע כמוהו: (ו) לאוהביו יגמול · הבן טוב · ולשונאיו ישיב רעה: (ז) מפנק · מעדן ומענג אותו בתענוגים: ישטה לבו · יסור לבו: (ח) לא יאחר · לא יועיל לו המוסר ואינו מקבל עליו מרות והרכות: (ט) יסר בנך · ופי' לא תבוא לידי בושה כי יתלמד ללכת דרכי ישרים · אבל אם תשחק ותשתעשע בו ולא תיסרנו בנעוריו בתוכחות על עונותיו לסוף יבוש במעשיו בלימה פניך: (י) לא תשחק עמו בנעוריו פן תעצב עליו לכשיגדל ויקלקל את מעשיו: ולא הניחנו בילדותו ללכת בשרירות לבו פן יקהה שניך בגדלותו · כי לאשר לא הרגלתו לירא את מוראך יעוז להכות כתרפה לאייך: (יא) לא תשליטנו · לא תניחנו להיות השליט על עצמו לעשות

עָלָיו כָּל חֵטְא׃ (יב) כֹּף רֹאשׁוֹ בְּעוֹדוֹ רַךְ הַךְ שִׁבְטוֹ בְּעוֹדוֹ נַעַר
פֶּן יַקְשֶׁה עָרְפּוֹ וּמָרָה בָךְ׃ (יג) חֲנֹךְ בִּנְךָ וְיַסֵּר אוֹתוֹ בְּכָל כֹּחֲךָ
וְלֹא תְעַכֶּרְךָ תַּרְבּוּת רָעָתוֹ׃ (יד) טוֹב מִסְכֵּן וְגֵו בָּרִיא מֵאִישׁ
עָשִׁיר וּמַכְאוֹבִים׃ (טו) נִבְחַר חַיֵּי בְרִיאִים מִזָּהָב וְטוּב לֵב מִפְּנִינִים׃
(טז) אֵין עֹשֶׁר כְּחַיִּים בְּרִיאִים וְאֵין שִׂמְחָה מִשִּׂמְחַת הַלֵּב׃ (יז) טוֹב
מָוֶת מֵחַיֵּי מַחֲלָה וְרֶדֶת שְׁאוֹל מֵחַיֵּי מַכְאוֹבִים׃ (יח) מֵשִׂים מַעֲדַנִּים
לִפְנֵי חֲסוּם פֶּה מַצִּיג זְבָחִים עַל קִבְרֵי מֵתִים׃ (יט) מַה־יּוֹעִילוּ
מַטְעַמִּים לִפְנֵי הָאֱלִילִים אֲשֶׁר לֹא יֹאכְלוּן וְלֹא יְרִיחוּן וּמַה־כִּשְׁרוֹן
עֹשֶׁר לֹא יִסְכּוֹן לִבְעָלָיו׃ (כ) עֵינָיו יִרְאוּ וְלִבּוֹ נֶאֱנָח כְּסָרִים בְּחֵיק
הָעַלְמָה וְאֵין אוֹתוֹ׃ (כא) אַל תִּתֵּן דְּאָגָה בִּלְבָבֶךָ וְלֹא תִתְיַסֵּר
בְּרַעְיוֹן רוּחַ׃ (כב) לֵב שָׂמֵחַ חַיִּים נְעִימִים וּמְשׂוֹשׂ נֶפֶשׁ אֹרֶךְ יָמִים׃
(כג) אַל תִּדְאַג צָרַת מָחָר כִּי לֹא תֵדַע מַה־יֵּלֶד יוֹם׃ (כד) מָחָר
בָּא וְאֵינֶךָּ וְדָאַגְתָּ עַל עוֹלָם לֹא לָךְ׃ (כה) הַרְגֵּעַ בְּחַיֶּיךָ וְהִתְעַנֵּג
עַל טוֹב וְגָרֵשׁ עֶצֶב מִגֵּיו׃ (כו) כִּי רַבִּים חֲלָלִים הִפִּילָה דְאָגָה
וְקֶטֶב יָשׁוּד רוּחַ נְכֵאָה׃ (כז) קִנְאָה וָכַעַס יְעַנּוּ כֹּחַ וּדְאָגָה
בְּלֹא יוֹמוֹ תְּזַקֵּן׃ (כח) מַרְגּוֹעַ וּמָשׂוֹשׂ נֹעַם לִבְעָלָיו וְכָל מַאֲכַל
פִּיו יַעֲלֶה־לוֹ׃

לא (א) **דְּאָגָה** מַדְאִיבָה דַּאֲגַת עֹשֶׁר וְהַדְּאָגָה תָּנִיד שֵׁנָה׃
(ב) דַּאֲגַת הוֹן תַּרְחִיק תְּנוּמָה וְכָחֳלִי רָעָה אֵינֶנָּה
מְנִיחָה לוֹ לִישׁוֹן׃ (ג) עֲמַל עָשִׁיר לִצְבּוֹר הוֹן לְעֵת יָנוּחַ יֹאכַל טוּבוֹ׃
(ד) עֲמַל עָנִי עַל דֵּי מַחְסוֹרוֹ יְבַקֵּשׁ מָנוֹחַ וְלֹא יִמְצָא׃ (ה) כָּל יְמֵי
עָנִי רָעִים וְגַם לֵילוֹתָיו עָמָל וּמַכְאוֹב׃ (ו) בְּשֵׁפֶל גַּגִּים גַּגּוֹ וּבִמְרוֹם

באור

מה בלבו תחן ולא תענה ע"ז : (יב) כף ראשך · הכפל ראשך : ומרה בך · ימרה כנגדך : (יג) תעכרך · לשון עכור : (יד) מסכן · עני : (טו) וטוב לב · לב שמח : (יח) משים מעדנים · לפני מי שפיו סתום ואינו יכול לאכלם · דומה למציג זבחים על קברי מתים : (יט) האלילים · עץ ואבן : לא יסכון · לא יועיל לבעליו : (כא) ולא תתיסר ברעיון רוח · ר"ל לא ייסרוך רעיונותיך בדאגות הבל ושגעון : (כד) ודאגת · נשאת בדאגת על עולם שאינו שלך : (כח) יעלה לו · נראה וניכר עליו כי נעשה שמן ובריא :

לא (א) **מדאיבה** · הדאגה בשביל עושר גורמת מכאוב ודאבון ולא תניח את האדם לישן : (ב) וכחלי · כמחלה : (ו) בשפל גגים גגו · בית העני נמוך מכל הבתים ודלף הטורד מגגי העשירים דולף על גג העני : ובמרום הרים כרמו · וכשמגדל את כרמו ברום מגבב ויבאהו

דרים ברמו : (ז) ממטר נגים לגגו ומאפר כרמו לכרמים : (ח) כי
ירעב יחסר לחמו וישבע ישתית מעיו : (ט) כל ימיו בלא סדרים
פעם מחסור ופעם מותר : (י) אוהב כסף לא יזכה ונכסף להון
חשך מיושר : (יא) רבים עשו חיל וחסו בו ובעת רעה לא יושיעם
ולא יצילם לעת קצם : (יב) מוקש כסיל עשרו ורדף בצע יכשל :
(יג) אשרי עשיר נקי כפים ואחרי בצעו עיניו לא הלכו : (יד) מי
זה האיש ונהללנו . כי פלא עשה בעמיו : (טו) מי זה נסה בהון
נשלם ועשה לו שם עולם : (טז) מי זה מצא ידו לעשוק ולא עשק
לעול רעהו ולא עול : (יז) טובו יחיל לנצח ותהלתו יתנו בקהל :
(יח) בני כי תשב ללחם עם עשיר לא תפער לועך בלי חק :
(יט) אל תאמר לא יספק לי כי רע עין שנא יי : (כ) אין רע מעין
רעה על מעט קט בכה תבכה ותרד פלגי מים : (כא) אל תחטף
ידך כל מאכל אשר תראה ולא תתנגח בעמיתך בקערה :
(כב) ערך אות רעך כאותך ועשה מעשך בדעת ובתבונה :
(כג) אכל אשר הושם לפניך כטוב טעם ולא תהיה כזולל פן
תשנא : (כד) הקדם אסף ידך מן הקערה ובמסבת חברה אל
תהי ידך בה בראשנה : (כה) איש טעם יאכל במדה וישתה
במשורה ישכב ושנתו ערבה עליו : (כו) מתוקה שנת אוכל
במדה ינוח על משכבו לילה בקר יקום ולבו טוב עליו : (כז) נדד
שנה חלי בטן וקרס מעי לממלא בטנו בקר יקום ולבו בל עמו :

באור

ויחלקו לכרמים העבירים הנמוכים · וכן תפרש במקרא שלאחריו : (ח) כי ירעב · בעת שבאה רעב · יחסר לחמו ואין לו כמה לשבור רעבונו : וישבע · כשיאכל לשבעה אז ישתית מעיו · כי תמרמרו מעיו מבהן עד שהאכילה תזיק לו : (י) לא יזכה · לא ינקה מעול ומרמה ולא יוכל להיות בנקיון כפיו : חשך · נמנע : (יא) רבו חיל · אספו הון ועושר : וחסו בו · לפי שעה : (יב) מוקש כסיל עשרו · העושר הוא מוקש ומכשול לכסיל : כי פי"ז רם לבבו ויבעט ·· יתהלל ברוב עשרו וישכח את ה' · יבטח בהונו ויושב בטל · ויאבד את הונו בענין רע · נמצא העושר שמור לבעליו לרעתו : (טו) וישלם · ויצא שלם בנפשו שלם בגופו שלם בממונו ולא נתקלקל ע"י ההון : (יז) יחיל · יגלית כמו יחילו דרכיו בכל עת : יתנו · יספרו : (יח) ללחם · לאכל לחם : תפער · תפתח : לועך · גרונך : בלי חק · בלי גבול : (יט) יספוק · די : (כ) על מעט קט · על אודות כל דבר קטן : בכה תבכה ותרד כו' · כעין דמעה : (כא) ולא תתנגח בעמיתך · לא תדחוף את רעך להטוף מן הקערה יותר ממנו : (כב) ערך · הכא תבונה בעיניך את רעך כאות נפשך : (כד) הקדם אסף ידך · כשאתה אוכל במסיבה · הפסיק אכילתך קודם ולא תהיה האחרון שבכלם · וכן לא תהיה הראשון בהושטת האכילה : (כה) איש טעם · איש מתנהג בדרכי המוסר : (כז) נדדת שנה · חולי בטן · וחולי מעים · ויבכו

(כח) ואם יפצירו בך לאכול סור מתוך המסבה וינוח לך:
(כט) שמע בני ואל תבוז לקחי כי באחרית תתבונן בם: (ל) בכל
מעשיך היה מהיר וחלי לא יקרב אליך יגע בחפצך אז תאיל:
(לא) טוב עין יברך הלחם ומאת כל ישא תודה: (לב) אף ביין
אל תתגבר כי בשכר רבים אבדו: (לג) כלי צורף בכור יודע
ולב אדם כי מלא מסך: (לד) יין לאדם מים חיים אם במדה
ישתה: (לה) מה חיי אדם באין יין כי הוא מראש למשוש
נוצר: (לו) שמחת לב צהלת פנים שותה יין במדה: (לז) ריש
וחסר דעת וכשל כח מהלומות ופצעים לסובא: (לח) במשתה
היין אל תוכח רעך ולא תפריענו בשמחתו: (לט) לא תגלה
מומיו ואל תנצה באיש והוא לבוש אדום: (מ) גם סוד משחקים
אל תפר פן תסכן בם:

לב (א) **אם** רב המסבה נשומות אל תתרומם ובראש גדולים
לא תשב היה כאחד מהם: (ב) חושה על אדותם
ועשה אשר נטל עליך או אז תשב: (ג) בכל עמלם תקן ועשה
ובשמחתם תחד ועל פניהם תכבד: (ד) בין גדולים לא תתגדל
ולזקנים ממך אל תבוז: (ה) בהועד העדה ישישים בראשם ידברו
כי בם עצה ותושיה ולבם יחוה דעת: (ו) חדל פיך באין שומעים
ולא תשים דברך בבוסר: (ז) ערום יצפון חכמה לעתה ובמסבות
נבונות יבין עניניו: (ח) דבר ישיש כי לך יאתה ימים בך ידברו:

באור

ישבול המאלה בטנו: (ל) יגע בחפצך · עמל והתעסק בעניניך אז תאיל ותתחזק בבריאותך כי העבודה מרפאה לבריאות הגוף: (לא) יברך הלחם · ימדך את הלחם שהוא נותן לעני שיתברך במעיו · כי עינו טובה בשמחת פיתן ולא ירע לבבו בתתו לו · וע"כ מאת כל ישא תודה: (לג) בכור · הוא כלי הבחינה לבחון בה כסף וזהב: ולב אדם · יבחן לדעת את פנימיותיו כשהוא מלא יין בוגמה שבור · כמאמרם ז"ל בג' דברים אדם ניכר בכוסו וכו' כי ע"י היין יסור השכל ויתגלה אשר הוא לטוב או לרע: (לז) ריש · עניות: מהלומות · מכות: סובא · שכור: (לט) תגלה · מתקוטט: לבוש אדום · ר"ל כשהוא אדום מיין: (מ) פן תסכן · פן תבוא ע"ז לידי סכנה:

לב (א) **אם** רב המסבה נשומות · אם בעל הבית מנה אותך למנהיג ומשגיח על המשתה לא תתגאה בזה · לא תשב בראש כלם כי עליך להשגיח על המשתה · לחוש על אודות אנשי המסבה ולעשות את אשר נטל עליך ואחר כתמלא חובתך אז תשב: (ג) בכל עמלם · ר"ל קודם התקן ותעשה כל צרכיהם ואח"ז תחד בשמחתם ותנחל מהם כבוד: (ו) בבוסר · פרי בלתי מבושלת: (ח) ישיש · זקן: ימים בך ידברו: כמאמר הכתוב רוב ימים יודיעו חכמה כי ברוב ימים נקנו ובאו

כמה

(ט) דבר נער לעת תבקש השב דבר בטוב טעם ודעת: (י) רב
הענין במעט דברים כמבין דבר ומחריש: (יא) לפני רעם ברק
ולפני חן ענוה: (יב) לעת אכול אל תרבה דברים ולא תהיה
ממאחרי שבת: (יג) השב רגליך הביתה ועשה חפץ לבך אך
ביראת יי: (יד) ועל אלה ברך שם יי המשביעך מטובו: (טו) ירא
יי ישמע מוסר ומישר ארחותיו ילך בטח: (טז) שוחר דת ימצא
טוב ומפרשה בשרירות לבו תהי לו למוקש: (יז) משפטי יי נר
לרגלי יראיו ומצעדיהם יכונו: (יח) רשע יסלף דת בפשר מעקל
למען הצטדק בארחותיו: (יט) משכיל בל יבז דת ואם נעלמה
רשע ישליכנה אחרי גוו ובגבה אפו בל ידרש: (כ) נועץ לפני
עשותו לא ינחם אחריו: (כא) משים משטר לדבריו בל יהגה
טיח תפל: (כב) בארח כשל בל תלך ולא תגוף באבן בת
שתים ראשים: (כג) בארח עול בל תבטח ובדרכך השמר מאד:
(כד) בכל מעשיך דעה יי עושה זאת נוצר עדותיו: (כה) מאמין דת
אל נוצר פקודיו ובוטח בו לא יבוש:

לג (א) ירא יי לא יאנה לדם רע ואם ינסו מהר ימלטו: (ב) איש
אמונים ילך בטח ולב חנף כאניה בלב ים סוער:
(ג) למד לדבר אז תשמע אסוף דעת ודע מה תשיב: (ד) לב

באור

כמה נסיונות ולמדו את האדם דעת ובינה: (ט) לעת תבקש · לעת שדורשים ומבקשים ממך שתדבר: (י) רב הענין · ר"ל כשתדבר יהיה בהשכל ודעת מועט מהזיק את המרובה ותכלול ענין גדול בדברים מעטים · ותהי כאיש המרמז כי מבין הוא הדבר ובכל זאת מחריש: (יא) לפני רעם · קודם ביאת הרעם יבוא הברק ולפני האיש הנושא חן תלך ענוה: (יב) ממאחרי שבת · אצל השלחן: (טז) ומפרשה בשרירות לבו · המפרש את התורה כחפץ לבו שהסכים עם דעותיו המשובשות: (יח) יסלף · יעקש: בפשר מעוקל · בפירוש עקום ומוטה כדי שיסכים עם דרכיו ומעשיו: (יט) ואם נעלמה · אעפ"י שהיא נעלמה מדעתו ולא יבן לה בל יבז אותה ויתלה החסרון בקצר השגתו: (כ) נועץ · המתיעץ ומתבונן קודם עשיית כל דבר: לא ינחם · לא יתחרט אחר המעשה כי בוודאי יעשה כראוי: (כא) משטר · סדר: טיח תפל · לא ידבר מה שאין בו טעם וסברה: (כב) בארח כושל · בדרך שיש בו מכשול לא תלך · שתים ראשים · השד הפולס · והנסיון בלא השכל והתפשה:

לג (א) לא יאונה · לא יזדמן: ינסו · יבואו לידי נסיון: (ב) איש אמונים · מאמין בתורה בתום לבו: ולב חנף · לבוש זהב המתחפש בעור של עמל ואון בקרבו ולעיני הבריות כתונת בד קדש ולבש דומה לאניה בלב ים סוער בכל רגע שהוא עלול להשבר: (ג) למד לדבר · קודם שתדבר בלשון למד לעצמך ותעביר תחת שבט הבקורת אם ראויים הדברים שתדבר אותם אז יהיו דבריך מקובלים: אסוף חכמה · קודם שתשיב לשואלך דבר ותדע מה להשיב: (ד) כגלגל סובב · ר"ל

אין

כִּפְלַיִם עַל צַדִּיקִים יְאָתָיו : (יט) עוֹלוֹת רְשָׁעִים עָוֶל וְזִבְחֵיהֶם לֹא
לְרָצוֹן : (כ) אֵין חֵפֶץ לַיָי בְּעוֹלוֹתֵיהֶם וְלֹא בְּרֹב קָרְבְּנוֹתָם יִשָּׂא
חַטֹּאתָם : (כא) מַקְרִיב זֶבַח מֵחֵיל דַּלִּים זוֹבֵחַ בֵּן לְעֵינֵי אָבִיו :
(כב) לֶחֶם צַר חַיֵּי מִסְכֵּן וְטוֹרְפוֹ מִיָּדוֹ שׁוֹפֵךְ דַּם נָקִי : (כג) עֹשֵׁק
מִחְיַת רֵעֵהוּ חוֹמֵס נַפְשׁוֹ וְעוֹצֵר שְׂכַר שָׂכִיר שׁוֹפֵךְ דָּמוֹ : (כד) זֶה
בּוֹנֶה וְזֶה פּוֹרֵץ מַה עָשׂוּ גַּם שְׁנֵיהֶם הֲלֹא לְרִיק עֲמָלוֹ : (כה) זֶה
מְבָרֵךְ וְזֶה מְקַלֵּל בְּקוֹל מִי יִשְׁמַע יָיָ : (כו) רוֹחֵץ לְמֵת וְשָׁב אֵלָיו
אֵיכָה יִטְהָר : (כז) צָם עַל חֲטָאָיו וְשָׁב אֲלֵיהֶם תְּפִלָּתוֹ מִי יִשְׁמַע
וְצוֹמוֹ מַה הוֹעִיל :

לה (א) זִבְחֵי צַדִּיקִים שַׁוְעַת פִּיהֶם וְקוֹל רִנָּתָם יִבְקַע שָׁמָיִם :
(ב) עֲשֵׂה צֶדֶק טוֹב מִזֶּבַח וְנוֹצֵר תּוֹרָה מַמְקְטִיר
חֵלֶב : (ג) עֲזוֹב חֲטָאִים רְצוֹן יָיָ וַחֲדַל רֶשַׁע יְכַפֵּר פָּנָיו : (ד) מַתַּת
אִישׁ טוֹב תְּהִי לְרָצוֹן וְזֵכֶר צַדִּיק לֹא יִשָּׁכַח לָנֶצַח : (ה) תֵּן לַדַּל
בְּעַיִן טוֹבָה וְאַל תִּזְעַף בְּנִדְבָתֶךָ : (ו) בְּכָל מַתַּת יָדְךָ תַּצְהִיל
פָּנֶיךָ וְתַלְוֶה לַדַּל בְּטוּב לֵבָב : (ז) כִּי יָיָ יִגְמוֹל עָלֶיךָ וְכִפְלַיִם יָשִׁיב
לָךְ : (ח) מַלְוֶה לַיָי חוֹנֵן דָּל כִּי מִי יְשַׁלֵּם מִבַּלְעָדוֹ : (ט) שַׁוְעַת
נְכֵאִים יִשְׁמַע יָיָ וְצַעֲקַת מְצוּקִים לְפָנָיו תַּעֲלֶה : (י) לֹא יַעֲזוֹב אֶנְקַת
יְתוֹמִים וְדִמְעוֹת אַלְמָנָה מַקְשִׁיב : (יא) עוֹבֵד יָיָ בְּשִׂמְחָה יֵרָצֶה
וּתְפִלָּתוֹ מֵעַל לַעֲנָנִים תַּעַל : (יב) וְאַף יָיָ לֹא יִשְׁקוֹט עַד יִפְקוֹד אוֹתָם
וּבְמִשְׁפָּט קָשֶׁה יִשְׁפּוֹט קוֹבְעֵיהֶם : (יג) לְגוֹי אַכְזָרִי יָשִׁיב גְּמוּל וַעֲרִיצַת
חַטָּאִים תֹּאבֵד : (יד) יִגְמוֹל לְרָעִים אוֹנָם וּלְעוֹשֵׂי עָוֶל עֲלִילוֹתָם : (טו) עַד
יָדִין יָיָ דִּין עַמּוֹ וְיָשִׂישׂ לִבָּם בְּפַרְעוֹת אוֹיֵב : (טז) יֵבוֹשׁוּ שׂוֹנְאִים
בְּעֵת צָרָתָם כְּקוֹיִם לְמָטָר בְּחֹרֶב וָאָיִן :

באור

(כא) מקריב זבח · להקב"ה ממה שגזל מדל ואביון הוא דומה כזובח בן לעיני אביו כי הקב"ה הוא אב לאביונים : (כו) רוחץ למת · שטבל עצמו מטומאת מת ואח"ז שב ויטמא למת איכה יטהר :

לה (א) שועת פיהם · תפילתם נחשבת לקרבן : רנתם · תפלתם : (ב) עשה צדק · לעשות צדקה טוב מבחינת קרבן כי הקרבן איננו תכליתי כי אם להטיב מעשיו לעשות טוב ויושר : (ה) ואל תזעף · אל תכעוס כשתנדב : (ח) מלוה לה' · מי שחונן דל ומלוה לו · דומה כאלו הלוה לה' · והקב"ה הוא הלוה והוא ישלם : (יב) עד יפקוד אותם · את העובדים אותו בשמחה לתת להם טוב : קובעיהם · העושקים אותם : (יג) ועריצת חטאים · אכזריות הרשעים . (יד) אונם · לפי פעול מעשו : (טו) עד ידין · עד שלבסוף ידין ה' דין עמו וישיש לב ישראל בעונש האויב : בפרעות גאון ההנהגה והכיסא כמו בפרוע פרעות בישראל : (טז) בחרב · בקיץ בעת החום :

לו (א) אל אלהי עולם רחם עלינו שפוך חמתך על הגוים אשר
לא ידעוך : (ב) הרם ידך על עם נכרי למען ידעו
גבורתך : (ג) קדש שמך בם לעינינו כאשר נקדשת בנו לעיניהם :
(ד) וידעו גם הם כמונו כי אין אלהים מבלתך : (ה) חדש
אותותיך ושנה מופתיך חזק ידך וזרוע ימינך : (ו) העירה אפך
ושפוך זעמך שבור שונא והסר אויב : (ז) כי בא הקץ הגיע
זמן ומי יאמר לך מה תעשה : (ח) באש אפך העבר שונא
וצרי עמך הכנע : (ט) הפר נזר צר האומר אני ואפסי עוד :
(י) קבץ כל שבטי יעקב ושבו אל ארץ אחוזתם כאשר נשבעת
מימי קדם : (יא) הרם קרן ישראל אשר קראת שמך עליו לאמר
בני בכורי ישראל : (יב) רחם על עיר הקדש ירושלים מקום
קדשך : (יג) מלא ציון ביקרך והיכל הקדש בכבודך וימלאו דברי
נביאיך מקדם : (יד) האר לב עם סגלתך ושים נבואתך בפי
חוזיך : (טו) השב גמול למיחלים לך ויאמנו דברי נביאיך :
(טז) שמע תפלת עבדך ורצה עמך וידעו כל אפסי ארץ כי אתה
הוא לבדך אל מלך עולם : (יז) כל מאכל תקח נפש ואכל מאכל
יערב : (יח) חיך יטעם אכל ולב חכם אמרי שקר : (יט) לב נוכל
יכין מדחה ואיש חכם ידע להנצל : (כ) לפי גמל משאו ואדם
לפי שכלו : (כא) כסף וזהב באבן יבחנו ואדם בכסף וזהב :
(כב) מוקש אדם ייטיב דרכו ומקשה לבו אין מזור לו : (כג) לא
יערב לכסיל אמת אם לבו בל ישתאה בה : (כד) דבר אין לו

באור

לו (ה) **ושנה** מופתיך · הכפל והביא מופתיך עוד הפעם : (טו) ויאמנו · יתקיימו דברי הנביאים כמה שנבאו טוב על ישראל : (יז) ואכל מאכל יערב · יורה בזה כי האדם צריך להבחין ולהבדיל בין דבר לדבר : (יט) לב נוכל יכין מדחה · ר"ל הרשע ישמח את ערמתו להכין מדחה ורשת לרגלי זולתו : ואיש חכם ידע לערוס ולהתחכם להנצל מהפקיע א"ע ולא להרע לאחרים : (כ) לפי גמל · לפי כח הגמל יושם עליו המשא : ואדם · מדקדקים בו לפי שכלו : (כא) ואדם · יבחן ע"י כסף וזהב · כי הוא נסיון היותר גדול : (כב) מוקש אדם ייטיב דרכו · מי שנכשל בדבר ייטיב דרכו · מן הוא והלאה לבל יכשל עוד : ומקשה לבו · לשוב לעשות את הדבר שנכשל בו כמה פעמים ולא יתנחם אין מזור לו : (כג) בל ישתאה בה · לא יתפעל מן האמת להיותה בתכלית הפשיטות : (כד) דבר אין לו בתר · רק מה שלא יקבלהו השכל הישר והוא מהפנים ואין לו בתר הוא נפלא ומהולל בעיני אויל · אבל חכם רק באשר יבין ויקבלהו שכלו בו יתפעל :

שַׁחַר נִפְלָא בְּעֵינֵי אֱוִיל וְחָכָם בַּאֲשֶׁר יָבִין יִתְעַנָּג: (כה) פֶּה צָמֵא לַמַּיִם וְאֹזֶן כְּסִיל לַחֲדָשׁוֹת: (כו) אִשָּׁה יָפָה תַּצְהִיל פָּנִים יְקָרָה הִיא מִכָּל מַחֲמַדֵּי עָיִן: (כז) שִׂמְחַת בַּעַל אִשָּׁה יָפָה וְיִתְרוֹן חֶפְצוֹ בַּכֹּל הִיא: (כח) אִם פִּיהָ הוּצַק חֵן וְלִבָּהּ מָלֵא טוֹב אֵין בָּאִישִׁים דּוֹמֶה לוֹ: (כט) אֲשֶׁר לוֹ אֵשֶׁת חַיִל קִנְיָנָיו יִפְרוֹצוּ כִּי עֵזֶר הִיא לִימִינוֹ וְעַמּוּד לְמִבְטַח עֹז: (ל) נַחֲלָה בְּלִי גָדֵר תִּהְיֶה לָבַז וְאָדָם בְּאֵין אִשָּׁה הִנּוֹ תּוֹעֶה כֹּה וָכֹה: (לא) מִי יִבְטַח עַל שׁוֹדֵד אֶל כָּל מָקוֹם נוֹדֵד כֵּן אָדָם קֵן אֵין לוֹ יוֹמָם וּמָקוֹם לָלוּן לִפְנוֹת עָרֶב: (לב) בְּעֵינֵי אִשָּׁה יִיטַב כָּל אִישׁ וְאִישׁ יִבְחַר אִשָּׁה מֵרְעוּתָהּ: (לג) בְּהִוָּלֵד בֵּן תִּשְׂמַח הָאֵם וְיֵשׁ בַּת טוֹבָה מִבֵּן:

לז (א) כָּל רֵעַ יֹאמַר רֵעַ אָנִי וְיֵשׁ רֵעַ בִּשְׁמוֹ: (ב) רֵעַ נֶאֱמָן שָׁמְרֵךְ כְּנַפְשֶׁךָ: (ג) אוֹהֵב נֶהְפַּךְ לְאוֹיֵב עַזָּה כַמָּוֶת שִׂנְאָתוֹ:
(ד) אֵי מִזֶּה תָּבֹא הָרָעָה עָרְמָה וּמִרְמָה מָלְאָה פְּנֵי הָאֲדָמָה:
(ה) אוֹהֵב שֶׁקֶר יִקְרַב בְּיוֹם טוֹבָה וּבְאֵיד יִתְיַצֵּב מִנֶּגֶד: (ו) רֵעַ נֶאֱמָן נִלְחָם בָּאוֹיֵב וּבְצָרָה הוּא מַחְסֵהוּ: (ז) הַצָּר בְּצָרַת רֵעוֹ לֹא דַי וְעוֹזְרוֹ בִּמְאֹדוֹ אִישׁ אֱמוּנִים: (ח) הַקְשֵׁב כָּל עֵצָה וְהַטּוֹבָה מֵהֵן בְּחַר־לָךְ: (ט) הִוָּעֵץ בִּלְבָבְךָ כִּי אֵין לְךָ נֶאֱמָן מִמֶּנּוּ: (י) כִּי הוּא יְחַוֶּה לְךָ יוֹתֵר מִשִּׁבְעָה צוֹפִים בִּמְרוֹמֵי קָרֶת: (יא) רֵעַ יוֹעַצְךָ וּבִין אֶל דַּעְתּוֹ פֶּן יְכוֹנֵן אֶל חֶפְצוֹ: (יב) אוּלַי יְנַסֶּה בְּךָ מַעֲשֵׂהוּ הַטּוֹב הוּא אִם רָע: (יג) עֲשֵׂה כִּי טוֹב יְחַוֶּה לְךָ וְהוּא מִנֶּגֶד יִתְיַצֵּב לִרְאוֹת מָה אַחֲרִיתוֹ: (יד) אַל תִּתְיָעֵץ עִם צַר עַיִן וְהַעְלֵם מַעַשְׂךָ מֵאִישׁ קִנְאָה: (טו) אַל תִּדְרוֹשׁ עֵצָה מֵאִשָּׁה עַל צָרָתָהּ מֵרַךְ לֵבָב

באור

(כה) ואזן כסיל צמאה להקשבת היוצאות מפיק הסכל : (כז) ויתרון חפצו בכל היא · בכל פרטי חפצו ימצא יתרון בהיותה צופיה הליכות ביתו ומשגחת עליהם :

לז (א) רע בשמו · ולא בלב כי אם בפיו : (ד) אי מזה תבוא הרעה · ואי מזה תבוא ערמה ומרמה הממלאים את פני האדמה : (ז) הצר בצרת רעו · מבלי שיעזור לו לא די כי אם שיושיע לו בכל מה דאפשר בכספו ומאודו : (יא) ובין אל דעתו · התבונן לכוונתו פן יכון עצתו למטרה אחרת לתועלת עצמו : (יב) אולי ינסה · על ידך את אשר חפץ לעשות אם טוב הוא ואם רע : (יג) עשה כי טוב יחוה לך · ר"ל יאמר לך עשה הדבר הזה כי טוב הוא בלי ספק · ובאמת כוונתו לעמוד מנגד לראות אחרית דבר למען ידע אם יעשה כן בעצמו או יחדול : (יד) אל התיעץ עם צר עין · כי איש

מקנא

עַל מִלְחָמָה מִסּוֹחֵר עַל מַרְכֻּלְתּוֹ מִקּוֹנֶה עַל קִנְיָנוֹ : (טז) לֹא מִכִּילַי
עַל נְדִיבוֹת וּמֵעָצֵל עַל יְגִיעָה : (יז) לֹא מֵאִישׁ חֵמָה עַל רַחֲמִים
וְלֹא מִנָּבָל עַל יוֹשֶׁר : (יח) בִּישָׁרֵי לֵבָב תִּוָּעֵץ אֲשֶׁר לִבָּם כִּלְבָבְךָ
בְּצָרָתְךָ צַר כָּמוֹ וּבְטוּבְךָ יָגֵל לִבָּם : (יט) וְעַל אֵלֶּה תִּשְׁפֹּךְ שִׂיחֲךָ
לִפְנֵי אֱלֹהִים וְהוּא יְיַשֵּׁר אָרְחוֹתֶיךָ : (כ) לִפְנֵי הַמַּעֲשֶׂה עֵצָה מְדֵי
עֲשׂוֹתָהּ אֹמֶץ לֵב וּבִכְלוֹת הַמַּעֲשֶׂה בַּל תִּנָּחֵם : (כא) אַרְבָּעָה הֵמָּה
מִשְּׁנֵי רָצוֹן בֶּצַע וָנֶזֶק חַיִּים וָמָוֶת וּמֵהֵמָּה פִּתּוּי הַלָּשׁוֹן : (כב) אִישׁ
חָכָם בְּעֵינָיו סָכָל הוּא בְּעֵינֵי כֹל : (כג) יֵשׁ מַשְׂכִּיל לִיעֹץ לַאֲחֵרִים
וְלוֹ לֹא יוֹעִיל : (כד) יֵשׁ מַשְׂכִּיל לְבִצְעוֹ וְלֹא יִסְכַּן לַעֲמִיתוֹ : (כה) וְיֵשׁ
מַשְׂכִּיל בְּפִיו וּפֹעַל יָדָיו לֹא יֵרָצֶה וְיִשָּׂנֵא : (כו) וְיֵשׁ מַשְׂכִּיל יִכּוֹן
לְנַפְשׁוֹ וְלַעֲמִיתוֹ וּבְטוּב אֲחֵרִים לִבּוֹ יָגֵל : (כז) הוּא לְבַדּוֹ יִשְׂבַּע
עֹנֶג כָּבוֹד בְּעַמּוֹ יִנְחַל וּשְׁמוֹ לְזֵכֶר עוֹלָם : (כח) בְּנִי חֲקֹר גֵּוְךָ כָּל
יְמֵי חַיֶּיךָ וַחֲדַל מִפִּיךָ כֹּל אֲשֶׁר יַשְׁחִית בְּרִיאָתֶךָ : (כט) כִּי לֹא
כָּל מַאֲכָל יִכּוֹן לְכָל נֶפֶשׁ וְלֹא כָל נֶפֶשׁ תִּרְצֶה בַּכֹּל : (ל) אַל
תְּפַנֵּק לִבְּךָ בְּמַעֲדַנִּים וּבְמַטְעַמִּים אַל תִּתֵּן עֵינֶיךָ : (לא) כִּי בְּרֹב אֹכֶל
רַב מַכְאֹב וּפוֹשֵׂק לוֹעוֹ יַרְבֶּה מַחֲלָתוֹ : (לב) שְׁנוֹת זוֹלֵל תִּקְצֹרְנָה
וּמְכַלְכֵּל אָרְחָתוֹ יַאֲרִיךְ יָמִים :

לח (א) כַּבֵּד הָרוֹפֵא טֶרֶם יְבַקֶּשׁ לָךְ כִּי מֵאֵל הוּא : (ב) יְיָ יִתֵּן
לָרוֹפֵא חָכְמָה וּמַשְׂאֵת מֵאֵת פְּנֵי מֶלֶךְ יִקַּח :
(ג) חָכְמַת הָרוֹפֵא תְּרוֹמְמֶנּוּ גְּדוֹלִים עָלָיו יִתְפַּלָּאוּ : (ד) אֱלֹהִים
יָצַר סַמִּים לַמַּרְפֵּא וְנֶפֶשׁ דַּעַת לֹא תָקוּץ בָּם : (ה) הֲלֹא בְּעֵץ הִמְתִּיק
יְיָ מֵים הַמָּרִים לְמַעַן הַכֵּר כֹּחוֹ : (ו) יְיָ חוֹנֵן לִבְנֵי אָדָם כֹּחַ מַרְפֵּא

באור

מקנא וצר עין לא יתן לך עצה טובה כי תכונתם לבמות גדולת חביריהם ולא בטובתם : (ב) לפני
המעשה · טרם בהעשה דבר נדרש עצה · ובעלם העשיה נדרש אומץ לב · ולבסוף דרוש שיעמוד על
דעתו ולא יתחרט : (כא) ארבעה כמה מבני רצון אם לטובות ואם לאחולי· ריוח ונזק · חיים ומות ·
ועוד יותר מהמה פתוי הלשון : (כד) יש משכיל לנפשו · הוא הספק הקודם בהועיל לעמו ולא לאחרים :
(ל) תפנק · תעדן ענין כרגל המענוגים : (לא) ופושק לועו · פותח גרונו : (לב) ארחתו · מאכלו :
לח (א) טרם יבקש לך · יאמר בזה כי הרופא מכובד מצד עצמו להיות שליח ה' ע"כ ראוי לכבוד
גם בלא עת הצורך אליו : (ב) ומשאת מאת פני מלך יקח · המלך שהוא ראש
האומה וחושב לטובתה נותן לו מתנה זה לאות כי מלאכת הרופא יקרה ונכבדה ונחוצה לקיום האומה :

ימלט

בּוֹ נִפְלְאוֹתָיו יְהַלֵּלוּ׃ (ז) עֶשְׂבֵי מָזוֹר מֵאֶרֶץ הִצְמִיחַ בָּם יֵרָפְאוּ
מַכְאוֹבוֹת׃ (ח) הָרוֹקֵחַ יְמַלַּח אוֹתָם מַעֲשֵׂה בְלִילָה וּמְלַאכְתּוֹ לֹא
תִכְלֶה׃ (ט) בְּנִי אַל יֵרַךְ לִבְּךָ בְּמַחֲלָתֶךָ הַעְתֵּר לַיְיָ וְיִרְפָּאֶךָּ׃ (י) עֲזוֹב
עָוֹן וְהֵיטִיבָה דַּרְכֶּךָ וּטַהֵר לִבְּךָ מִפֶּשַׁע׃ (יא) אָז שַׁלַּח לָרוֹפֵא
וּקְרָאֵהוּ כִּי בְּמַכְאֹבוֹת יְיָ יָבוֹא אֵלֶיךָ׃ (יב) כִּי יְבַקֵּשׁ לַיְיָ לְמַעַן
תַּצְלַח מַעֲשֵׂהוּ לְחַיּוֹתְךָ מֵחֳלִי וְגוּפְךָ יַחְלִים׃ (יג) הַחוֹטֵא לֵאלֹהִים
בְּיַד הָרוֹפֵא יִנָּתֵן וְשָׁב בְּלִבּוֹ יִמְצָא מָזוֹר׃ (יד) בְּנִי לַמֵּת בָּכֹה
תִבְכֶּה וְהוֹרֵד דְּמָעוֹת עַל מוֹתוֹ׃ (טו) אֱסוֹף גְּוִיָּתוֹ כִּיקָרוֹ וּקְבֹר
אוֹתוֹ לְפִי עֶרְכּוֹ׃ (טז) סְפוֹד וְקוֹנְנָה עָלָיו יוֹם אוֹ יוֹמַיִם כִּכְבוֹדוֹ
וְאַחַר תִּנָּחֵם׃ (יז) כִּי בְּרוֹב יָגוֹן מַחֲלָה וּמִסְפֵּד מַר יְעַנֶּה כֹּחַ׃
(יח) אַל תְּמַגֵּן לִמְרוּדָה לִבֶּךָ וְהָסֵר תּוּגָה מִנַּפְשֶׁךָ׃ (יט) כִּי אֵין
מִשְּׁאוֹל הַשָּׁב וְלָמָּה תְּאַבֵּד חַיֶּיךָ בְּלֹא יוֹמוֹ׃ (כ) זָכוֹר כִּי אַחֲרִיתְךָ
כְּאַחֲרִיתוֹ הַיּוֹם זֶה מָחָר אַחֵר׃ (כא) לָכֵן בִּנְוֹחוֹ גַּם זִכְרוֹנוֹ יָנוּחַ
וּבְצֵאת נַפְשׁוֹ הַשְׁקֵט לִבֶּךָ׃ (כב) אַל תִּבְטַח בְּהוֹן אֵין מִבְטַח בּוֹ
כְּעוֹף הַשָּׁמַיִם הוּא פּוֹרֵחַ אָנֶה וָאָנֶה׃ (כג) כִּדְבוֹרָה עוֹקֶצֶת לְאֶחָד
וּלְאַחֵר תִּתֵּן דְּבַשׁ כֵּן הוֹן הָאֶחָד יִשְׂמַח בּוֹ וְאַחֵר יֵעָצֵב בּוֹ׃

לט (א) חָכְמַת סוֹפְרִים בְּלִמּוּד תִּמָּצֵא וְחָפְשִׁי מִמְּלָאכָה יֶחְכָּם׃
(ב) אֵיכָה יֶחְכַּם חוֹרֵשׁ וְעוֹדֵהוּ בְּפָרִים מְלַאכְתּוֹ
וְשִׂיחָתוֹ בִּבְנֵי בָקָר׃ (ג) זֶרַע מַעֲנִיתוֹ הֶגְיוֹן לִבּוֹ וְדַאֲגָתוֹ עַל בְּלִיל
בְּקָרוֹ׃ (ד) הֶחָרָשׁ וְהַחוֹשֵׁב יוֹם וָלַיְלָה יִיגַע וּמַחֲשַׁבְתּוֹ לִמְלֶאכֶת
אָמָן׃ (ה) חָרַשׁ אֶבֶן לְפִתּוּחֵי חוֹתָם תַּחְבּוּלוֹתָיו עִם מַעֲשֵׂה יָדָיו
לְהִתְפָּאֵר׃ (ו) חָרַשׁ בַּרְזֶל עַל פַּטִּישׁוֹ נִצָּב נָחַר בְּשָׂרוֹ מִשְּׁבִיב אִשּׁוֹ
וּמֵהֲלוֹם פַּעֲמוֹ תְּצַלֶּינָה אָזְנָיו׃ (ז) צוֹרֵף זָהָב יְרַקַּע פַּחוֹ לְצִיצִים
וּפְרָחִים לְהוֹצִיא כְּלִי לְמַעֲשֵׂהוּ׃ (ח) נָחַר גְּרוֹנוֹ מִמַּפּוּחַ וְעֵינָיו עַל

באור

(ח) ימלח אותם · יערוב את הסמנים : (יב) יחלים · יחזק : (טו) כיקרו · לפי כבודו : (יז) מענה כח · מחליש את כחו : (יח) אל תמגן · אל תמסור עצמך ליגון ותמרורים יותר מדאי : מרודה · ענין בכי ותמרורים : (יט) כי אין משאול השב · ההולך לשאול וימת לא ישוב : (כג) עוקצת · נושכת :
לט (א) וחפשי ממלאכה · ויש לו פנאי להעמיק בחכמה : (ג) מעניתו · תלמיו וערוגות שדותיו : בליל · כמו מאכל לסוסים ובקרים : (ו) נחר · לשון יבושת וחורב ומכלום

תַּבְנִיתוֹ : (ט) וְיוֹצֵר חָרָשׁ עַל גְּלִילוֹ יֵשֵׁב בֶּלְיוֹ בַּאֲבָנִים יָכִין וּבְכִבְשָׁן
יְצָרְפֶנּוּ : (י) לְבַצַּע מְלַאכְתּוֹ כָּל דַּאֲגָתוֹ וְכָל עִתּוֹתָיו שְׁקוּלוֹת לְפָנָיו :
(יא) יוֹצֵר הַחוֹמֶר בְּיָד וּבְכֹבֶד מַשָּׂאָה יִגַּע : (יב) כָּל אֵלֶּה בַּעֲמַל
יָדָם יַעֲבוֹדוּ וְאִישׁ אִישׁ בִּמְלַאכְתּוֹ יָבִין : (יג) אָמְנָם לֹא תִכּוֹן עִיר
בִּלְעֲדֵיהֶם כִּי כִּשְׁרוֹן הַמַּעֲשִׂים בִּמְלַאכְתָּם : (יד) אֶפֶס לָעֵצָה לֹא
יִכּוֹן לִבָּם וּבִקְהַל עָם לֹא יָרוּמוּ : (טו) עַל כִּסֵּא דִין לֹא יֵשֵׁבוּ צֶדֶק
וּמִשְׁפָּט בַּל יָדָעוּ : (טז) מַדָּע וָלֶקַח לֹא יְלַמֵּדוּ וּמִשְׁלֵי חָכְמָה אֵין
בְּפִיהֶם : (יז) כִּי בְּכִשְׁרוֹן מְלַאכְתָּם יָדָם גְּבֵרָה וְתַחְבּוּלוֹת בְּמַעֲשֵׂיהֶם
יָבִינוּ : (יח) אֲבָל אִישׁ תְּבוּנָה שָׂם לִבּוֹ לַחָכְמָה וּבְתוֹרַת יְיָ יֶהְגֶּה :
(יט) חָכְמַת קַדְמוֹנִים יִדְרוֹשׁ וּבִנְבִיאֵי יְיָ יִתְבּוֹנָן : (כ) דִּבְרֵי אַנְשֵׁי
הַשֵּׁם יַחְקוֹר וּבְמַעֲמַקֵּי סוֹדָם יַשְׂכִּיל : (כא) בֵּין נְסִיכֵי אֶרֶץ יִתְהַלֵּךְ
וְלִפְנֵי גְדוֹלִים יִתְיַצָּב : (כב) מִשְׁלֵי חֲכָמִים יְאַלֵּף וּמֵבִין אֶל הִידוֹתָם :
(כג) גְּלִילוֹת אֶרֶץ יְסוֹבֵב טוֹב וָרָע יְנַסֶּה : (כד) וְלִפְנֵי יְיָ יִשְׁפּוֹךְ
שִׂיחוֹ וַחֲטָאָיו לְהֵיטִיב יְבַקֵּשׁ : (כה) לוֹ יִתֵּן יְיָ חָכְמָה וּבְרוּחַ מַדָּע
יְבוֹנְנֵהוּ : (כו) אִתּוֹ עֵצָה וְתוּשִׁיָּה וּמִפִּיו יָפִיק תְּבוּנָה : (כז) עַמִּים
לוֹ יִשְׁמָעוּ וּמִפְּרִי שְׂפָתָיו יִשְׂבְּעוּ לֶקַח : (כח) רַבִּים תְּהִלָּתוֹ יַגִּידוּ
וּשְׁמוֹ יִגְדַּל בָּאָרֶץ : (כט) תִּפְאַרְתּוֹ לְעוֹלָם תִּהְיֶה וְזִכְרוֹ לְדוֹר דּוֹר :
(ל) חָכְמָתוֹ יְתַנּוּ בַּקָּהָל וּתְבוּנָתוֹ עַמִּים יְסַפֵּרוּ : (לא) בְּחַיָּיו יְהֻלָּל
מֵאָלֶף וּבְמוֹתוֹ שֵׁם עוֹלָם לוֹ :

מ (א) שְׁמָעוּנִי כִּי עוֹד מִלִּים מָלֵאתִי כַּסַּהַר בַּחֲצִי חֹדֶשׁ :
(ב) הַקְשִׁיבוּ בָנַי וְתִפְרְחוּ כַּשּׁוֹשַׁנָּה בְּעֵמֶק הַמָּיִם :
(ג) כִּלְבוֹנָה תִּתְּנוּ רֵיחַ כַּחֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן תָּצִיצוּ : (ד) הָרִימוּ קוֹל
תְּהִלָּה יַחְדָּיו הוֹדוּ לֵאלֹהִים עַל עֲלִילוֹתָיו : (ה) תְּנוּ תוֹדָה וְכָבוֹד
לִשְׁמוֹ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר זַמְּרוּ לוֹ לֵאמֹר : (ו) כָּל מַעֲשֵׂי יְיָ טוֹבִים גַּם יַחַד

באור

ותהלוכות פעמיו · משמעות הפסוק : (יד) לעצה לא יכון · עפ"י רוב בעלי המלאכות הפשוטים בטבע מסתכל עד כה לאמר שלאכתם כבדה אין בלבם עצה ותבונה רק להנהגת המדינה ונטייתו במלאכתם וכיון תמיד דעתם בהבוד : (כב) יאלף · ילמוד : (כג) גלילות ארץ יסובב · איש המדיני לא יסתפק בלמודו מעט כספר · רק יסע בארצות ומדינות רבות לראות בעיניו המסורות והשינוים ממקום למקום ועי"ז נעשה לאיש מנוסה לדעת טוב ורע : (ל) יתנו · יספרו :

מ (א) כסהר · כלבנה : בחצי חדש · בעלה מלואה : (ג) תציצו · תצמחו : לתמם

לתמם נוצרו כלמו : (ז) ומי־זה יאמר מה־זה ועל־מה־זה כי חפץ לכל־דבר : (ח) בדברו תצא השמש בבקר ובערב היא באה בדברו : (ט) בשמחה יעשו חפצו ואין מאחר פקדתו : (י) מצעדי איש לו נודעו ואין נסתר מנגד עיניו : (יא) לא יפלא מאתו דבר קטן וגדל לפניו אין : (יב) חסדו כנחל שוטף ומשקה כנהר תבל : (יג) גם משפטו כשטף מים לשום ארץ פרי למלחה : (יד) ישרים דרכי יי לצדיקים ופושעים בם יכשלו : (טו) מראש טוב לטוב הוכן ולרשעים רעה : (טז) ראשי צרכי אדם אש ומים ברזל ומלח יין ושמן דגן חלב ודבש כסות ובגד : (יז) טובים המה כל אלה לטובים ולרשעים לרעה יהפכו : (יח) גם רוח סער למשפט הוכן יעקר הרים בעז אפו לנקמת שולחו : (יט) ברד ורעם דבר ורעב שלוחי משפט כל אלה : (כ) שן חיה נחש ועקרב שוט וחרב לכלות פושעים : (כא) ביום פקודה ימהרו פי שולחם לא יעבורו : (כב) הן זאת מראש דברתי התבוננתי וכתבתים בספר : (כג) כל פעל יי רק טוב וכל דבר לצבאו נוצר : (כד) אל תאמר זה טוב וזה רע כי כלם חתומים באוצרותיו וכל דבר בעתו מה טוב : (כה) הבינו זאת בלבבכם ברכו את יי והודו שמו :

מא (א) מה גדול עמל אנוש ומה רבה אסון אדם מיום צאתו מבטן אמו עד שובו לבטן אדמה אם כל חי :

(ב) יגון ומכאוב מנתו כעס ועצב ענינו הבל ורעות רוח עד יום מותו : (ג) ממלך היושב על כסאו ועד שוכני עפר ואפר מנושא נזר ועד לבוש קרעים : (ד) רגז וכעס קנאה וחמדה פחד ואימה שנאה עצב וחרון יפריעום יומם ובנוחם עלי משכב עשתונות בלהות תנדמו : (ה) ינפש אדם מעט בשנתו סעפים וחזיונות

באור

(ו) לתמם • בתכלית השלמות : (ז) ומי זה יאמר על מה זה נברא הדבר הזה : כי חפץ לכל דבר • ר״ל כל דבר יש לו תכלית מיוחד : (יא) קטן וגדול לפניו אין • כי הגדול שוה בעיניו כקטן : (יז) לרעה יהפכו • כי במלאת ספקם של הרשעים אז יוסיפו להרע והעובר בידם לבלי נסק לחבל ארץ : (כג) וכל דבר לצבאו נוצר • נקבע במיוחד לפי תכליתו :

מא (א) מה גדול עמל אנוש • יתאונן כי כל האדם כל ימיו כעס ומכאובים • רוב מעשיו הבל וימי חייו הבל : (ד) עשתונות בלהות • רעיוני פחד : תנדמו • יהפכו אותו על כל

יבהלוהו : (ו) יקיץ מתנומה כפליט משדה קטל ויגיל כי סר צל
פחד : (ז) כל אנוש נושא דאגתו בלבבו אם עשיר בעשרו ואם
עני בעניו : (ח) כל בשר מאדם ועד בהמה יגון ומכאובות ישיגו :
(ט) כל אשר מאדמה לאדמה ישוב וממרום למרום יעל : (י) כל
עול ורשע יהללו צדק ויושר לעולם נצבים : (יא) הון עול נחל
כוזב ומטר סוחף בצע שקר : (יב) אסף רשע עב בלול ממים גפרית
ורוח : (יג) גפרית בברק תעשן מים נתך ארצה ורוח יעלה בתוהו
ויאבד : (יד) חליפות לרשע אין שרשו בל יכה גזעו בל יחליף כעץ
שתול על שן סלע : (טו) כקנה על שפת נחל ולפני עשות ירק
יבש מקורו : (טז) קלים הם כקצף על פני המים כרגע יהלמו
ואינם : (יז) ופעל צדיקים יברך וחפצם עומד לעד : (יח) איש
שפק ויגע יגיע בחייו מהון עתק : (יט) ירושה והצלחה יתנו
הון ומשניהם שפק לב : (כ) כבוד ויקר יתנו שם ומשניהם מוצא
חכמה : (כא) בנין ובעד ירחיבו לב ומשניהם אשת חן : (כב) יין
וזמר ישמחו לב ומשניהם אוהב נאמן : (כג) כנור ועוגב יערבו
לאזן ומשניהם אמרי שפר : (כד) תאר ויופי מחמדי עין ומשניהם
שבלי השדה : (כה) רע וחבר עוזרים בעתם ומשניהם אשה
טובה : (כו) אח וגואל מצילים בצרה ומשניהם צדקה : (כז) הון
ובצע מעמדי רגל ומשניהם עצה טובה : (כח) חיל וחן מאמצי
רוח ומשניהם יראת יי : (כט) כי אין ביראת יי מחסור ולא בעזרתה
מגור ועל כל היא רוממה : (ל) הדבק בה ואל תרפנה כי אין דומה
לה ותפארתה על כל כבוד : (לא) בני זעקת מצוק בל תהדוף
ולא תהיה נבהל להמית ונמהר להכות : (לב) בני הזהר מבקש

באור

עד ולא יתנו שנת לעיניו לעפעפיו תנומה : (יא) ומטר סוחף כלא בקר · הקונה עושר ולא במשפט אין לעשרו קיום ועמידה כהשיף עניך בו ואיננו כמטר סוחף היורד בזעף אשר לא יאריך ונפסק תיכף : (יב) בלול · מעורב ומורכב ממים גפרית ורוח · וכדרת המטר יתפרדו החלקים איש למקומו כן אוצרות רשע : (טז) כקצף · כאבעבועות אשר על פני המים : יהלמו · ילכו וישובו למים : (יח) איש שפק · שמסתפק במה שיש לו : (יט) ומשניהם · יותר משניהם יתן הון שפק לב כי איזהו עשיר השמח בחלקו : (כ) ומשניהם מוצא חכמה · המוצא חכמה יכבדו לו בני עולם יותר מכבוד וגדולה : (לא) זעקת מצוק כל תהדוף · אל תדחה את הדלים העני הנוצק אליך לבקש עזרה :

גבר

נדיבות כי טוב מות מחיי עני : (לג) גבר מצפה לשלחן זרים
חייו אינם חיים : (לד) מארוחת זר ישבע קיקלון ואיש רוח
ידחיק מנה : (לה) לחם עני נפש עזה יערב ובקרבו נהפך
למרורת פתנים :

מב (א) אי מות מה מר אתה לאיש עשיר שוקט על נכסיו :
(ב) לאיש חיל ומצליח דאגה ועצב לבו לא ילחצו
וכל מאכל פיו יערב לו : (ג) הה מות מה נעמת לאיש נשבר
נכה רוח וחדל טוב : (ד) לאיש זקן קשה רוח וחסר לחם וכח
לעבוד אין : (ה) אל תירא מות כי זה חלקך גם קדמונים גם
אחרונים לך ידמו קץ כל בשר הוא : (ו) הבחפץ יי תגעל ובשאול
מי ישאל אם רב ואם מעט ימיך : (ז) זרע שנוא בני בליעל כי
בבית עוזבי יי גדלו : (ח) אב בליעל בניו יבוזוהו כי בגללו תקלל
חלקם : (ט) אוי לו לרשע כי עצב ילונו עד מות והקבר : (י) שם
רשעים לאבדון וזכר צדיק לעולם יהיה : (יא) קנה לך שם טוב
כי הוא ילוך מאלפי זהב וכסף : (יב) לרעה נולד רשע חייו
ביגון ואחריתו לאבדון : (יג) אם רבה הצלחת אדם בימיו הלא
קצרים המה ושם טוב עומד לעד : (יד) אם רבו שנות זד מה
כשרון לו והמה כלא היו : (טו) ארוכים הם חיי ישר אם רב
ואם מעט ימיו : (טז) חכמה נסתרה ואוצר טמון מה יועילו גם
שניהם : (יז) טוב אויל המסתיר אולתו מחכם המסתיר חכמתו :
(יח) בני בטוב לך התאמץ ביראת יי פן תרום ותבעט : (יט) עשה
הטוב ומפני כל אל תבוש : (כ) יש בשת לתהלה תהיה ויש בשת
לא נאוה : (כא) יבושו אב ואם מזנות שר ומושל מכחש : (כב) יבוש
שופט מהטות משפט יועץ מהכשל ועם מפרי : (כג) יבוש רע
מבגוד בעמיתו ושכן מהסיג גבול : (כד) יבוש ... מגמול רעה

באור

(לג) גבר מצפה כו' כמאמר הז"ל המצפה לשלחן אחרים עולם חשך בעדו :
מב (ה) אל תירא מות · יאמץ את לב האדם לבל יירא ממות כי זה חלק האדם כל ימות עולם : (טו) ארוכים הם חיי ישר · האדם הישר אף אם מת בנוער נחשבו ימיו רבים וארוכים · כי החיים לפי השרון המעשים ימנו : (טז) חכמה נסתרה · עיין לעיל כ' ל"ו :

ומסתריב

תחת טוב ומחריש לדורש בשלומו : (כה) יבוש הנודב מהבלים
במטה ידו והגואל מהעלים עין משארו : (כו) יבוש איש מגלות סוד
רעהו ורש מנבלה ומספר מכזב : (כז) אם באלה תבוש ומצאת
חן בעיני כל אדם : (כח) אך באלה אל תבוש ולא תשא פני
כל איש : (כט) לשמור מצות יי ועדותיו ולהוכיח נבל על פניו:
(ל) ליסר בנך במוסר ולחנך אותו במישרים: (לא) לשאת לקח
מחכמים ולשמוע אמת מפי אומרה : (לב) אל תבוש כל מלאכה
ולהרגיע בשברה אם רב ואם מעט : (לג) דרשת בשלום איש
ומחריש איש חמס הוא : (לד) שלום נתת לו ואינו משיב כספך
אשר תתן לו איכה ישיב : (לה) בת לאביה מטמון שוא ומפחדה
לא ישן בלילות : (לו) קטנה פן תפתה נערה פן תזנה : (לז) גדלה
פן תענג ותחת בעלה פן תשנא : (לח) אל תביט באיש אל
הוד מראהו ובחברת נשים לא תמתיק מלים : (לט) כי סס מבגד
יבוא ומלב אשה ערמה ובשת אשה מחברתה : (מ) נצור הונך
מאשה מפזרת ונעל בעד חפציך באשר חלו ידים : (מא) שימה
חשבון לאשר תוציא ותביא מנה וספור אשר תתן ואשר תקח
וכל מעשיך בספר יכתבו :

מג (א) הברו לבכם עבדי יי ואשר חזיתי תחוה פי : (ב) כי
יי צוה ונבראו ויצוריו חפצו יעשו : (ג) כשמש מאיר
לכל כן רחמי יי על כל מעשיו : (ד) גדלו יעידו השמים וחסדו
מלאה הארץ : (ה) גם קדשיו לא יכילוהו להבין ערכו לא יעצרו
כח : (ו) תהום ולב הוא חוקר ותעלומות בני אדם יבין : (ז) אין
נסתר מנגד עיניו וכל חקי עולם נגלו לפניו : (ח) קדמוניות וחדשות
יודע וכל צפון הוא חושף : (ט) לא נעלם ממנו כל חכמה וכל רז
לא כתום ס״א (י) כל מעשיו בדעת כלמו ולעד צבאם ישמורו :

באור

(כד) ומחריש לדורש בשלומו · מבלי ענות לו שלום : (לג) איש חמס הוא · מזה לאיש כי איש חמס הוא והולך ומספר במקרא שאחריו : (לז) פן תענג ולא תבזה לאיש כי לא ימלאו עליה קופצים : (מ) באשר תלו ידים · במקום ביד רבים מתעסקים : (מא) תוציא ותביא · בכניסה ויציאה :
מג (א) הברו · לשון נקיון וזכוך : חוקר · מגלה : (ט) רז · סוד : (י) בכלם · סדרם וטבעם שניה

(יא) חיים וקימים כלהם ואת גדלו כלם יהללו : (יב) שנים שנים זה
לעמת זה לא למחסור ולא למותר : (יג) אלה לאלה לא ישביתו
ודבר לריק אין במו : (יד) דבר דבר על אפניו ולראות יקרם לא
תשבע עין :

מד (א) שמים הרמים מה נשגבו כגזרת הספיר לטהר : (ב) זהר
השמש גדלו יבשר הוד אורו יגיה תבל : (ג) ייבש
ארץ בצהרים ולפני חמו מי יעמוד : (ד) כתנור בוער מאש צורף
כפלים ילהט שמש הרים : (ה) יפיק קיטור לוהט ובנגה חציו
יעור עין : (ו) גדול ורב כח עשהו וברוח פיו ירוץ ארח : (ז) וירח
עשה למועדים עתות מחליפות יודיע : (ח) אותות וזמנים בו ימנו
ואורו ימעט וירבה בחדש : (ט) כוכבים יזהירו הרקיע גדודים אין
מספר יעדו מרום : (י) על משמרתם יעמדו ותפקידם לא יעבורון :
(יא) מה אדירים שחקים האלה מה רמו גבהם לאין חקר : (יב) שור
מראה הקשת בענן מה נפלאו צבעיו לעין : (יג) הפותח אוצרו
עבים ימהרו כעף על כנפי רוח : (יד) המביט לארץ ותעשן וישם
ערפל תחלתה : (טו) הצרר מים כשמלה ויצו עליהם לרדת ארצה :
(טז) בעזו יצבור הררי ענן וברקי זעם למשפט ישלח : (יז) מרעם
ורוח מסועה וסער תנוט ארץ והרים ירגזון : (יח) יפיץ שלג כצמר
בהיר לבנתו ישיש לב : (יט) המזרה כפור כמלח ומשליך קרחו
כפתים : (כ) ישב רוח מצפון ויעש מים כעין הבדלח : (כא) יקפיא
כנד אגם ונחל ויעטו מעיל קרח כשריון : (כב) יהפוך רוח מים
ימסה קרח ושלג : (כג) רטפש השרון מטל ותחדש פני האדמה :
(כד) ירטיב צחיח הארץ שיח וגמע יחליפו כח : (כה) השם חק
גבול לים ויטע איים בתוכו : (כו) ישקיט בגערתו גליו וכל משברי
ים יפציץ : (כז) יורדי הים באניות המה נפלאותיו יספרו : (כח) שם

באור

(יב) שנים שנים · כל מה שברא הקב"ה שנים שנים זה לעומת זה ואין דבר לבטלה :
מד (ד) כפלים ילהט כו' יותר מן התנור ילהט השמש את ההרים : (ט) יעדו יקשטו וייפו את
השמים : (טז) יצבור · יקבץ : (יט) המזרה המפזר : כפור · בלג : קרחו .
נטפי המטר שנקפאו מקור : (כג) רטפש · ירטב וישמן : (כד) צחית · יבושת : (כה) איים · הם
מקומות

יראו גדולים מעשיו התנינים ודגי הים: (כט) מה אדיר מעשיך יי
ברוחך למחוז חפצם ילכו: (ל) מי יעצר כח להגיד פעליך ולבשר
נפלאותיך מי יוכל: (לא) ואם עצמנו לספר כדק מחלו וכמר מים:
(לב) מי ראהו כי יגיד גדלו ומי השיגו כי יחוה ערכו: (לג) אפס
קצה ראינו ומעט מזעיר ידענו: (לד) תכלית תהלתך אל אתה
הוא כל: (לה) מי חכם ויבן זאת נבון וידענה: (לו) יי עושה כל וליראיו
יתן חכמה: (לז) איש כלבבו ישכיל ואדם כשכלו יתבונן כי רב
ממך לא בקש: (לח) משכילים ישכילו בם ובוערים ישעו עיניהם:
(לט) ואני יהושע בן סירא מילדי ירושלים חכמה מלבי הוצאתי:
(מ) משלי חכמים וחידותם כתבתי בספר להורותם: (מא) אשרי
הגבר יהגה בם ישכיל ויעשה אותם: (מב) כי עושה אלה אשריו
ואור יי יאיר על נתיבתו:

מה (א) **ואף** תהלת אבותי אשירה איש איש בדורו: (ב) יקר
רב נתן למו ותפארתם לבאי עולם: (ג) בנבואתם
הגידו אותות ובתבונתם עצה: (ד) בחכמה משלו בעם ובדעת
נחו מלכים: (ה) כבוד בימיהם נחלו ואחריתם לזכר עולם:
(ו) עצמותם בשלום ינוחו על משכבם ושמם חי לדור ודור: (ז) נח
איש צדיק תמים בדורותיו היה: (ח) בבוא המבול לשחת כל
בשר וינצל הוא לפלטת עולם: (ט) וישבע יי לבלתי היות עוד
מים למבול ברית כרת אתו לבלתי השחית כל בשר: (י) אברהם אב
המון גוים התהלך לפני אלהים בתמים: (יא) בריתו שם בבשרו
ולבבו נאמן בנסיונות: (יב) לכן נשבע לו יי כי יתברכו בזרעו
כל גויי הארץ: (יג) להרבות זרעו כחול הים ולהוריש להם
מים ועד ים ומנהר פרת עד אפסי הארץ: (יד) אף ליצחק נשבע
בעבור אברהם אביו וברכות אבותיו שם על ראש ישראל אשר

באור

מקומות היבשה בתוך הים: (לז) כי רב ממך לא בקש. הקב"ה לא יבקש מן האדם יותר מאשר יוכל להשיג בשכלו איש איש לפי ערכו: (לח) ישעו. יעלמו עיניהם ויסגרו אותם:
והפלישי

קרא בני בכורי: (טו) ויקם בריתו אתו לרשת ארץ מגורו
ויתנהו אב לשנים עשר שבט:

מו (א) ויצא ממנו איש צדיק אהוב בעיני כל חי ונשוא חן
בעיני אלהים ואדם משה זכרו לברכה:
(ב) גדלו ועזו רבה לפני מלכים נצב בעמים רדה יקר יי ראה
וקולו שמע: (ג) כי נאמנה רוחו עם אל וענותו רבה מכל אדם:
(ד) ונגש לערפל תורת חיים וחקים ישרים שם בפיו ללמד
עדות לישראל ומשפט ליעקב: (ה) וירם קדוש כמוהו אהרן
משבט לוי לשלית עמו שמו ומהודו אצל עליו: (ו) ברית כהנת
עולם נתן לו ובבגדי תכלת וארגמן הלבישו לכבוד ולתפארת:
(ז) וימלא משה את ידיו ובשמן הקדש משחו: (ח) והיתה לו
כהנה ברית עולם לו ולזרעו כשמש עומד לפניו לשרת בקדש
ולברך את עמו: (ט) להקריב עולה וזבח ולהקטיר קטרת לכפר
על בני ישראל: (י) ויתן לו משמרת פקודתו להורות לעמו חקים
ומשפטים: (יא) וינצו בו אנשים זרים ויקנאו בו דתן ואבירם
ורבו עמו קרח ועדתו: (יב) וירא יי ויתאנף ויכלם באש אפו:
(יג) וישם יקרו על אהרן וראשית הקדש נתן לו: (יד) אך בארץ
נחלה לא יירש ולא חלק בעמו יקח: (טו) כי יי חלקו ובית
ישראל נחלתו: (טז) ואף פינחס בן אלעזר שלישי ליקר בקנאתו
אשר קנא במחנה בקרב ישראל: (יז) לכן נשבע לו יי לתת לו
ברית כהנת עולם: (יח) כאשר נשבע לדוד בן ישי לבלתי הסר
שבט מזרעו כן נתן לאהרן כהנה לו ולזרעו: (יט) ברוך יי אלהי
ישראל אשר נתן להם חכמת לב לשפוט את עמו: (כ) שמם
לא ישכח לנצח וממשלתם לדורות עולם:

מז (א) איש גבור חיל יהושע בן נון הלך בדרכי משה אדוניו:
(ב) בידיו נתן יי תשועה לבחיריו צריו הכניע
והוריש לבני ישראל ארץ חמדה: (ג) מה עז היו כאשר נטה
בכידון אשר בידו על ערי האויב: (ד) מי יכל להתיצב אתו
כי

כי יי עובר לפניו: (ה) בדבר פיו ידום השמש ויהי יום אחד
יומים: (ו) כי התפלל אל יי ויענהו וימטר על שונאיו ברד ואבני
אלגביש: (ז) וידעו כל העמים יד יי כי הוא נלחם לישראל: (ח) גם
בימי משה טוב בעמו עשה הוא וכלב בן יפנה לשכך תלונות
העם ויהפכו לטובה רעת מוציאי דבת הארץ: (ט) והם לבדם
נשארו משש מאות אלף איש לבא לרשת ארץ זבת חלב ודבש:
(י) ויתן לכלב כח וחיל עד זקנה ושיבה ללכד הרים לרשת ארץ
לבניו: (יא) למען ידע זרע יעקב כי ישרים דרכי יי ומשפטיו:
(יב) גם השופטים איש איש בשמו אשר לא נפתה לבם לסור
מאחרי יי זכרם לברכה: (יג) שמואל בחיר יי ונביא נאמן בדבר
פיו הקים מלכים בישראל ומושלים בעמו משח: (יד) משפט
אלהיו הורה ליעקב ולקח טוב הביע לישראל: (טו) גם הוא הכה
שונאיו בכל אשר יפנה לעת העלותו טלה חלב: (טז) וירעם מן
השמים יי ובחזיזים נוראים קולו השמיע: (יז) ויך כל מושלי צור
וכל סרני פלשת הברית: (יח) ולעת מותו העיד נגד יי ונגד משיחו
כי שחד וכפר מאיש לא לקח וצדקתו ענו בו: (יט) גם אחרי מותו
קולו מארץ השמיע להגיד למלך דרכו ולהזהיר עם על חטאיו:

מח (א) ויקם אחריו נתן הנביא לשרת לפני דוד: (ב) כאשר
הורם חלב מזבח הורם דוד מבית ישראל:

(ג) אריה הרג כגדי ודוב כבבש: (ד) בנעוריו הרג איש גבור ועשה
תשועה לעמו: (ה) הניף ידו בקלע וישבר גאון גלית: (ו) כי פלל
ליי ויתן עז בידו להרג איש לחם לדרים קרן עמו ישראל: (ז) על
כן נשים במחלות ענו לו הכה דוד ברבבותיו: (ח) אויביו מסביב
הכניע וצרי פלשתים הברית: (ט) ועל כל מעשיו תודה לאלהים
נתן כבוד והדר לאל המאזרו חיל: (י) אהב עושהו בכל לבו ושיריו
יום יום יהלל לפני מזבחו: (יא) ויתן בלשונו נעימי זמר תהלתו.
בקהל עם השמיע: (יב) גם יי העביר פשעו וירם קרנו לעולם וכסאו
לדור ודור: (יג) ויקם אחריו מלך חכם ואדיר שלמה בנו: (יד) ויי

הגיח

הֵנִיחַ לוֹ מִכָּל אוֹיְבָיו מִסָּבִיב לְמַעַן יִבְנֶה בַּיִת לִשְׁמוֹ לְעוֹלָם׃
(טו) מַה חָכַמְתָּ שְׁלֹמֹה בִּנְעוּרֶיךָ שְׂפָתֶיךָ הִבִּיעוּ שֵׂכֶל כַּנָּהָר׃
(טז) כְּמֶמְשַׁלְתְּךָ עַל כָּל הַמְּלָכִים הוּרָמָה וְשִׁמְךָ עַד קַצְוֵי אֶרֶץ הִגִּיעַ
וּמִשְׁמַע שִׁמְעֲךָ תָּמָהוּ׃ (יז) מִשְׁלֵי חָכְמָה וּמְלִיצָה וְחִידָה כְּתַבְתָּ
וְעַל בִּינָתְךָ עַמִּים מִמֶּרְחָק הִתְפַּלָּאוּ׃ (יח) וַתִּתֵּן בְּיָמֶיךָ כֶּסֶף כְּעֹפֶרֶת
וְזָהָב כַּעֲפַר חוּצוֹת׃ (יט) אַךְ לַנָּשִׁים נָתַתָּ חֵילֶךָ וְעָצְבְּךָ לַנָּכְרִיָּה׃
(כ) בִּיקָרְךָ נָתַתָּ דֹּפִי וְקָלוֹן עַל צֶאֱצָאֶיךָ וּפְרִי אִוַּלְתְּךָ בְּנֵי בָנֶיךָ
אָכָלוּ׃ (כא) וַתֵּחָץ מַלְכוּתְךָ לִשְׁתֵּי מַמְלָכוֹת וּמֵאֶפְרַיִם קָם שֵׁבֶט
רֶשַׁע׃ (כב) וּבְכָל זֹאת לֹא עָזַב יְיָ חַסְדּוֹ מֵאִתּוֹ וּדְבָרָיו לֹא הִפִּיל
אַרְצָה׃ (כג) זֶרַע אוֹהֲבוֹ לֹא הֶאֱבִיד וּשְׂרִיד צַדִּיקָיו לֹא כִלָּה׃
(כד) וַיִּתֵּן לְיַעֲקֹב מוֹשִׁיעַ וּלְדָוִד מֶמְשָׁל רָב׃ (כה) וַיִּשְׁכַּב שְׁלֹמֹה
וַיָּקָם אַחֲרָיו בֶּן סָכָל וַחֲסַר דַּעַת רְחַבְעָם הִפְרִיד עַמּוֹ בַּעֲצַת
אִוֶּלֶת׃ (כו) אַל יְהִי שֵׁם וּשְׁאֵרִית לְיָרָבְעָם בֶּן נְבָט אֲשֶׁר חָטָא
וְהֶחֱטִיא אֶת יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן מִכְשׁוֹל לְבֵית אֶפְרָיִם׃ (כז) לְהַגְלוֹתָם
מֵעַל אַדְמָתָם יוֹעֵץ עַל כָּל פֶּשַׁע לְהַרְבּוֹת עֲוֹנָם לְכַלֵּה׃

מט (א) אָז יָקוּם נָבִיא בָּעָם כְּאוֹר נֹגַהּ וּדְבָרָיו כְּאֵשׁ לֹהֵט׃
(ב) וַיָּבֵא עֲלֵימוֹ רָעָב וּבְקִנְאָתוֹ לֵאלֹהָיו הֲרָגָם׃
(ג) בִּדְבָרָיו עָצַר שָׁמַיִם מִגֶּשֶׁם וַיּוֹרֶד אֵשׁ מִמָּרוֹם שָׁלֹשׁ פְּעָמִים עַל
הַמִּזְבֵּחַ וְעַל הָרְשָׁעִים׃ (ד) מַה נּוֹרָא אַתָּה אֵלִיָּהוּ וּמִי יְהַלֵּל תִּפְאַרְתֶּךָ׃
(ה) מֵתִים מִן שְׁאוֹל הֶחֱיֵיתָ בְּחֵפֶץ אֱלֹהִים׃ (ו) הוֹרִיד מְלָכִים
מִכִּסְאוֹתָם וּמוֹשְׁלִים עַל פְּנֵיהֶם הוֹכִיחַ׃ (ז) שׁוֹמֵעַ נִקְמַת יְיָ מִסִּינַי
וּמִשְׁפָּטוֹ מֵחוֹרֵב׃ (ח) מֹשֵׁחַ מְלָכִים עַל תַּגְמוּל יָדָם וְנָבִיא תַחְתָּיו
הֵקִים׃ (ט) בְּסַעַר עָלָה מְרוֹמִים וּבְרֶכֶב אֵשׁ שָׁמַיִם׃ (י) וְהוּא עָתִיד
לָבוֹא לִפְנֵי בוֹא יוֹם יְהוָה לְהָשִׁיב לֵב בָּנִים עַל אֲבוֹתָם וּלְבַשֵּׂר
שִׁבְטֵי יַעֲקֹב׃ (יא) אַשְׁרֵי אִישׁ רוֹאֶה פָּנֶיךָ וָמֵת כִּי לֹא מֵת הוּא כִּי
אִם חָיֹה יִחְיֶה׃ (יב) אֵלִיָּהוּ נֶאֱסַף בִּצְרוֹר הַחַיִּים הַשָּׁמַיְמָה וּפִי שְׁנַיִם
בְּרוּחוֹ לֶאֱלִישָׁע הִשְׁאִיר׃ (יג) אוֹתוֹת רַבּוֹת עָשָׂה בְּעַמּוֹ פְּנֵי מְלָכִים
לֹא נָשָׂא וּבְרוּחוֹ לֹא שָׁלַט כָּל בָּשָׂר׃ (יד) כָּל דָּבָר לֹא נֶעְלַם מִמֶּנּוּ

נפלאות

נִפְלָאוֹת בְּחַיָּיו עָשָׂה וּבְמוֹתוֹ מֵת הֶחְיָה׃ (טו) בְּכָל זֹאת לֹא שָׁב הָעָם
מִדַּרְכָּם וּמֵרָעָתָם לֹא סָרוּ׃ (טז) עַד אֲשֶׁר גָּלוּ מֵאַרְצָם וְנָפוֹצוּ בְּאַרְצוֹת
הַגּוֹיִם׃ (יז) וַיִּשָּׁאֵר יְהוּדָה לְבַדּוֹ נִיר קָטֹן לְבֵית דָּוִד׃ (יח) אֵלֶּה בְּדֶרֶךְ
הַטּוֹב הָלְכוּ וְאֵלֶּה יָסְפוּ לְהַרְשִׁיעַ׃ (יט) חִזְקִיָּהוּ בָּנָה חוֹמוֹת הָעִיר
וַיָּבֵא מֵי גִיחוֹן הָעִירָה׃ (כ) בְּיָמָיו עָלָה סַנְחֵרִיב וְשָׁלַח עָלָיו רַבְשָׁקֵה
וַיָּנֶף בְּצִיּוֹן יָדוֹ וְאֶת אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם חֵרֵף׃ (כא) וַיִּפְרוֹשׂ חִזְקִיָּהוּ כַּפָּיו
אֶל אֱלֹהִים וַיַּצֵּל אוֹתוֹ בְּיַד יְשַׁעְיָהוּ הַנָּבִיא׃ (כב) וַיַּךְ בְּמַחֲנֵה אַשּׁוּר
מַכָּה רַבָּה יַעַן עָשָׂה חִזְקִיָּהוּ הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר וַיֵּלֶךְ בְּדַרְכֵי דָּוִד כַּאֲשֶׁר
פָּקַד עָלָיו יְשַׁעְיָהוּ נְבִיא הַנְּבִיאִים׃ (כג) כִּי עַל פִּיו שָׁב הַשֶּׁמֶשׁ
אֲחוֹרַנִּית וְיָמִים עַל יְמֵי מֶלֶךְ הוֹסִיף׃ (כד) בְּרוּחַ קָדְשׁוֹ חָזָה חֲדָשׁוֹת
וַאֲבֵלֵי צִיּוֹן נִחֵם׃ (כה) אוֹתוֹת מִלְּפָנִים הִגִּיד וַחֲדָשׁוֹת טֶרֶם תָּבֹאנָה׃
(כו) שֵׁם יֹאשִׁיָּה כְּרֵיחַ בֹּשֶׂם כִּצְרִי וְכַשֶּׁמֶן הַטּוֹב׃ (כז) כִּי בְנִפְלָאוֹת
נִצַּל בְּהֵחָבְאוֹ וְדַרְכֵי אֲבוֹתָיו עָזָב׃ (כח) וַיְשַׁלֵּם לִבּוֹ אֶל אֱלֹהָיו
וֶאֱמֶת עָשָׂה בְּיָמָיו׃ (כט) מִלְּבַד דָּוִד חִזְקִיָּהוּ וְיֹאשִׁיָּה כָּל מַלְכֵי
יְהוּדָה הֵרֵעוּ לַעֲשׂוֹת׃ (ל) וַיִּתְּנוּ הוֹדָם לְזָרִים וְתִפְאַרְתָּם לְעַם נָכְרִי׃
(לא) וַיַּחֲרִיבוּ עִיר הַקֹּדֶשׁ וְנָשַׁמּוּ חוּצוֹתֶיהָ כִּדְבַר יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא׃
(לב) כִּי נָבִיא מִבֶּטֶן אִמּוֹ הָיָה וּמֵרֶחֶם נִקְדַּשׁ לִנְתוֹשׁ לִנְתוֹץ וְלַהֲרוֹס
לִבְנוֹת וְלִנְטוֹעַ׃ (לג) וִיחֶזְקֵאל רָאָה מַרְאֵה הַמֶּרְכָּבָה וּדְמוּת אֱלֹהִים
חָזָה׃ (לד) וְעַל אִיּוֹב אָמַר כִּי כָל אָרְחוֹתָיו יְשָׁרִים׃ (לה) וְאַף שְׁנֵים
עָשָׂר הַנְּבִיאִים עַצְמוֹתָם כַּדֶּשֶׁן תִּפְרַחְנָה כִּי רִפְּאוּ לְיִשְׂרָאֵל וּבִשְּׂרוּ
תְּשׁוּעוֹת לָמוֹ׃ (לו) מִי יְהַלֵּל אֶת זְרֻבָּבֶל אֲשֶׁר הוּשַׂם כַּחוֹתָם עַל יַד
יָמִין׃ (לז) וְאַף יְהוֹשֻׁעַ בֶּן יְהוֹצָדָק בְּמָצוֹק הֵקִים מִזְבֵּחַ וּבָנָה אֶת הֵיכַל
הַקֹּדֶשׁ לְתִפְאֶרֶת עוֹלָם׃ (לח) נְחֶמְיָה יִשְׂגָּא שְׁמוֹ כִּי חִיָּה חוֹמוֹת הָעִיר
מִמַּעֲרֶמֶת הֶעָפָר וְחִזֵּק אוֹתָם בִּדְלָתַיִם וּבְרִיחַ׃ (לט) מְעַטִּים נִמְצָאִים
בָּאָרֶץ כַּחֲנוֹךְ וּמִצְּעִירִים נוֹלְדוּ כְּיוֹסֵף מְכַלְכֵּל אֶחָיו וּמַצִּיל עַמִּים׃
(מ) עַת שֵׁם וֶאֱנוֹשׁ תִּפְאַרְתָּם לְהַלֵּל מְאֹד בְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה וְעַל
כָּל אֵלֶּה יִגְדַּל תְּהִלַּת אָדָם רֹאשׁ הַיְצוּרִים׃

נ (א) רַב אֶחָיו. וּכְלִיל עַמּוֹ שִׁמְעוֹן בֶּן חוֹנְיָו הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל׃

(ב) בְּיָמָיו נִבְנָה הַבַּיִת וְיִסַּד הַהֵיכָל וְהוּרַם הַחוֹמָה: (ג) וְהֶחֱזִק הַמִּלּוֹא וְחָפַר מַעְיְנוֹת מַיִם וַיַּצֵּל עַמּוֹ מִיַּד אוֹיְבָיו: (ד) מַה הוֹד וְהָדָר לוֹ בְּצֵאתוֹ מֵהֵיכָל בְּהִגָּלוֹתוֹ מִבֵּית לַפָּרֹכֶת כְּנֹגַהּ בֵּין הֶעָבִים כַּיָּרֵחַ בִּימֵי הָאָבִיב: (ה) כַּשֶּׁמֶשׁ זוֹרֵחַ עַל הָרֵי עֹפֶר וְכַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן כְּשִׁבֹּלֶת הַשָּׂדֶה וְכַחֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן עַל מַבּוּעֵי מַיִם וְכָעֵץ לְבָנוֹן בִּימֵי הַקָּצִיר: (ו) כְּרֵיחַ הַלְּבוֹנָה בְּמַחְתַּת הַקְּטֹרֶת וְכַתַּפּוּחֵי זָהָב בְּמַשְׂכִּיּוֹת כָּסֶף: (ז) כְּזַיִת הָדָר הִרְחִיבוּ דָלִיּוֹתָיו וְכִבְרוֹשׁ הֶאֱרִיכוּ עֲנָפָיו: (ח) בְּלָבְשׁוֹ בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ וּבְהֶעָטְפוֹ כְּסוּת תִּפְאֶרֶת: (ט) בְּבוֹאוֹ אֶל הַקֹּדֶשׁ לְשָׁרֵת בַּעֲבוֹדָתוֹ פְּנִימָה: (י) בְּשֵׂאתוֹ דַּם הַזֶּבַח מִידֵי אֶחָיו וְהוּא בְּרֹאשָׁם נִצָּב: (יא) וְכָל אֶחָיו הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אַהֲרֹן כֻּלָּם לְבוּשֵׁי יְקָר: (יב) וּבִידֵיהֶם הִקְרִיבוּ קָרְבָּן לְעֵינֵי כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (יג) עַד אֲשֶׁר כִּלָּה לְשָׁרֵת בַּמִּזְבֵּחַ וּלְפָאֵר אוֹתוֹ בְּהַדְרַת הַקֹּדֶשׁ: (יד) וַיִּשְׁלַח יָדוֹ אֶל הַנֶּסֶךְ וַיִּקַּח יַיִן וְשֵׁכָר וַיְנַסֵּךְ עַל הַמִּזְבֵּחַ לְרֵיחַ נִיחוֹחַ: (טו) אָז תָּקְעוּ בְּנֵי אַהֲרֹן בַּחֲצוֹצְרוֹת לִפְנֵי כָּל עַם יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂאוּ קוֹל חָזָק לְבָרֵךְ אֶת הָעָם: (טז) וַיִּפְּלוּ כָּל הָעָם עַל פְּנֵיהֶם אַרְצָה וַיָּרֹנּוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ לֵאלֹהִים: (יז) וַיִּתְּנוּ אֶת קוֹלָם בְּתוֹדָה וּבְשִׁיר בְּהַלֵּל וּבִתְפִלָּה זִמְּרוּ לוֹ: (יח) שִׁירוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל לֵאלֹהִים הָעוֹשֶׂה נִפְלָאוֹת בָּאָרֶץ: (יט) הַבּוֹרֵא אֶת הָאָדָם מִמְּעֵי אִמּוֹ וּמְנַהִיג אוֹתוֹ כְּחֶפְצוֹ וּמְמַלֵּא אֶת לִבּוֹ חָכְמָה וָדָעַת: (כ) יְהִי נָא שָׁלוֹם בְּאַרְצֵנוּ וְהָקֵם חַסְדְּךָ עִם שִׁמְעוֹן הַצַּדִּיק וְעִם זַרְעוֹ כִּימֵי הַשָּׁמָיִם: (כא) בִּשְׁנַיִם עַמִּים קָצָה נַפְשִׁי וְהַשְּׁלִישִׁי עַם לֹא הָיָה: (כב) יוֹשְׁבֵי גְּבַל וּפְלֶשֶׁת וְעַם סָכָל הַיּוֹשֵׁב בִּשְׁכֶם:

נא (א) **אוֹדְךָ** אֱלֹהִים וּמֶלֶךְ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ בְּכָל יוֹם: (ב) אֲסַפְּרָה

באור

נ (כא) **והשלישי** עם לא היה · ירמוז המחבר על ג' אומות והם פלשתים ארם ואדום שהצרו בעת בתחלת בית שני להשבית את ישראל ממלאכת הבנין כמבואר בעזרא ובנחמיה ובדברי הימים למלכי בית שני · ואחר מ' שנה לבנין הבית בקש סנבלט מאלכסנדר מוקדון לתת לו רשיון לבנות מקדש בהר גריזים ויתן לו שאלתו · ויזנו רבים מבני ישראל ומשארי הגוים אחריו כמו מאתים שנה: (כב) גבל · היא עיר במדינת צור: ועם סכל · רומז לכותים ושומרונים כי בין שומרון לשכם הוא הר גריזים:

שמך בתהלה ויקלתך מרום לעולם : (ג) כי הצלת נפשי ממות
חשכת משאול חיי : (ד) מלטת רגלי מרחי ונפשי משחת גאלת :
(ה) פרקתני מיד מבקשי רעתי וממוקשי בליעל דליתני : (ו) כי
מטה למות נפשי וחיי לשאול הגיעו : (ז) פניתי למושיע ואין לסומך
ולא מצאתי : (ח) חסדי יי זכרתי וטובו כי מעולם המה : (ט) הפודה
כל הבוטחים בו ומצילם מיד חזק מהם : (י) מן המצר הרימותי
קולי שועתי לאלהי מרום : (יא) אל אדיר ומציל אל נא תעזבני
ביום צרתי : (יב) אהלל שמך מאין דומיה וחסדך אזכיר תמיד :
(יג) כי שמעת בקול שועי ותפלטני מרעה ומיגון : (יד) על כן אודה
שמך לעולם וחסדך אזכיר יום יום : (טו) אנכי בנערי בקשתי חכמה
מימי עלומי דרכתי בנתיבותיה : (טז) נער הייתי אל החכמה
התפללתי ולפני היכל יי שפכתי שיחי : (יז) חפשתיה על כל דרכי
ולא נחתי עדי מצאתיה : (יח) כעל בכורי ענבים שש לבי עליה
ועד עולם לא אעזבנה : (יט) דבקה נפשי בה ועיני לא נטו ממנה :
(כ) ותהי לי למורה לקח טוב בה מצאתי : (כא) כי בכל כחי עבדתיה
דרשתי חקרתי ומצאתיה : (כב) ויי נתן לי לשון למודים חלף עמלי
ובה אהללנהו : (כג) שעו אלי בחורים הטו לבבם אל לקחי :
(כד) עד אנה תעזבו חכמה ונפשכם צמאה אליה : (כה) הביאו
צואריכם בעלה אז תמצאוה : (כו) כי קרובה היא למשחריה
ותמצא לכל דורשיה : (כז) שאו נא עיניכם וראו כי מעט עמלתי
בה ופרי רב עוללתי : (כח) שמעו לקחי בנעוריכם כי מטמוני זהב
תקנו בי : (כט) עבדו עבודתכם בעתה ותמצאו שכר טוב באחרית :
(ל) ברוך יי לעולם ומהלל שמו לדור ודור :

תם

בית עקד הספרים להגאון המנוח ר' מתתי' שטראשון זצ"ל